

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ:1.....	6
I.Η ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ.....	6
II. ΟΙ ΗΠΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ.....	9
III. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΗΠΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ: ΑΛΛΑΓΗ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ	11
Το Σχέδιο Μάρσαλ.....	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ: 2.....	20
I. ΒΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΡΟΥΜΑΝ	20
II. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΕΠΙ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΡΟΥΜΑΝ	24
III. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	30
-ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΗΜΑΔΙΑ ΖΩΗΣ	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ: 3.....	32
I. Ο ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΡΟΥΜΑΝ	32
Ο ρεαλισμός.....	32
Ο νεορεαλισμός	34
Ο ρεαλισμός της προεδρίας Τρούμαν	35
II. Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	37
Η Ουίλσονική παράδοση	39
Η χαμιλτονική παράδοση	40
Η τζεφερσονική παράδοση.....	40
Η τζακσονική παράδοση	41
III. ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ- Η ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΤΡΟΥΜΑΝ	44
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	47
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	53
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	55
1. ΧΑΡΙ ΤΡΟΥΜΑΝ	55
2. ΤΖΩΡΤΖ ΚΕΝΑΝ	57
3. ΤΖΩΡΤΖ ΜΑΡΣΑΛ	58

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν η ιστορία είναι μία σειρά από συμπτώσεις, τότε η ανάληψη της προεδρίας των Ηνωμένων Πολιτειών από το Χάρι Τρούμαν απεδείχθη μία ιδιαίτερα ευτυχής σύμπτωση για την ιστορία της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Τίποτα δεν προμήνυε εκείνο το βράδυ που η Ελεάνορ Ρούσβελτ κάλεσε τον Χάρι Τρούμαν στο Λευκό Οίκο για να αναλάβει καθήκοντα προέδρου, μετά τον ξαφνικό χαμό του συζύγου της Φράνκλιν Ρούσβελτ, πως ο άπειρος σε θέματα διεθνούς πολιτικής γερουσιαστής θα έγραφε το όνομά του με χρυσά γράμματα στις σελίδες της αμερικανικής και παγκόσμιας ιστορίας, αφήνοντας πίσω του μία πολύτιμη παρακαταθήκη στους προέδρους που τον διαδέχτηκαν και στους διαμορφωτές εξωτερικής πολιτικής που ακολούθησαν.

Η μελέτη της εξωτερικής πολιτικής που εφαρμόστηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες επί προεδρίας Τρούμαν παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για μία σειρά από λόγους. Καταρχάς, η έναρξη της προεδρίας του Χάρι Τρούμαν συμπίπτει με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου και την ανάδυση ενός νέου διεθνούς σκηνικού, πρωτόγνωρου για όλους τους δρώντες. Οι ΗΠΑ, η μόνη υπερδύναμη του δυτικού ημισφαιρίου, είχε απέναντί της τη Σοβιετική Ένωση, τη μόνη υπερδύναμη του ανατολικού ημισφαιρίου, την ώρα που η Ευρώπη ήταν ισοπεδωμένη από τον πόλεμο και αφενός δεν μπορούσε να παρέχει στήριξη στους παραδοσιακούς της συμμάχους, τις Ηνωμένες Πολιτείες, αφετέρου ήταν λόγω της οικονομικής και κοινωνικής της αποδόμησης ευάλωτη απέναντι στον κομμουνισμό. Οι προκλήσεις για τις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν μεγάλες και το πώς ανταποκρίθηκαν σε αυτές, λαμβάνοντας υπόψη και τη θέση τους ως υπερδύναμη, παρουσιάζει ερευνητικό ενδιαφέρον.

Επιπλέον, η μελέτη της υψηλής στρατηγικής και της εξωτερικής πολιτικής που επιλέχθηκαν κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Χάρι Τρούμαν αξίζει προσοχής και λόγω της συνεισφοράς τους στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων. Η διατύπωση του Δόγματος της Ανάσχεσης, καθώς και το NSC-68 θεμελίωσαν την ανάσχεση ως στρατηγική επιλογή των Ηνωμένων Πολιτειών απέναντι στη Σοβιετική Ένωση καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και αποτέλεσαν ένα χαρακτηριστικό και πρακτικό παράδειγμα εφαρμογής του πολιτικού ρεαλισμού στις Διεθνείς Σχέσεις.

Παράλληλα, η εξωτερική πολιτική της προεδρίας Τρούμαν αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία οικοδομήθηκε η μεταπολεμική υψηλή στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών. Πέραν της θεωρητικής συνεισφοράς των αποφάσεων του Χάρι Τρούμαν και του επιτελείου του, είναι ουσιώδης και η συνεισφορά τους στην αλλαγή του ρου της ιστορίας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής και της αμερικανικής ιστορίας εν γένει, καθώς καθορίζοντας τις κορυφαίες επιλογές σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό και την έκβαση του Ψυχρού Πολέμου- ίσως και τη διαμόρφωση του μεταψυχροπολεμικού σκηνικού.

Και όλα αυτά, γιατί ο Χάρι Τρούμαν και το επιτελείο του είχαν την ευκαιρία να είναι οι πρώτοι που πήραν αποφάσεις για την πορεία των Ηνωμένων Πολιτειών στο μεταπολεμικό σκηνικό. Έχτισαν από το μηδέν μία νέα υψηλή στρατηγική, φέρνοντας μία νέα πνοή και αντίληψη για τον ρόλο των Ηνωμένων Πολιτειών στο νέο παγκόσμιο σύστημα. Έφτιαξαν το καλούπι μέσα στο οποίο πλάστηκαν οι αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου μέχρι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Η υψηλή στρατηγική και η εξωτερική πολιτική που καταρτίστηκαν επί προεδρίας Τρούμαν είχαν πολυεπίπεδη διάσταση, καθώς αποτέλεσαν πλήρως διαμορφωμένες πολιτικές. Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, θα εξετάσουμε μία πτυχή αυτών, την οικονομική διπλωματία, η οποία αποτέλεσε κεντρικό πυλώνα της υψηλής στρατηγικής της προεδρίας Τρούμαν και χρησιμοποιήθηκε –πολύ αποτελεσματικά- ως εργαλείο προσέλκυσης συμμάχων, σταθεροποίησης του ευρωπαϊκού σκηνικού και διασφάλισης των αμερικανικών συμφερόντων στην πολύ σημαντική για τις Ηνωμένες Πολιτείες περιοχή της Ευρασίας.

Με πρόσφατες τις μνήμες δύο καταστροφικών παγκοσμίων πολέμων, οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιλήφθηκαν γρήγορα πως έπρεπε να αναζητήσουν άλλα μέσα για την προώθηση και προάσπιση των συμφερόντων τους στις διάφορες περιοχές του πλανήτη. Ο Χάρι Τρούμαν και το επιτελείο του διέκριναν πολύ έξυπνα πως οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τη σαφέστατη οικονομική τους υπεροχή προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι, κατήρτισαν ένα πλήρες και οργανωμένο σχέδιο οικονομικής διπλωματίας, κορωνίδα του οποίου υπήρξε το λεγόμενο «Σχέδιο Μάρσαλ».

Η οικονομική διπλωματία που άσκησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες επί προεδρίας Τρούμαν στην Ευρώπη μνημονεύονται ακόμη και σήμερα ως παράδειγμα επιτυχημένου εγχειρήματος, όχι μόνο για τα οφέλη που αποκόμισαν οι ΗΠΑ από αυτή την κορυφαία στρατηγική επιλογή, αλλά και για τα οφέλη που προέκυψαν για τη γηραιά ήπειρο και για τις διαδικασίες που δρομολογήθηκαν και είχαν ως αποτέλεσμα να λάβει η Ευρώπη τη σημερινή της θέση και μορφή.

Η οικονομική διπλωματία του Χάρι Τρούμαν και του επιτελείου του αποτέλεσε το εναρκτήριο λάκτισμα για τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, ενώ παράλληλα προσέφερε στην ισοπεδωμένη από τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο Ευρώπη ώθηση για οικονομική ανάκαμψη και αποκατάσταση της ειρήνης και της σταθερότητας στην ταλαιπωρημένη από τους πολέμους και τις συγκρούσεις περιοχή. Οι επιλογές των Αμερικανών αξιωματούχων κατάφεραν, μάλιστα, να λύσουν τα χέρια των Ευρωπαίων σε ό,τι αφορά στο «γερμανικό ζήτημα», το οποίο αποτελούσε «αγκάθι» για την ενότητα και την ομαλότητα στον ευρωπαϊκό χώρο.

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές πως η οικονομική διπλωματία της προεδρίας Τρούμαν αποτέλεσε ένα σκέλος της υψηλής στρατηγικής και εξωτερικής πολιτικής με καθοριστικό αντίκτυπο τόσο για τις Ηνωμένες Πολιτείες, όσο και για την Ευρώπη. Οι συνέπειες των επιλογών που έκαναν ο Χάρι Τρούμαν και το επιτελείο του είναι ορατές μέχρι και σήμερα –σχεδόν επτά δεκαετίες μετά- και αυτό δίνει στον Χάρι Τρούμαν και στις στρατηγικές επιλογές του μία ξεχωριστή θέση στην ιστορία της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εντοπίσει τους παράγοντες που οδήγησαν τον Χάρι Τρούμαν και το επιτελείο του να προβούν σε αυτές τις επιλογές εξωτερικής πολιτικής. Υπό ποιο πρίσμα θεωρήθηκε η παροχή οικονομικής υποστήριξης η ενδεδειγμένη οδός για την υπεράσπιση των αμερικανικών συμφερόντων; Παράλληλα, θα αποπειραθούμε να αποδείξουμε πώς η οικονομική διπλωματία του προέδρου Τρούμαν στον ευρωπαϊκό χώρο αποτέλεσε θρυαλλίδα ενοποιητικών εξελίξεων στην Ευρώπη, οδηγώντας σε αυτό που γνωρίζουμε σήμερα ως Ευρωπαϊκή Ένωση. Τέλος, θα γίνει μία θεωρητική προσέγγιση των στρατηγικών επιλογών της προεδρίας Τρούμαν, εντάσσοντας τις επιλογές και τις αποφάσεις της σε μία θεωρητική σχολή των διεθνών σχέσεων, αλλά και σε μία από τις τέσσερις παραδόσεις της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής.

Για τους σκοπούς αυτούς, η εργασία έχει διαρθρωθεί σε τρία κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο, γίνεται προσπάθεια μίας όσο το δυνατόν πληρέστερης καταγραφής των συνθηκών που επικρατούσαν σε Ευρώπη και Ηνωμένες Πολιτείες μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου προκειμένου να καταστεί σαφές ποια ήταν τα δεδομένα και ποιες οι προκλήσεις για τους Αμερικανούς αξιωματούχους από την ανάδυση ενός νέου διεθνούς σκηνικού. Στη συνέχεια, γίνεται απόπειρα μίας όσο το δυνατόν λεπτομερέστερης καταγραφής της βήμα προς βήμα οικοδόμησης της στρατηγικής της ανάσχεσης, στο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται η οικονομική διπλωματία που εξετάζουμε. Φυσικά, ειδική μνεία γίνεται στη συνεισφορά του Τζορτζ Κέναν.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας, γίνεται μία αναδρομή στην ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης στην αμερικανική πολιτική σκέψη. Ακολούθως, καταγράφονται οι διαδικασίες και οι πρωτοβουλίες που δρομολογήθηκαν- και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού- με αφορμή τις οικονομικές διπλωματικές αποφάσεις της προεδρίας Τρούμαν προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται απόπειρα θεωρητικής προσέγγισης της προεδρίας Τρούμαν. Στο πλαίσιο αυτής, αναλύεται η έννοια και η θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού. Στη συνέχεια, αναλύεται το ζήτημα της διαχρονικής συνέχειας της αμερικανικής μακροστρατηγικής και γίνεται προσπάθεια ένταξης της στρατηγικής της προεδρίας Τρούμαν σε μία από τις τέσσερις παραδόσεις της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Τέλος, καταγράφονται τα στοιχεία που συναποτελούν την έννοια της υψηλής στρατηγικής και καταγράφονται τα σημαντικότερα στοιχεία της υψηλής στρατηγικής του Χάρι Τρούμαν.

Η εργασία κλείνει με τα συμπεράσματα που προέκυψαν κατά την εκπόνηση της εργασίας, αναφορικά με το θεωρητικό υπόβαθρο της οικονομικής διπλωματίας της προεδρίας Τρούμαν στον ευρωπαϊκό χώρο και τη σχέση της με την διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ:1

Ι.Η ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

«War does not determine who is right

- only who is left».

Bertrand Russell

Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος ισοπέδωσε την Ευρώπη. Ο πόλεμος που άρχισε με την εισβολή των δυνάμεων του Χίτλερ στην Πολωνία τον Σεπτέμβριο του 1939 και έληξε με την άνευ όρων παράδοση της Γερμανίας τον Μάιο του 1945 ήταν ένας ολοκληρωτικός πόλεμος, κατά την διάρκεια του οποίου για πρώτη φορά τα νεότερα ευρωπαϊκά κράτη κινητοποίησαν το σύνολο των μηχανισμών και των δυνάμεών τους για τον υπέρτατο σκοπό της νίκης.

Είτε το εξετάσει κανείς σε όρους ανθρώπινων απωλειών και υλικών ζημιών- το μέγεθος των οποίων ήταν άνευ προηγουμένου για την ευρωπαϊκή ιστορία-, είτε σε όρους βιομηχανικής καταστροφής και συρρίκνωσης των εθνικών πόρων, το συμπέρασμα είναι πως ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος διέλυσε την οικονομική και κοινωνική δομή της Ευρώπης. Είναι ενδεικτικό, πως μέχρι το τέλος του πολέμου η Βρετανία είχε δαπανήσει περισσότερο από το 50% του ΑΕΠ της για τις ανάγκες του πολέμου. Από την άλλη πλευρά, οι Ναζί χρηματοδοτούσαν τις πολεμικές τους προσπάθειες με πόρους των λεηλατημένων οικονομιών των χωρών που περιέρχονταν στην κατοχή τους. Χώρες όπως η Γαλλία, η Νορβηγία, η Ολλανδία, το Βέλγιο προσέφεραν ακούσια σημαντική βοήθεια στη Γερμανία. Αυτό πρακτικά σήμαινε πως τα εργοστάσια, τα ορυχεία, οι σιδηρόδρομοι, ακόμη και οι φάρμες τους βρίσκονταν στη διάθεση της γερμανικής πολεμικής μηχανής, όπως επίσης και οι πολίτες τους, οι οποίοι εργάζονταν για τις ανάγκες των γερμανικών δυνάμεων-αρχικά στις χώρες τους και μετά στη Γερμανία¹.

Όλη η ήπειρος, απ' άκρη σ' άκρη, κινούνταν στους ρυθμούς αυτού του καταστροφικού πολέμου που κόστισε τη ζωή για περισσότερους από 36,5 εκατομμύρια Ευρωπαίους. Έτσι, το τέλος του βρίσκει νικητές και ηττημένους αντιμέτωπους με μία πρωτόγνωρη πρόκληση: η Ευρώπη έπρεπε να ξαναχτιστεί από την αρχή. Οι βομβαρδισμοί των Δυτικών Συμμάχων το '44 και το '45, καθώς και η αμείλικτη προέλαση του Κόκκινου Στρατού από το Στάλινγκραντ μέχρι την Πράγα, άφησαν πίσω τους πόλεις ερειπωμένες, με κατεστραμμένες υποδομές και εκατομμύρια αστέγους που μετά τη φρίκη του πολέμου καλούνταν να αντιμετωπίσουν την πείνα και την εξαθλίωση². Οι μεταφορές και οι επικοινωνίες κατέρρευσαν. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Γαλλία: πριν τον πόλεμο λειτουργούσαν 12.000 ατμομηχανές σιδηροδρόμων, ενώ το 1945 μόλις 2.800 εξ αυτών ήταν σε θέση να λειτουργήσουν. Δρόμοι και γέφυρες είχαν ανατιναχθεί, ενώ τα 2/3 του γαλλικού εμπορικού

¹ Tony Judt, *Postwar*, σ.14-16

² Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.166-168

στόλου είχαν βυθιστεί. Κατά τη διάρκεια του 1944-1945, στη Γαλλία είχαν χαθεί 500.000 κατοικίες³.

Στην Γιουγκοσλαβία, όπου το 10% του πληθυσμού έχασε τη ζωή του κατά τη διάρκεια του πολέμου, το 25% των αμπελώνων, το 50% της κτηνοτροφίας, το 60% των δρόμων και το 70% όλων των σιδηροδρομικών υποδομών καταστράφηκαν. Το ίδιο ίσχυε και για μία στις πέντε κατοικίες και για το 1/3 του ούτως ή άλλως περιορισμένου βιομηχανικού της πλούτου. Ίδια εικόνα και στην Πολωνία, όπου τα 3/4 των σιδηροδρομικών γραμμών και μία στις έξι φάρμες ήταν αδύνατο να τεθούν σε εκ νέου λειτουργία. Στην Ελλάδα, τα 2/3 του εμπορικού στόλου καταστράφηκαν, όπως επίσης και το 1/3 των δασών της χώρας, ενώ 1.000 χάρια «σβήστηκαν» από τον χάρτη⁴.

Το τέλος του πολέμου βρήκε το σύνολο της βιομηχανικής παραγωγής της Ευρώπης μόλις στο 50% του επιπέδου στο οποίο βρισκόταν το 1939, ενώ σε ό,τι αφορά στην αγροτική παραγωγή, κατεγράφη μείωση κατά 1/3 στη Δυτική Ευρώπη και περίπου 30% στην Ανατολική και Κεντρική Γηραιά ήπειρο. Παράλληλα, τα περισσότερα νομίσματα των ευρωπαϊκών χωρών δεν είχαν επί της ουσίας καμία αξία μετά το τέλος του πολέμου. Αλλά ακόμη και στις περιπτώσεις που υπήρχαν τα μέσα για να πληρωθούν οι αγρότες σε κάποιο «σκληρό» νόμισμα, οι τελευταίοι δεν είχαν καμία διάθεση να το δεχθούν, καθώς δεν μπορούσαν να αγοράσουν τίποτα με αυτό. Έτσι, το φαγητό πωλούνταν στη «μαύρη» αγορά και σε τιμές που μόνο οι εγκληματίες, οι πλούσιοι και οι κατακτητές μπορούσαν να το αγοράσουν⁵.

Σε δημοσιονομικό επίπεδο, οι επιπτώσεις του Β' Παγκοσμίου πολέμου ήταν εξίσου δραματικές για τα ευρωπαϊκά κράτη. Ήδη από τις αρχές του Α' Παγκοσμίου πολέμου πολλές ήταν οι χώρες που κατέφυγαν στον δανεισμό, αλλά και σε τακτικές όπως η αύξηση των φόρων και η κυκλοφορία πληθωριστικού χρήματος για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους. Το αποτέλεσμα ήταν το δημόσιο χρέος των χωρών που συμμετείχαν στον πόλεμο να γιγαντωθεί. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, το δημόσιο χρέος έφτασε από τα 7,3 στα 22,5 εκατομμύρια λίρες, στη Γαλλία εκτοξεύτηκε από τα 446 εκατομμύρια στο 1,76 δισεκατομμύριο φράγκα, ενώ στη Γερμανία ανήλθε στα 345 εκατομμύρια από 33 εκατομμύρια γερμανικά μάρκα. Αντίστοιχη ήταν και η άνοδος των τιμών: στην Αγγλία άγγιξε το 132%, στη Γαλλία το 165% και στην Ιταλία το 250%⁶.

Ήταν ξεκάθαρο πως για να μπορέσει η Ευρώπη να ξανασταθεί στα πόδια της θα έπρεπε να θέσει εκ νέου σε λειτουργία την «μηχανή» της ευρωπαϊκής οικονομίας, που δεν ήταν άλλη από την βιομηχανία. Κινητήριος μοχλός αυτής, όμως, ήταν η Γερμανία και το πρόβλημα που είχε ανακύψει ήταν διπτό: από την μία πλευρά, δεν υπήρχαν τα μέσα για την αποκατάσταση του γερμανικού μηχανισμού βιομηχανικής παραγωγής και από την άλλη, οι Σύμμαχοι ήταν αρχικά υποχρεωμένοι να διατηρήσουν σε χαμηλά επίπεδα τη γερμανική παραγωγή για να μην ανακάμψει. Η κυριαρχία των Ναζί, άλλωστε, διήρκησε όσο ήταν σε θέση να εκμεταλλεύονται τον πλούτο των θυμάτων τους. Και αυτό έγινε τόσο επιτυχημένα, ώστε μόλις το 1944 οι Γερμανοί πολίτες άρχισαν να βιώνουν τον αντίκτυπο των περιορισμών και των ελλείψεων του πολέμου. Σε αυτό το δύσκολο «σταυρόλεξο» για

³ Tony Judt, *Postwar*, σ.17-26

⁴ Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.170-174

⁵ Tony Judt, *Postwar*, σ.24-26

⁶ Στοιχεία από Tony Judt, *Postwar*

τους Ευρωπαίους προσετέθη και η διαίρεση της Γερμανίας που δυσχέρανε κάθε σχέδιο για ανασύσταση του ευρωπαϊκού βιομηχανικού πυρήνα⁷.

Πριν, όμως, αρχίσουν οι συζητήσεις και οι προσπάθειες για την κατάρτιση ενός συνολικού σχεδίου οικονομικής ανασυγκρότησης της Ευρώπης, υπήρχαν άλλα θέματα που είχαν προτεραιότητα. Η ανάγκη επούλωσης των πληγών του πολέμου ήταν επείγουσα, καθώς η ανθρωπιστική και επισιτιστική κρίση σε όλη την Ευρώπη λάμβανε τεράστιες διαστάσεις. Γι' αυτόν τον σκοπό, εκπονήθηκαν κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων μετά τον πόλεμο προγράμματα παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας.

Το πρώτο από αυτά τα προγράμματα προήλθε από το νεοσυσταθέν UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration)⁸. Στόχος ήταν η αποφυγή μεγάλης κλίμακας επιδημιών και ανεξέλεγκτης έκτασης μεταδοτικών ασθενειών. Χάρη στην άμεση παρέμβαση του UNRA και τη συνεργασία του με τα στρατεύματα των κατοχικών στρατευμάτων ο στόχος επιτεύχθη σε μεγάλο βαθμό, όμως πολλές ήταν οι περιοχές που συνεχίζουν να μαστίζονται από την πείνα και τον λοιμό. Ενδεικτικά, το 1/3 του πληθυσμού του Πειραιά το 1945 υπέφερε από τράχωμα λόγω της οξείας έλλειψης βιταμινών, ενώ στο Βερολίνο τον Ιούλιο του 1945 το ξέσπασμα μίας επιδημίας δυσεντερίας είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο 66 εμβρύων για κάθε 100 γεννήσεις⁹.

Παράλληλα, το UNRA συνέβαλε και στην φροντίδα, τον επαναπατρισμό και την επανεγκατάσταση των εκτοπισμένων. Στα τέλη του 1945, ο UNRA λειτουργούσε 227 καταυλισμούς και κέντρα βοήθειας για τους εκτοπισμένους και τους πρόσφυγες στη Γερμανία, 25 στην Αυστρία και από πέντε στη Γαλλία και στις χώρες BENELUX. Μέχρι τον Ιούνιο του 1947 διέθετε 762 τέτοιες μονάδες στη Δυτική Ευρώπη.

Στη συνέχεια, ιδρύθηκε και ο IRO (International Refugee Organization). Ο νέος οργανισμός επικουρούσε το έργο της φροντίδας των εκτοπισμένων και των προσφύγων, την ευθύνη της οποίας μοιράζονταν Αυστρία και Γερμανία. Όμως το ζήτημα της φροντίδας των εκτοπισμένων ήταν μεγάλο και οι πόροι ανεπαρκείς. Στο τέλος του Α' Παγκοσμίου πολέμου, χαραχτηκαν νέα σύνορα, όμως οι πληθυσμοί παρέμειναν αμετακίνητοι –με εξαίρεση Έλληνες και Τούρκους που εφήρμοσαν τη Συνθήκη της Λωζάννης- ενώ στο τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου τα σύνορα έμειναν-με μία σημαντική εξαίρεση- άθικτα και μετακινήθηκαν οι πληθυσμοί¹⁰. Αυτή ήταν μία πρωτόγνωρη κατάσταση για την Ευρώπη.

Γρήγορα κατέστη σαφές πως τα προβλήματα της Ευρώπης ήταν μεγάλης κλίμακας και ευρέος φάσματος και ήταν αδύνατον να επιλυθούν είτε με ίδιες δυνάμεις, είτε με «ενέσεις» ανθρωπιστικής βοήθειας από το εξωτερικό. Χρειαζόταν κάτι συνολικότερο. Η Ευρώπη βγήκε από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο χωρίς ταυτότητα. Η γηραιά ήπειρος, που για αιώνες ήταν το πολιτικό και οικονομικό κέντρο του κόσμου, έψαχνε να βρει τη θέση της σε έναν ραγδαία μεταλλασσόμενο κόσμο, στον οποίο δεν καθόριζε πια η ίδια τις εξελίξεις.

⁷ Tony Judt, *Postwar*, σ.16

⁸ Η UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) ιδρύθηκε το 1943 από 44 κράτη, τα οποία στη συνέχεια έγιναν μέλη του Ο.Η.Ε. Σκοπός της ίδρυσής της ήταν να βοηθήσει οικονομικά τις χώρες που είχαν πληγεί από τις δυνάμεις του Άξονα. Κάθε μέλος της UNRRA διέθετε στο ταμείο της Οργάνωσης για την εξυπηρέτηση του σκοπού της το 1% των εθνικών του εσόδων. Στη χώρα μας, εκπρόσωποι της UNRRA εγκαταστάθηκαν από την 1η Απριλίου 1945 ως το Μάιο του 1947 και εισήγαγαν τρόφιμα αξίας 171,9 εκατομμυρίων δολαρίων.

⁹ Tony Judt, *Postwar*, σ.27-30

¹⁰ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, Εισαγωγή

II. ΟΙ ΗΠΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

«The best weapon against an enemy is another enemy».

Friedrich Nietzsche

Εκ διαμέτρου αντίθετη ήταν η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί για τις ΗΠΑ. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, οι ΗΠΑ είχαν παραμείνει αποστασιοποιημένες από τους ευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς και αυτό ευνόησε την οικονομική εξέλιξη της χώρας. Στις αρχές του 20ού αιώνα, η αμερικανική οικονομία είχε καταστεί ήδη η μεγαλύτερη του πλανήτη και αυτό ήταν αποτέλεσμα δύο παραγόντων: 1) οι ΗΠΑ μετεξελίχθηκαν από οικονομία αγροτών, βιοτεχνών και εμπόρων στη μεγαλύτερη βιομηχανική δύναμη του κόσμου και 2) η αλληλοεξόντωση των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων έδωσε την ευκαιρία στις ΗΠΑ να αναπληρώσουν το κενό που άφησε η Ευρώπη στην κορυφή της διεθνούς οικονομίας¹¹.

Το οικονομικό πλεονέκτημα των ΗΠΑ ήταν αυτό που τους επέτρεψε να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην έκβαση των δύο παγκοσμίων πολέμων-και ιδίως του Δεύτερου. Επί της ουσίας, η συντριπτική βιομηχανική ισχύς των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν ο καθοριστικός παράγοντας της νίκης των συμμαχικών δυνάμεων, καθώς οι ΗΠΑ εφοδίαζαν όχι μόνο τις δικές τους ένοπλες δυνάμεις, αλλά και των συμμάχων τους.

Το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου βρήκε τις ΗΠΑ μόνες –χωρίς αντίπαλο– στην κορυφή της παγκόσμιας οικονομίας. Ενδεικτικά, το 1945 η αμερικανική βιομηχανία παρήγαγε το μισό βιομηχανικό προϊόν του πλανήτη, ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα των Αμερικανών πολιτών είχε διαμορφωθεί σχεδόν στο διπλάσιο σε σχέση με αυτό των χωρών που κατατάσσονται στη λίστα με τις πλουσιότερες του κόσμου αμέσως μετά τις ΗΠΑ (Καναδάς, Μ.Βρετανία, Ν.Ζηλανδία, Ελβετία, Σουηδία). Τα πάγια κεφάλαια της χώρα ήταν άθικτα και οι πόροι της μεγαλύτεροι από ποτέ, ενώ με το πρόγραμμα εξοπλισμού επετεύχθη και ο τερματισμός της ύφεσης που δεν είχε καταφέρει να ελέγξει ο Ρούζβελτ με το New Deal¹².

Ήδη πριν από την λήξη του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, οι ΗΠΑ είχαν αναδειχθεί ως η μεγάλη πιστώτρια χώρα, με κεφάλαια για επενδύσεις στο εξωτερικό σε μία περίοδο που καμία άλλη χώρα δεν διέθετε αυτή τη δυνατότητα, ενώ οι κάποτε μεγάλοι εμπορικοί και πολιτικοί ανταγωνιστές των

¹¹ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, σ.13-15

¹² Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, σ. 29

ΗΠΑ ήταν παροπλισμένοι λόγω των τεράστιων πολιτικών προβλημάτων που αντιμετώπιζαν¹³. Μεταξύ των συνεπειών αυτής της κατάστασης που διαμορφωνόταν στο διεθνές σκηνικό ήταν και η δημιουργία ενός παγκόσμιου ρεύματος έμμεσης αμερικανικής εξουσίας.

Ωστόσο, ούτε οι ΗΠΑ κατάφεραν να αποτελέσουν εξαίρεση του κανόνα που ήθελε τις χώρες οι οποίες έλαβαν μέρος σε αυτό τον ολοκληρωτικό πόλεμο να κινητοποιούν το σύνολο των δομών τους για τις ανάγκες αυτού. Οι ΗΠΑ γνώρισαν, έτσι, μία περίοδο εκτεταμένου πρωτόγνωρου κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία. Το διάστημα 1943-1944, μάλιστα, το 40% του ΑΕΠ της χώρας υπολογίζεται πως χρησιμοποιούνταν για τις ανάγκες του πολέμου¹⁴. Στο πλαίσιο αυτής της πρόσκαιρης μετάβασης στην κρατικοποιημένη οικονομία ελήφθησαν αποφάσεις, όπως η ραγδαία αύξηση της φορολογίας εισοδήματος, που άφησαν το στίγμα τους και στα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια στις ΗΠΑ μέσω του μεταπολεμικού ομοσπονδιακού παρεμβατισμού. Εκτιμάται πως χωρίς την υιοθέτηση του φορολογικού συστήματος που εφαρμόστηκε κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου δεν θα ήταν εφικτή η υλοποίηση προγραμμάτων βοήθειας προς το εξωτερικό, όπως το Σχέδιο Μάρσαλ.

Την επαύριο του Β' Παγκοσμίου πολέμου οι ΗΠΑ κατείχαν τη μεγαλύτερη ισχύ στο διεθνές στερέωμα, όχι όμως και την βούληση να την αξιοποιήσουν. Κύριο μέλημα των Αμερικανών μετά το τέλος του πολέμου ήταν η αποστράτευση και η απεμπλοκή από τους διεθνείς ανταγωνισμούς και προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκαν οι αποφάσεις που ελήφθησαν κατά τα πρώτα μετά τον πόλεμο χρόνια. Η ανάδυση, όμως, μιας νέας διεθνούς τάξης πραγμάτων εξώθησε τις ΗΠΑ να αναλάβουν έναν νέο, πρωταγωνιστικό ρόλο, ανοίγοντας ένα νέο κεφάλαιο στη νεότερη αμερικανική και παγκόσμια ιστορία.

¹³ J.M.Roberts, Παγκόσμια Ιστορία, σ. 529

¹⁴ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, σ.70-74

III. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΗΠΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ: ΑΛΛΑΓΗ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

«We saved Europe and we saved the world».

George Marshall

Ο άπειρος σε θέματα εξωτερικής πολιτικής στρατηγός Χάρι Τρούμαν ήταν ο άνθρωπος που κλήθηκε να διαχειριστεί την τύχη της μεταπολεμικής Αμερικής και συνακόλουθα της Ευρώπης και μεγάλου μέρους του υπόλοιπου κόσμου¹⁵. Ο μέχρι πρότινος γερουσιαστής έμελλε να είναι ο άνθρωπος που συνέδεσε το όνομά του με την λεγόμενη «Χρυσή Εποχή» της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής. Ο ξαφνικός θάνατος του προκατόχου του, Φράνκλιν Ρούζβελτ, άνοιξε τον δρόμο για την αναθεώρηση της υψηλής στρατηγικής που ακολουθούσαν οι ΗΠΑ μέχρι το 1945-πράγμα στο οποίο εκτιμάται πως και ο ίδιος ο Ρούζβελτ σκόπευε να προχωρήσει, όχι όμως με τον απότομο τρόπο που δρομολογήθηκαν οι εξελίξεις μετά τον χαμό του.

Πυρήνας της υψηλής στρατηγικής που ακολούθησε ο Ρούζβελτ μέχρι το τέλος του πολέμου και υποστήριζε και για τα μετά τον πόλεμο χρόνια, ήταν πως η εχθρικότητα της ΕΣΣΔ απέρρεε από την ανασφάλεια που αισθανόταν στο διεθνές σκηνικό, όμως οι ρίζες αυτής της ανασφάλειας ήταν εξωτερικές. Σύμφωνα με τον Αμερικανό πρόεδρο, οι εξωτερικές απειλές αφορούσαν κυρίως στη Γερμανία και στην Ιαπωνία, στην μακροχρόνια αποστροφή ενός μεγάλου μέρους του υπόλοιπου κόσμου στον μπολσεβικισμό και στην αντίληψη πως η στάση αυτή εμπόδιζε την ΕΣΣΔ από το να λάβει την θέση που της αναλογεί στο παγκόσμιο σκηνικό¹⁶.

Επί της ουσίας, ο Ρούζβελτ δεν αντιμετώπισε ποτέ τον ιδεολογικό προσανατολισμό της Σοβιετικής Ένωσης ως εμπόδιο της μεταξύ τους συνεργασίας σε διακρατικό επίπεδο. Ως φιλελεύθερος, αλλά και ως θιασώτης της διεθνούς ισορροπίας ισχύος, δεν φοβόταν τη χρήση κρατικής εξουσίας για την πραγματοποίηση της κοινωνικής αλλαγής. Ήταν σε θέση να κάνει το διαχωρισμό μεταξύ της εξάρτησης του φασισμού στη χρήση βίας για να διατηρηθεί στην εξουσία και της λιγότερο

¹⁵ Βλ. Παράρτημα 1. Χάρι Τρούμαν

¹⁶ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 8-10

επικίνδυνης (κατά την άποψή του) χρήση της ανατροπής και της προπαγάνδας από την πλευρά του κομμουνισμού¹⁷. Εντός αυτού του πλαισίου, ο Ρούζβελτ ανέπτυξε την ιδέα της ενσωμάτωσης της Σοβιετικής Ένωσης σε ένα κοινό μεταπολεμικό σκηνικό ασφάλειας. Ο Αμερικανός πρόεδρος υποστήριζε ήδη από καιρό τη δημιουργία κάποιας μορφής συγκυριαρχία με στόχο τη διατήρηση της παγκόσμιας τάξης.

Αξίζει να σημειωθεί, πως ο Φράνκλιν Ρούζβελτ ως πρόεδρος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως «σύνδεσμος» για την διασφάλιση της συμμόρφωσης με τους αμερικανικούς μεταπολεμικούς στόχους¹⁸. Ενδεικτικές είναι οι προσπάθειες που κατέβαλε- ασκώντας οικονομικές και πολιτικές πιέσεις- για την επιτάχυνση της διάλυσης της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Είναι γεγονός, πως η στρατηγική Ρούζβελτ κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου δεν ήταν προσανατολισμένη στον Ψυχρό Πόλεμο που θα ακολουθούσε. Στόχος ήταν οι ΗΠΑ να κερδίσουν τον πόλεμο το συντομότερο δυνατόν και με τις μικρότερες απώλειες. Επιδίωκε ο σκοπός να μην εξαντλήσει τα μέσα. Μείζον γεωπολιτικός στόχος του Αμερικανού προέδρου ήταν μην βρει η μεταπολεμική τάξη πραγμάτων τις ΗΠΑ αποκλεισμένες από το ανατολικό ημισφαίριο, όμως τα μέσα και η στρατηγική που ακολουθούσε για την επίτευξη αυτού του σκοπού γινόταν αντικείμενο δριμείας κριτικής στο εσωτερικό των ΗΠΑ¹⁹.

Όταν ο Χάρι Τρούμαν ανέλαβε τα καθήκοντά του τον Απρίλιο του 1945, προσπάθησε αρχικά να σκληρύνει τη στάση που τηρούσε ο Ρούζβελτ: ακολούθησε την *quid pro quo* προσέγγιση πιστεύοντας πως εφήρμοζε την πολιτική του Ρούζβελτ. Υλοποιώντας, όμως, αυτή την επιλογή έπεισε την ΕΣΣΔ πως έχει διαφοροποιηθεί από τον προκατόχο του. Η νέα αμερικανική διοίκηση θεωρούσε πως μπορούσε να ασκήσει επιρροή στους Σοβιετικούς με διάφορους τρόπους, ωστόσο καμία απόπειρα άσκησης επιρροής εις βάρος της ΕΣΣΔ δεν λειτούργησε βάσει σχεδίου. Η ΕΣΣΔ δεν ήταν ποτέ εξαρτημένη από την αμερικανική οικονομική βοήθεια σε τέτοιο βαθμό ώστε να κάνει ουσιαστικές παραχωρήσεις για να την λάβει²⁰.

Ωστόσο, η κυριότερη δυσκολία στην εφαρμογή της *quid pro quo* προσέγγισης ήταν η επιθετικότητα και η αποστροφή της ΕΣΣΔ στις εξωτερικές επιρροές. Η στρατηγική αυτή προϋπέθετε πως η συμπεριφορά της ΕΣΣΔ θα μπορούσε να επηρεαστεί από εξωτερικούς παράγοντες: οι μόνες διαφορές θα ήταν στη μέθοδο και στη χρονική στιγμή. Επί της ουσίας, ήταν η συνειδητοποίηση της στεγανότητας (*impermeability*) –από το γεγονός πως ούτε η επίδειξη εμπιστοσύνης, ούτε η άσκηση πιέσεων απέφερε αποτέλεσμα- που έδειξε τον δρόμο για την αναθεώρηση της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής. Η αναθεώρηση αυτή ξεκίνησε από το «Μακρύ Τηλεγράφημα» τον Φεβρουάριο του 1946²¹.

Καθώς ο Ψυχρός Πόλεμος απλωνόταν πάνω από την Ευρώπη, ο Τρούμαν και οι σύμβουλοί του θεώρησαν πως η ανάσχεση αντιπροσώπευε τη χρυσή τομή μεταξύ του κατευνασμού και του πολέμου, καθώς επίσης και ότι η ανάσχεση της σοβιετικής απειλής θα σήμαινε τη διατήρηση μίας ευνοϊκής γεωπολιτικής ισορροπίας ισχύος. Η διατήρηση αυτής της ισορροπίας θεωρήθηκε πως συνεπαγόταν την ασφάλεια και την ανοικοδόμηση περιοχών-κλειδιών, όπως η Δυτική Ευρώπη και η Νοτιοανατολική Ασία. Κατά την διάρκεια της προεδρίας Τρούμαν, αυτές οι ιδέες τοποθετήθηκαν στην καρδιά της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής και σταδιακά μεταφράστηκαν σε συγκεκριμένες πολιτικές²².

¹⁷ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, σ. 18-22

¹⁸ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 12

¹⁹ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 9-11

²⁰ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, σ. 18-22

²¹ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, σ. 18-22

²² John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 10-15

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, οι Αμερικανοί αξιωματούχοι ήταν αποφασισμένοι να αξιοποιήσουν την εθνική ισχύ με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Τόσο επί προεδρίας Ρούζβελτ, όσο και επί προεδρίας Τρούμαν, οι προσπάθειες επικεντρώθηκαν στη δημιουργία μίας ανοιχτής, φιλελεύθερης παγκόσμιας οικονομίας που θα απέτρεπε την είσοδο σε έναν νέο κύκλο οικονομικής δυσπραγίας και πολέμου, καθώς και στη σύσταση ενός διεθνούς οργανισμού που θα απέτρεπε έναν νέο κύκλο βίας. Δόθηκε έμφαση στην ανάγκη εξασφαλισμένης πρόσβασης σε ζωτικής σημασίας περιοχές πρώτων υλών και πόρων, καθώς και στη δημιουργία μίας διευρυμένης στρατηγικής «συνόρων»²³, η οποία θα αποτελούσαν από αμερικανικές βάσεις που θα αντανάκλασαν την αμερικανική ισχύ και θα απέτρεπαν τους εχθρούς από το να πλησιάσουν.

Απώτερος σκοπός ήταν να καταφέρουν οι ΗΠΑ να αποτρέψουν οποιαδήποτε εχθρική προς αυτές χώρα να κυριαρχήσει στην ενδοχώρα της Ευρασίας. Επρόκειτο για μία περιοχή με τεράστιες οικονομικές και βιομηχανικές δυνατότητες και αν κάποια εχθρική δύναμη κατάφερνε να αποκτήσει τον έλεγχο της, θα μπορούσε να αποτελέσει απειλή για την ασφάλεια των ΗΠΑ. Αυτή ήταν η επεκτατική αντίληψη των μεταπολεμικών αμερικανικών συμφερόντων²⁴. Το πρόβλημα ήταν πως οι πολιτικές για την διασφάλιση αυτών των συμφερόντων έπρεπε να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν στο πλαίσιο του διεθνούς σκηνικού που αναδύονταν μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου-το οποίο, όπως περιγράψαμε, δεν θύμιζε σε τίποτα την προπολεμική τάξη πραγμάτων.

Ο Τζορτζ Κέναν²⁵ ήταν ο άνθρωπος που άλλαξε τον ρου της ιστορίας της αμερικανικής διπλωματικής σκέψης. Με το «Μακρύ Τηλεγράφημα» των 8.000 λέξεων στις 22 Φεβρουαρίου 1946 άσκησε δριμύεια κριτική στην πολιτική που ακολουθούσαν οι ΗΠΑ απέναντι στην ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου²⁶. Η πολιτική αυτή, σύμφωνα με τον Κέναν, ήταν λανθασμένη καθώς δεν λάμβανε υπόψη δομικά εμπόδια εντός της ίδιας της ΕΣΣΔ για τη διατήρηση κανονικών σχέσεων με την Δύση. Η εχθρικότητα που είχε επιδείξει ο Στάλιν προς την Δύση ήταν το αποτέλεσμα ανασφαλειών που προέκυπταν από τις εξωτερικές απειλές²⁷. Βάσει της πολιτικής που ακολουθούσαν κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, η στάση του Στάλιν θα μπορούσε να καμφθεί είτε μέσω μίας γενναιόδωρης πολιτικής από την πλευρά των ΗΠΑ, είτε επιβάλλοντάς του τον σεβασμό προς τις ΗΠΑ μέσω μίας *quid pro quo* προσέγγισης. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, θεωρούνταν πως εναπόκειτο στις ΗΠΑ να επιλέξουν ποια γραμμή θα υπερίσχυε και η ΕΣΣΔ θα ακολουθούσε²⁸.

Από την πλευρά του, ο Τζορτζ Κέναν τάχθηκε ενάντια σε αυτή την παγιωμένη αντίληψη. Υποστήριξε στο «Μακρύ Τηλεγράφημα» πως η εξωτερική πολιτική της ΕΣΣΔ ελάχιστα συνδεόταν με τις πολιτικές των Ηνωμένων Πολιτειών. Πίστευε πως οι αξιωματούχοι του Κρεμλίνου ήταν πολύ άμαθοι και απονήρευτοι για να ξέρουν πώς να κυβερνήσουν με οποιοδήποτε άλλο μέσο πέραν της καταστολής. Σύμφωνα με τον ίδιο, «αναζητούσαν δικαιολογίες για τη δικτατορία τους, χωρίς την οποία δεν γνώριζαν πώς να κυβερνούν, για τις ωμότητες που δεν τολμούσαν να μην επιβάλουν, για τις θυσίες που απαιτούσαν από τον λαό». Με τον τρόπο αυτό, ο Κέναν κατέστησε σαφές πως ένα εχθρικό διεθνές περιβάλλον ήταν η «πνοή ζωής» για το σύστημα που επικρατούσε στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ, καθώς απεικονίζοντας το διεθνές σκηνικό ως κακό και εχθρικό, αποκτούσαν την απαραίτητη δικαιολογία για τις πράξεις και την πολιτική τους.

Μέσα σε λίγες ημέρες, το «Μακρύ Τηλεγράφημα» και άλλα επιστολές του Κέναν είχαν κυκλοφορήσει, διαβαστεί και σχολιαστεί, ενώ έγιναν δεκτά στο μεγαλύτερο μέρος τους από την

²³ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 10-15

²⁴ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, σ. 19-20

²⁵ Βλ. Παράρτημα 2 Τζορτζ Κέναν

²⁶ Hal Brands, *What America Owes the World: The Struggle for the Soul of Foreign Policy*, σ.146-149

²⁷ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 12-16

²⁸ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 15

Ουάσινγκτον, ως η πλέον εύλογη εξήγηση της σοβιετικής συμπεριφοράς. Οι αναλύσεις του Κέναν δεν παρείχαν μία ολοκληρωμένη στρατηγική, ωστόσο αποτέλεσαν την βάση για την στρατηγική που διαμορφώθηκε κατά την προεδρία Τρούμαν, στο πλαίσιο της οποίας αναπτύχθηκε μία νέα προσέγγιση απέναντι στην ΕΣΣΔ, η οποία χαρακτηρίστηκε από «υπομονή και αποφασιστικότητα».²⁹

Τον λόγο για τον οποίο ο Λευκός Οίκος επί προεδρίας Τρούμαν παρέμεινε πιστός στη σκέψη του Κέναν αποπειράθηκε να εξηγήσει ο ίδιος σημειώνοντας πως «οι αξιωματούχοι της Ουάσινγκτον, των οποίων τα επίπεδα δεκτικότητας (ή το αντίθετο) καθορίζονται από υποκειμενικά συναισθηματικά ρεύματα, όπως τα περίπλοκα ενσωματωμένα στο υποσυνείδητο των πιο δύσκολων ασθενών του Σίγκμουντ Φρόιντ συναισθηματικά ρεύματα, ήταν έτοιμοι να δεχθούν το μήνυμα».

«Υπομονή και αποφασιστικότητα» ήταν, λοιπόν, το σύνθημα της πολιτικής που ακολούθησε ο πρόεδρος Τρούμαν απέναντι στην ΕΣΣΔ κατά τα πρώτα χρόνια της προεδρίας του. Η υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ στα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια- η οποία βασίστηκε στις θέσεις του Κέναν- περιελάμβανε ρήξη με πρακτικές και πολιτικές του παρελθόντος. Πρώτον, αποφασίστηκε πως δεν θα καταβαλλόταν πλέον καμία προσπάθεια να συγκαλυφθούν οι όποιες διαφωνίες με τους Σοβιετικούς: αντίθετα, αυτές θα εκφράζονταν ανοικτά, ειλικρινά, αλλά με έναν μη προκλητικό τρόπο. Επιπλέον, αποφασίστηκε πως δεν θα γίνονταν πλέον υποχωρήσεις προς όφελος της ΕΣΣΔ: οι ΗΠΑ θα έθεταν «κόκκινες γραμμές», υπερασπιζόμενες όλες τις περιοχές που θα μπορούσαν να αποτελέσουν στόχους της Σοβιετικής Ένωσης, ωστόσο δεν θα προσπαθούσαν να «απελευθερώσουν» περιοχές που βρίσκονταν ήδη υπό την επιρροή της Μόσχας³⁰.

Για τον σκοπό αυτό, η στρατιωτική δύναμη των ΗΠΑ θα ανασυγκροτούσαν, ενώ ευνοϊκά θα εξετάζονταν αιτήματα συμμαχικών δυνάμεων για την παροχή οικονομικής ή/και στρατιωτικής βοήθειας. Επίσης, οι διαπραγματεύσεις με την Σοβιετική Ένωση θα συνεχίζονταν, αλλά μόνο για να καταγραφεί η αποδοχή των αμερικανικών θέσεων από την πλευρά της Μόσχας ή για να δημοσιοποιηθεί η σοβιετική αδιαλλαξία προκειμένου να κερδίσουν οι ΗΠΑ συμμάχους στο εξωτερικό και στήριξη στο εσωτερικό. Βάση της οπτικής αυτής ήταν η αντίληψη πως ερχόμενος αντιμέτωπος με ένα αρραγές δυτικό μέτωπο, ο Στάλιν θα αντιλαμβανόταν πως η αμερικανική στάση της «υπομονής και αποφασιστικότητας» ήταν η καλύτερη εναλλακτική και πως θα μπορούσε να αρχίσει να εφαρμόζει την τακτική της αυτοσυγκράτησης για την επίτευξή της³¹.

Επί της ουσίας, αυτό που προσέφερε ο Κέναν στην προεδρία Τρούμαν ήταν η ξεκάθαρη διατύπωση της ανάσχεσης ως στρατηγικής³². Ωστόσο, η συνολική αντίληψη του Κέναν περί στρατηγικής δεν είχε σχηματιστεί πλήρως μέχρι το 1947. Προέκυψε περισσότερο ως εξορθολογισμός όσων έπραξε η προεδρία Τρούμαν εντός των πρώτων τριών ετών μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου. Η σκέψη και οι προτάσεις του Κέναν αποτέλεσαν για την προεδρία Τρούμαν όχι απλώς οδηγό θεωρητικών αρχών της ανάσχεσης, αλλά και των απαραίτων εφαρμογής της.

Πιο συγκεκριμένα, η στρατηγική του Κέναν, την οποία ακολούθησε σχεδόν ευλαβικά ο Χάρι Τρούμαν, περιελάμβανε τρία στάδια:

²⁹ «patience and firmness», όπως είχε χαρακτηρίσει την εν λόγω στρατηγική ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, James F. Byrnes

³⁰ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 21

³¹ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, σ. 20-22

³² Η πρώτη δημόσια παρουσίαση της στρατηγικής της ανάσχεσης πραγματοποιήθηκε επί της ουσίας μέσω του άρθρου του Τζορτζ Κέναν «The Sources of Soviet Conduct», το οποίο δημοσιεύτηκε τον Ιούλιο του 1947, ωστόσο ο ίδιος προτίμησε να το υπογράψει με το ψευδώνυμο «Mr.X». Σε αυτό, ο Τζορτζ Κέναν ανέλυε την φύση του σοβιετικού καθεστώτος καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι ο στόχος της παγκόσμιας επανάστασης του προλεταριάτου ήταν μακροπρόθεσμος και ως εκ τούτου το Κρεμλίνο δεν διστάζει να υποχωρήσει μπροστά σε ανώτερη ισχύ. Σε αυτό το άρθρο, ο Τζορτζ Κέναν εξηγεί επίσης πως τα μέσα για την επίτευξη των πολιτικών στόχων των ΗΠΑ απέναντι στην ΕΣΣΔ θα πρέπει να είναι πολιτικά, ψυχολογικά και οικονομικά.

1. Την αποκατάσταση της ισορροπίας ισχύος, η οποία είχε εγκαταλειφθεί και είχε μείνει ασταθής μετά τις ήττες της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, την ώρα που η Σοβιετική Ένωση και η επιρροή της επεκτεινόταν στην Ασία.

2. Την προσπάθεια να επέλθει κατακερματισμός εντός του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος.

3. Την προσπάθεια να επέλθουν αλλαγές, με το πέρασμα του χρόνου, στην αντίληψη των Σοβιετικών για τις διεθνείς σχέσεις: στόχος ήταν να πειστεί η ΕΣΣΔ πως τα συμφέροντά της θα μπορούσαν να εξυπηρετηθούν καλύτερα με το να μάθει να ζει σε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο από το να προσπαθεί να τον αναπλάσει κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν της³³.

Ο Κέναν είχε αποκλείσει τόσο τον κατευνασμό, όσο και τον πόλεμο ως μέσα επίτευξης αυτών των σκοπών.

Η οικονομική διπλωματία της προεδρίας Τρούμαν, στην οποία θα εστιάσουμε στο πλαίσιο αυτής της εργασίας και ειδικότερα αυτού του κεφαλαίου, διαρθρώθηκε βάσει αυτών των αξόνων. Κυρίαρχη στη σκέψη του Κέναν ήταν η ιεράρχηση συμφερόντων και ο διαχωρισμός αυτών σε περιφερειακής και μείζονος σημασίας. Πρότεινε, δηλαδή, την εγκατάλειψη του οικουμενισμού, της επίσημης στρατηγικής των Ηνωμένων Πολιτειών από τα μέσα του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, και την αντικατάστασή του από τον περιφερισμό. Η νέα στρατηγική υπαγόρευε πως απώτερος στόχος ήταν η δημιουργία μιας διεθνούς τάξης, που θα αποτελείται από ανεξάρτητα κέντρα ισχύος, στα οποία έθνη που υπόκεινται στη σοβιετική επιρροή θα διαθέτουν τα μέσα και τη θέληση να την αποτινάξουν με ίδιες δυνάμεις³⁴.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρώπη επελέγη ως περιοχή ζωτικής σημασίας για τα αμερικανικά συμφέροντα. Υπό το φόβο το κατεστραμμένο από τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο κέντρο του δυτικού κόσμου να τεθεί υπό σοβιετική επιρροή, οι ΗΠΑ αποφάσισαν να δράσουν θέτοντας σε εφαρμογή αυτό που έμεινε γνωστό στην ιστορία ως «Σχέδιο Μάρσαλ»³⁵. Η ιδέα πως η χρήση οικονομικών και τεχνολογικών μέσων και όχι στρατιωτικών για τη διατήρηση της διεθνούς ισορροπίας ισχύος ήταν κυρίαρχη πλέον στην αμερικανική σκέψη. Θεμελιώδες στοιχείο αυτής της προσέγγισης ήταν το δόγμα της ασύμμετρης απάντησης, της προσέγγισης δηλαδή βάσει της οποίας εφαρμόζει κανείς όλα τα πλεονεκτήματά του απέναντι στις αδυναμίες του αντιπάλου του, αντί να προσαρμόζει τα ισχυρά του σημεία σύμφωνα με τις ικανότητες του εχθρού. Άλλωστε, ποτέ άλλοτε δεν ήταν τόσο ισχυρά τα οικονομικά και τεχνολογικά μέσα των ΗΠΑ σε σχέση με αυτά των αντιπάλων τους, όσο μετά το τέλος του Δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Η προεδρία Τρούμαν ευθυγραμμίστηκε με αυτή την προσέγγιση.

Ωστόσο, ένας ακόμη λόγος για τον οποίο η Ευρώπη αναδείχθηκε ως περιοχή-κλειδί για τα αμερικανικά συμφέροντα ήταν η ιδέα πως σκοπός της αμερικανικής εμπλοκής ήταν να μειωθούν τα βάρη για τις ΗΠΑ στα χρόνια που θα ακολουθούσαν. Κάθε Αμερικανός αξιωματούχος ήταν σε θέση να αναγνωρίσει πως οι ΗΠΑ θα έπρεπε να κάνουν την υπέρβαση για να καταφέρουν να αποκαταστήσουν τη σταθερότητα στη διεθνή τάξη. Παρόλα αυτά, επικρατούσε η αντίληψη πως μέσω της σταθεροποίησης του διεθνούς συστήματος, θα δημιουργούνταν ευρωπαϊκές δυνάμεις μελλοντικά ικανές να αντιτεθούν στη σοβιετική απειλή χωρίς την αμερικανική βοήθεια. Το δόγμα της

³³ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 20-35

³⁴ Hal Brands, *What America Owes the World: The Struggle for the Soul of Foreign Policy*, σ.148-151

³⁵ Η επίσημη ονομασία του προγράμματος ήταν «European Recovery Program». Στις ΗΠΑ ψηφίστηκε από το νομοθετικό σώμα ως νόμος για την προώθηση της παγκόσμιας ειρήνης και της γενικής ευημερίας, του εθνικού συμφέροντος και της εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών.

ανασυγκρότησης φίλα προσκείμενων, αλλά ανεξάρτητων κέντρων ισχύος ήταν κεντρικό στο Σχέδιο Μάρσαλ³⁶.

Πρώτα απ' όλα, οι βιομηχανικές περιοχές της Ευρασίας τίθεντο στο επίκεντρο του αμερικανικού ενδιαφέροντος. Δεδομένης της τεράστιας βιομηχανικής δυναμικής της, η Δυτική Ευρώπη βρέθηκε στην κορυφή της λίστας των αμερικανικών προτεραιοτήτων. Ο ίδιος ο πρόεδρος Τρούμαν δήλωσε το 1947: «Οι πηγές μας δεν είναι απεριόριστες. Πρέπει να τις αξιοποιήσουμε εκεί όπου μπορούν να εξυπηρετούσαν όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά προς την κατεύθυνση της αύξησης της παραγωγής και της ανάκτησης της ελευθερίας και της εμπιστοσύνης στον κόσμο». Την ίδια ώρα, όμως, δεν αφέθηκαν στην τύχη τους και άλλες περιοχές αμερικανικών συμφερόντων. Έτσι, οι αξιωματούχοι της Ουάσινγκτον εστίασαν στην ανάγκη για την ανάπτυξη βάσεων, πρώτων υλών, αγορών και γραμμών επικοινωνίας σε σειρά τοποθεσιών από την Λατινική Αμερική μέχρι τη Μέση Ανατολή και τον Ειρηνικό Ωκεανό³⁷.

Η αλλαγή πλεύσης των ΗΠΑ σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής αποτυπώθηκε με τον πιο σαφή και επίσημο τρόπο κατά τη διάρκεια της ομιλίας του Χάρι Τρούμαν στο Κογκρέσο στις 12 Μαρτίου 1947. Έχοντας στα χέρια του όχι μόνο τα γραπτά του Κέναν, αλλά και την έκθεση³⁸ των αξιωματούχων του Λευκού Οίκου Κλίφορντ και Έλσεϊ που κατέγραφε ως ιδιαίτερα σοβαρή τη σοβιετική απειλή, διατύπωσε το λεγόμενο «Δόγμα Τρούμαν». Σε έναν ιδεολογικά φορτισμένο λόγο, ο Χάρι Τρούμαν εξομοίωσε την τακτική και τις πρακτικές του σοβιετικού ηγέτη Γκόζεφ Στάλιν με αυτές του Αδόλφου Χίτλερ. Μίλησε για δύο διαφορετικούς τρόπους ζωής, τον αμερικανικό και τον κομμουνιστικό, και συμπύκνωσε την υψηλή στρατηγική που θα ακολουθούσαν στο εξής οι ΗΠΑ σε μία μόνο φράση: «Πιστεύω πως η πολιτική των ΗΠΑ πρέπει να συνίσταται στη στήριξη των ελεύθερων λαών που αντιστέκονται στην επιχειρούμενη από άλλους καθυπόταξή τους μέσω οπλισμένων μειοψηφιών ή εκθρικών πιέσεων»³⁹.

Καταλύτης αυτών των εξελίξεων ήταν η απόφαση της Βρετανίας να αποσύρει τις δυνάμεις της από την Ελλάδα και την Τουρκία. Όταν στις 21 Φεβρουαρίου 1947 η βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε πως από την 1^η Απριλίου δεν θα υπήρχαν πια δυνάμεις της στις δύο χώρες, οι αξιωματούχοι του Λευκού Οίκου αναγκάστηκαν να βρουν τρόπους εφαρμογής της θεωρητικής στροφής που είχαν κάνει σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής μέχρι εκείνη τη στιγμή. Ο χρόνος του πίεζε καθώς αντιλαμβάνονταν πως η αδυναμία της Βρετανίας- της ισχυρότερης δύναμης στη Δυτική Ευρώπη- να προστατεύσει μία περιοχή τόσο μεγάλης γεωπολιτικής σημασίας, σήμαινε πως η Ελλάδα θα έμενε μόνη απέναντι στην κομμουνιστική απειλή.

Προκειμένου να διασφαλιστεί η ευρωπαϊκή ισχύς κόντρα στη σοβιετική επέλαση, οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να αναλάβουν δράση και γι αυτό κρίθηκε απαραίτητη η παροχή υλικής υποστήριξης. Για να καταφέρουν, όμως, να πάρουν το «πράσινο φως» από το Κογκρέσο, οι χαράσσοντες την αμερικανική πολιτική δεν μπορούσαν να το παρουσιάσουν απλώς ως ένα πακέτο βοήθειας. Για τον σκοπό αυτό επελέγη κάτι δραματικότερο, που δεν ήταν άλλο από την ομιλία του ίδιου του Χάρι Τρούμαν, η οποία κατέληγε ως εξής: «Αν δεν βοηθήσουμε την Ελλάδα και την Τουρκία στην ιστορική αυτή στιγμή, οι συνέπειες θα είναι εκτεταμένες τόσο προς τη Δύση, όσο και προς την Ανατολή»⁴⁰.

³⁶ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 22-30

³⁷ Hal Brands, *What America Owes the World: The Struggle for the Soul of Foreign Policy*, σ.152-158

³⁸ Επρόκειτο για μία έκθεση η οποία κατέγραφε τις απόψεις των στελεχών της κυβέρνησης για τις σχέσεις ΗΠΑ-ΕΣΣΔ, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου για την επέλαση της σοβιετικής απειλής και την αποτελεσματικότητα των πολιτικών που ακολουθούσαν οι ΗΠΑ μέχρι εκείνη τη στιγμή.

³⁹ Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.175-177

⁴⁰ John Lewis Gaddis, *We now know: Rethinking Cold War History*, σελ.2886-288

Έτσι, η ανάσχεση έγινε κι επίσημα η νέα προσέγγιση της προεδρίας Τρούμαν⁴¹. Το γεγονός, μάλιστα, γνωστοποιήθηκε από τον ίδιο τον Υπουργό Εξωτερικών της χώρας, Τζορτζ Μάρσαλ⁴², σε ομιλία του στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ στις 5 Ιουνίου 1947. «Η πολιτική μας δεν κατευθύνεται εναντίον καμίας χώρας και κανενός δόγματος, αλλά εναντίον της φτώχειας, της απόγνωσης και του χάους», δήλωσε σε αυτή την ομιλία-σημείο αναφοράς ο Τζορτζ Μάρσαλ, αρνούμενος να φορτίσει ιδεολογικά το εγχείρημα των ΗΠΑ και αποποιούμενος την αντικομμουνιστική ρητορική που ενδεχομένως θα χρέωνε στις ΗΠΑ την ένταση του πολιτικού διχασμού στην Ευρώπη⁴³. Στον αντίποδα, ο Αμερικανός Υπουργός θέλησε να καταστήσει σαφές το οικονομικό συμφέρον των ΗΠΑ από την ανοικοδόμηση της κατεστραμμένης από τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο Ευρώπης και την διασφάλιση των στρατηγικής σημασίας περιοχών.

Η νέα υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ έμοιαζε ικανή να επιλύσει όλα τα προβλήματα που ανέκυψαν για τους Αμερικανούς λόγω της ισοπέδωσης της Ευρώπης. Θεωρήθηκε πως θα μπορούσε να ενώσει την οικονομική κυριαρχία ευρωπαϊκών κρατών υπό την σκέπη ενός ενοποιημένου, υπερεθνικού συστήματος αρκετά μεγάλου ώστε να ελέγχει τους Γερμανούς⁴⁴. Θα μπορούσε, επίσης, να αποφέρει κέρδη στον τομέα της αξιοποίησης πρώτων υλών, στην εξειδίκευση των οικονομικών και στην επιστροφή της Ευρώπης στον δρόμο της ανάπτυξης. Επί της ουσίας, οι σκοποί των δράσεων της οικονομικής διπλωματίας που εντάσσεται στο πλαίσιο της νέας υψηλής στρατηγικής –και κυρίως του Σχεδίου Μάρσαλ- ήταν προσανατολισμένοι στο να «δεσμευτούν» οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις στο φιλελεύθερο «στρατόπεδο» προκειμένου να ανακοπεί η άνοδος του κομμουνισμού στη γηραιά ήπειρο.

Εξίσου σημαντική, όμως, ήταν και η ανάπτυξη της αμερικανικής οικονομίας. Η ισοπέδωση της Ευρώπης δεν επηρέασε μόνο τις τοπικές οικονομίες, αφού τα προβλήματα στον ευρωπαϊκό χώρο λειτούργησαν ανασταλτικά και για την οικονομική ανάπτυξη των ΗΠΑ εξαιτίας των μειωμένων εξαγωγών.

Θεωρήθηκε, επίσης, πως η οικονομική βοήθειας προς την Ευρώπη θα δημιουργούσε υψηλότερο κέρδος ανά δολάριο, από ό,τι μία στρατιωτική εμπλοκή. Άλλωστε, υπήρχαν συγκεκριμένα όρια στο τι μπορούσαν να επιτύχουν οι στρατιωτικές δυνάμεις σε καιρό ειρήνης. Ο ίδιος ο Τρούμαν, μάλιστα, είχε σημειώσει: «Τι είναι καλύτερο για ένα κράτος; Να δαπανήσει 20 ή 30 δισεκατομμύρια δολάρια μέσα στα επόμενα τέσσερα χρόνια για να διαφυλάξει την ειρήνη ή να κάνει ότι και το 1920 και να πρέπει μετά να δαπανήσει 100 δισεκατομμύρια δολάρια σε διάστημα τεσσάρων ετών για να κερδίσει έναν πόλεμο;».⁴⁵

Το Σχέδιο Μάρσαλ

Τελικά, στο Σχέδιο Μάρσαλ συμμετείχαν δεκάξι κράτη με συνολικό πληθυσμό 218,9 εκατομμυρίων ατόμων. Στις ευρωπαϊκές χώρες μόνο, το ύψος της χρηματικής βοήθειας που παρασχέθηκε άγγιξε τα δεκατρία δισεκατομμύρια δολάρια. Από αυτά, περισσότερα από εννέα δισεκατομμύρια μοιράστηκαν σε Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία και Δυτική Γερμανία⁴⁶ καταδεικνύοντας πως η αμερικανική οικονομική διπλωματία δεν έκανε διάκριση ανάμεσα στους συμμάχους της και τις δυνάμεις του άξονα. Πρώτοι παραλήπτες της αμερικανικής βοήθειας ήταν η Ελλάδα και η Τουρκία. Ουσιαστικά, κριτήριο για την παροχή βοήθειας ήταν αυτό που ο ίδιος ο πρόεδρος Τρούμαν είχε

⁴¹ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, σ.63

⁴² Βλ. Παράρτημα 3 Τζορτζ Μάρσαλ

⁴³ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ.52-54

⁴⁴ Hal Brands, *What America Owes the World: The Struggle for the Soul of Foreign Policy*, σ.158-163

⁴⁵ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ.51-57

⁴⁶ Πηγή: United States Information Agency

θέσει στην ομιλία της 12^{ης} Μαρτίου 1947 στο Κογκρέσο: κάθε κράτος που ήταν διατεθειμένο να εναντιωθεί στον κομμουνισμό δικαιούνταν την αμερικανική βοήθεια.

Πίνακας 1 Ποσά βοήθειας στο πλαίσιο του Σχεδίου Μάρσαλ⁴⁷

Κράτη-παραλήπτες	Ποσό ενίσχυσης ⁴⁸
Ηνωμένο Βασίλειο	3.189,8
Γαλλία	2.713,6
Ιταλία	1.508,8
Δυτική Γερμανία	1.390,6
Ολλανδία	1.083,5
Ελλάδα	706,7
Αυστρία	677,8
Βέλγιο/ Λουξεμβούργο	559,3
Δανία	273,0
Νορβηγία	255,3
Τουρκία	225,1
Ιρλανδία	147,5
Σουηδία	107,3
Πορτογαλία	51,2
Ισλανδία	29,3
Σύνολο	12.918,8

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στην παροχή υποστήριξης στην Δυτική Γερμανία, είναι ευρέως διαδεδομένη στη βιβλιογραφία η αντίληψη πως η ανοικοδόμησή της ήταν ο κύριος πολιτικός στόχος του προγράμματος.

Η σημασία της οικονομικής ανασυγκρότησης της Δυτικής Γερμανίας ήταν διττή. Από την μία πλευρά, θεωρήθηκε πως η ικανότητα τάχιστης βιομηχανικής που επέδειξε η χώρα στο παρελθόν την καθιστούσε «ατμομηχανή» της ευρωπαϊκής ανάπτυξης και από την άλλη, η οικονομική ανασυγκρότηση της Δυτικής Γερμανίας θα μπορούσε να λειτουργήσει ως συγκριτικό μέγεθος με την Ανατολική Γερμανία αποδεικνύοντας την ανωτερότητα του καπιταλιστικού μοντέλου έναντι του κομμουνιστικού⁴⁹.

Η συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης στο Σχέδιο Μάρσαλ αποτελεί ένα ακόμη θέμα προς εξέταση. Αρχικά, το σχέδιο παροχής αμερικανικής βοήθειας αφορούσε όλη την Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης της ΕΣΣΔ και των κρατών που βρίσκονταν υπό την επιρροή της. Όπως κατέστη σαφές και από τις δημόσιες τοποθετήσεις των Τρούμαν και Μάρσαλ, οι ΗΠΑ προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να αποφύγουν το να τους χρεωθεί η οριστική διαίρεση της Ευρώπης λόγω περιορισμού του σχεδίου βοήθειας στη Δυτική Ευρώπη. Ως εκ τούτου, έλαβαν το μεγάλο ρίσκο να απλώσουν χείρα οικονομικής βοήθειας και στην Σοβιετική Ένωση, γνωρίζοντας πως τυχόν θετική ανταπόκριση αφενός θα υπονόμει την επιτυχία του σχεδίου οικονομικής ανασυγκρότησης της Ευρώπης (λόγω του μεγέθους της ΕΣΣΔ), αφετέρου θα έθετε εν αμφιβόλω ακόμη και την ίδια την εκπόνησή του, αφού θα καθίστατο δύσκολο να υπερψηφιστεί το σχέδιο από την ρεπουμπλικανική πλειοψηφία του Κογκρέσου.

Αν και αρχικά ο Στάλιν θεώρησε το Σχέδιο Μάρσαλ ως μία απέλπιδα προσπάθεια των Αμερικανών να μπουν σε νέες αγορές, πράγμα το οποίο θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί η ΕΣΣΔ, στη συνέχεια άλλαξε γνώμη. Σε αυτό διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο το γεγονός πως ενημερώθηκε από τις

⁴⁷ Ο πίνακας καταρτίστηκε με στοιχεία του USIA (United States Information Agency)

⁴⁸ Ποσά σε εκατομμύρια δολάρια.

⁴⁹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, σ.76-77

μυστικές υπηρεσίες της ΕΣΣΔ πως οι ΗΠΑ στόχευαν μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ στην επανένταξη της Γερμανίας στην ευρωπαϊκή οικονομία⁵⁰. Η απόφαση αυτή στοίχισε διπλά στην Σοβιετική Ένωση: από την μία πλευρά έχασε την ιστορική ευκαιρία να καταστρέψει τα σχέδια των Αμερικανών και από την άλλη, έχασε την ευκαιρία να σχηματίσει ένα γαλλοσοβιετικό μέτωπο, απέναντι στη γερμανική διάσταση του αμερικανικού σχεδίου⁵¹.

Τα αποτελέσματα της εφαρμογής του Σχεδίου Μάρσαλ έγιναν γρήγορα ορατά στην ευρωπαϊκή οικονομία. Κατά τα πρώτα χρόνια της υλοποίησής του, κατεγράφη αύξηση 32% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ευρώπη. Η αγροτική παραγωγή σημείωσε άνοδο 11% σε σχέση με τα πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο επίπεδα, ενώ η βιομηχανική παραγωγή αυξήθηκε κατά 40% σε σχέση με το 1938⁵². Σε αυτές τις εξελίξεις συνέβαλε ασφαλώς και το γεγονός πως η Ευρώπη διέθετε μακρά επιχειρηματική και βιομηχανική παράδοση. Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού, η τεχνογνωσία και το επιχειρηματικό υπόβαθρο ενίσχυσαν την τάχιστη οικονομική ανάκαμψη της Ευρώπης. Παράλληλα, απομακρύνθηκε ο κίνδυνος εγκαθίδρυσης κομμουνιστικών καθεστώτων, αφού η οικονομική ανάκαμψη «σκέπασε» τη λαϊκή δυσαρέσκεια⁵³. Πέραν αυτού, ένα ακόμη όφελος για τις ΗΠΑ ήταν και το γεγονός πως βελτιώθηκε η διεθνής τους εικόνα και κατάφεραν να καταστήσουν αποδεκτό στην Ευρώπη το φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο που πρόσβευαν-για το οποίο υπήρχε πρόσφορο έδαφος πριν το ξέσπασμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Το Σχέδιο Μάρσαλ έχει θεωρηθεί ως μία από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες της μεταπολεμικής εποχής και βέβαια η κορωνίδα της υψηλής στρατηγικής της προεδρίας Τρούμαν. Την περίοδο 1947-1948, ο Χάρι Τρούμαν άρχισε να μετατρέπει την ανάσχεση από μία μεγαλεπήβολη, αλλά αόριστη ιδέα σε μία πλήρως ανεπτυγμένη υψηλή στρατηγική. Η προεδρία Τρούμαν λειτούργησε πλέον με μία ξεκάθαρη ιεράρχηση προτεραιοτήτων, με κατανόηση των αμερικανικών πλεονεκτημάτων έναντι της Μόσχας και με αποφασιστικότητα για την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων. Οι αρετές αυτής της νέας προσέγγισης κατέστησαν σαφείς με το πέρασμα του χρόνου. Οι ιστορικοί συμφωνούν πως το Σχέδιο Μάρσαλ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη σταθεροποίηση του εμπορίου, στην ενθάρρυνση της περιφερειακής ολοκλήρωσης και στην καταλυτική οικονομική ανάκαμψη που κυριάρχησε στα τέλη της δεκαετίας του '40 και του '50.

Μεταξύ των εξελίξεων που δρομολογήθηκαν ως απότοκα του Σχεδίου Μάρσαλ ήταν η ευρωπαϊκή ενοποίηση, η οποία αποτέλεσε, όπως θα δούμε αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο, κορυφαία επιλογή της αμερικανικής πολιτικής ηγεσίας.

⁵⁰ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, σ.65

⁵¹ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ. 59-61

⁵² Diane B. Kunz, «Marshall Plan Commemorative Section: The Marshall Plan Reconsidered: A Complex of Motives»

⁵³ Diane B. Kunz, «Marshall Plan Commemorative Section: The Marshall Plan Reconsidered: A Complex of Motives»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: 2

I. ΒΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΙΟΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΡΟΥΜΑΝ

«The idea is to get Europe on its feet
our backs».

and off

Paul Hoffman

Η οικονομική διπλωματία των ΗΠΑ στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια της προεδρίας Τρούμαν αποσκοπούσε στο να μειωθούν τα ευρωπαϊκά βάρη για τους Αμερικανούς στη συνέχεια. Η ιδέα της ανασυγκρότησης φίλα προσκείμενων, αλλά ανεξάρτητων κέντρων ισχύος ήταν κεντρική στο Σχέδιο Μάρσαλ, το οποίο δεν ήταν μία απόπειρα εγκατάστασης μόνιμης αμερικανικής παρουσίας στην Ευρώπη. Αντίθετα, ο σκοπός ήταν να χρησιμοποιηθούν οι αμερικανικοί πόροι προκειμένου να

ανασυνταχθεί οικονομικά η Ευρώπη και να μπορέσει να σταθεί με τις δικές της δυνάμεις απέναντι στον κομμουνισμό⁵⁴.

Η ιδέα της δημιουργίας των οικονομικών «Ηνωμένων Πολιτειών Ευρώπης» δεν ήταν καινούρια για τους Αμερικανούς και εδραζόταν στην αντίληψη πως εφαρμόζοντας τις αμερικανικές αρχές του φεντεραλισμού για τη δημιουργία μίας οικονομικά ενοποιημένης Ευρώπης, θα δημιουργούνταν μία εύρωστη, φιλελεύθερη οικονομία, αντίστοιχη με την αμερικανική. Το Σχέδιο Μάρσαλ μία εξαιρετική ευκαιρία για την υλοποίηση ενός τέτοιου σχεδίου, καθώς οι χώρες που θα δεχόταν την αμερικανική βοήθεια θεωρήθηκε πως θα μπορούσαν να αντικαταστήσουν το παλιό ευρωπαϊκό κρατικό σύστημα.

Στη βάση όλων αυτών βρισκόταν η ιδέα πως μία ενοποιημένη ευρωπαϊκή οικονομία θα ήλεγχε τον γερμανικό εθνικισμό, θα καθιστούσε τις ανησυχίες της Γαλλίας για θέματα ασφάλειας και οικονομίας, ενώ θα δημιουργούσε ισορροπία ισχύος στη Δύση, η οποία θα ήταν αρκετή για να αναχαιτίσει τη σοβιετική ισχύ στα ανατολικά. Επιπλέον, η δημιουργία μίας ενοποιημένης Ευρώπης θα έβαζε, σύμφωνα με τους Αμερικανούς, τα ευρωπαϊκά κράτη σε ένα μονοπάτι πολυμερούς συστήματος παγκόσμιου εμπορίου⁵⁵.

Δεν ήταν, όμως, μόνο οι Αμερικανοί που εντόπισαν την ανάγκη ενοποίησης της Ευρώπης και έλαβαν πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση. Ήδη, μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις άρχισαν να δουλεύουν πάνω σε τέτοιου είδους σχέδια, αφού το κλίμα που δημιουργήθηκε μετά τη γερμανική συνθηκολόγηση ευνοούσε τις πανευρωπαϊκές πρωτοβουλίες. Από τις πρώτες εξ αυτών ήταν το Συνέδριο της Ευρώπης στη Χάγη το 1948⁵⁶, στο οποίο αναδείχθηκε για πρώτη φορά η ανάγκη να αποποιηθούν τα κράτη της Ευρώπης ένα μέρος των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων προκειμένου να συντονίσουν και να αναπτύξουν τους πόρους τους, να διαχειριστούν το «γερμανικό ζήτημα» και να συγκροτήσουν μία αντιπροσωπευτική συνέλευση. Οι διεργασίες και οι διαβουλεύσεις για αυτό τον σκοπό κατέληξαν στις 5 Μαΐου 1949 στο Λονδίνο στην ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης⁵⁷.

Αξίζει να σημειωθεί πως και η προσπάθεια ενοποίησης της Ευρώπης βρήκε τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και τους ηγέτες τους δικασμένους. Το θεσμικό πλαίσιο της ευρωπαϊκής οικοδόμησης χώρισε τους Ευρωπαίους σε «ενωτικούς» και «φεντεραλιστές». Οι «ενωτικοί» διεκδικούσαν τη θεμελίωση των «Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης» στη βάση του γαλλογερμανικού άξονα, χωρίς τη συμμετοχή της

⁵⁴ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ.59-63

⁵⁵ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 26-29

⁵⁶ Οι συμμετέχοντες στο Συνέδριο συνέστησαν τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής συνέλευσης διαβούλευσης και ενός ευρωπαϊκού ειδικού συμβουλίου, τα οποία θα επιφορτιζόνταν με την προετοιμασία της πολιτικής και οικονομικής ολοκλήρωσης των ευρωπαϊκών χωρών. Συνέστησαν, επίσης, τη θέσπιση ενός χάρτη ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη δημιουργία ενός δικαστηρίου προκειμένου να εξασφαλιστεί η τήρηση αυτού του χάρτη. Προεδρεύων του Συνεδρίου, στο οποίο συμμετείχαν 800 αντιπρόσωποι, ήταν ο Ουίνστον Τσόρτσιλ. Σε επίπεδο κινήσεων προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση, είχαν προηγηθεί τον Ιανουάριο του 1948 η τελωνειακή σύμβαση μεταξύ Βελγίου, Λουξεμβούργου και Κάτω Χωρών και η υπογραφή της συνθήκης της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (Σύμφωνο των Βρυξελλών) από το Βέλγιο, Γαλλία, Λουξεμβούργο, και Ηνωμένο Βασίλειο τον Μάρτιο του ίδιου έτους.

⁵⁷ Πρόκειται για το όργανο που αντιπροσωπεύει το υψηλότερο επίπεδο πολιτικής συνεργασίας μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Μέλη του είναι οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων των χωρών της ΕΕ, ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο Υπάτος Εκπρόσωπος για θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας. Είναι το όργανο που καθορίζει τις γενικές κατευθύνσεις και πολιτικές προτεραιότητες της ΕΕ και ασχολείται με σύνθετα ή ευαίσθητα θέματα που δεν μπορούν να επιλυθούν σε χαμηλότερο επίπεδο διακυβερνητικής συνεργασίας, ενώ καθορίζει επίσης την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας, λαμβάνοντας υπόψη τα στρατηγικά συμφέροντα της ΕΕ καθώς και θέματα άμυνας.

Μεγάλης Βρετανίας και χωρίς να θιγεί η εθνική κυριαρχία των επιμέρους κρατών. Στους «ενωτικούς» συγκαταλεγόταν και ο Βρετανός πρωθυπουργός, Ουίνστον Τσόρτσιλ⁵⁸.

Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν οι «φεντεραλιστές», οι οποίοι ευαγγελίζονταν την οικοδόμηση ενός ισχυρού ευρωπαϊκού οργανισμού και μίας ενιαίας ευρωπαϊκής κυβέρνησης, με εξουσίες που θα περιορίζαν την ανεξαρτησία των μελών που θα τον απάρτιζαν. Προς αυτή την κατεύθυνση, ιδρύθηκαν μια σειρά από πανευρωπαϊκές οργανώσεις μέχρι το 1949, όπως για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Ένωση Φεντεραλιστών και το Σοσιαλιστικό Κίνημα των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης.

Η διάσταση απόψεων μεταξύ των ηγετών της γηραιάς ηπείρου για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης είχε ως αποτέλεσμα να μην δημιουργηθεί ούτε ένωση, ούτε ομοσπονδία, αλλά αυτό που οι Serge Berstein και Pierre Milza ονομάζουν «εργαστήριο ιδεών». Την ίδια ώρα, τα προβλήματα άμυνας και ασφάλειας που αντιμετώπιζε η Ευρώπη οδήγησαν, όπως είδαμε, στην άμεση εμπλοκή των Αμερικανών για τη χορήγηση χρηματικής και υλικής υποστήριξης μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ, το οποίο αποτέλεσε θρυαλλίδα εξελίξεων στην Ευρώπη προς την κατεύθυνση της ενοποίησης.

Πιο συγκεκριμένα, η αμερικανική βοήθεια δεν παρασχέθηκε στα ευρωπαϊκά κράτη στη βάση διμερών διαδικασιών. Για τη χορήγηση της βοήθειας οι ΗΠΑ έθεσαν ορισμένους όρους:

- 1) Περιοχή των τελωνειακών φραγμών
- 2) Κατάρτιση ενός κοινού σχεδίου οικονομική ανόρθωσης
- 3) Σύσταση διεθνών οργάνων για την κατανομή και τη διαχείριση της αμερικανικής βοήθειας στην Ευρώπη.

Με τον τρόπο αυτό, οδηγηθήκαμε στην ίδρυση των δύο πρώτων πανευρωπαϊκών οργανισμών: του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας⁵⁹ (ΟΕΟΣ) και της Ευρωπαϊκής Ένωσης Πληρωμών.⁶⁰

Αυτή η τάση της πολιτικής και οικονομικής σύγκλισης των Ευρωπαίων εντός ενός υπερεθνικού πλαισίου –ενώ έχει ήδη αρχίσει στο μεταξύ η στρατιωτική συνεργασία με τις ΗΠΑ– επιταχύνθηκε στο «κατώφλι» του 1950 λόγω της σκλήρυνσης του σταλινικού στρατοπέδου και των κομμουνιστικών θυλάκων στη Δυτική Ευρώπη. Έτσι, δρομολογήθηκε η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα⁶¹ (ΕΚΑΧ) με στόχο την εμβάθυνση της ευρωπαϊκής συνεργασίας και την αποτελεσματικότερη προώθηση των ευρωπαϊκών (και αμερικανικών) συμφερόντων στην Ευρώπη.

Πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτό το εγχείρημα είχε ο Ζαν Μονέ, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τον οικονομικό προγραμματισμό της Γαλλίας από το 1946. Ήταν ο άνθρωπος που είχε ήδη υποβάλει στον Γάλλο πρωθυπουργό Ρεϊνώ σχέδιο μόνιμης γαλλοβρετανικής ένωσης προκειμένου να αποτραπεί η γαλλική συνθηκολόγηση, έχοντας διακρίνει πως ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν προ των πυλών. Με αυτό το σκεπτικό, πρότεινε την ενιαία διαχείριση των ευρωπαϊκών αποθεμάτων άνθρακα και χάλυβα από έναν υπερεθνικό οργανισμό. Ο Μονέ ήταν μεταξύ αυτών που οραματίζονταν τη δημιουργία των «Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης», γνώριζε όμως πως οι δυσκολίες ενός τέτοιου εγχειρήματος ήταν πολλές και οι προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση θα έπρεπε να γίνουν

⁵⁸ Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.181-183

⁵⁹ Ιδρύθηκε στις 16 Απριλίου 1948 με σκοπό τον συντονισμό του σχεδίου Marshall.

⁶⁰ Ιδρύθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 1950.

⁶¹ Η συνθήκη ΕΚΑΧ υπεγράφη στο Παρίσι το 1951 συνενώνοντας τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία και τις χώρες της BENELUX σε μία κοινότητα που είχε ως αποστολή την οργάνωση της ελεύθερης κυκλοφορίας άνθρακα και χάλυβα, καθώς επίσης και την ελεύθερη πρόσβαση στις πηγές παραγωγής. Υπήρχε, επίσης, μια κοινή Ανώτατη Αρχή η οποία επέπτευε την αγορά, την τήρηση των κανόνων ανταγωνισμού, καθώς και τη διαφάνεια των τιμών. Πενήντα έτη μετά την έναρξη ισχύος της, η συνθήκη έληξε όπως προβλεπόταν στις 23 Ιουλίου 2002.

βήμα-βήμα. Μάλιστα, ο ίδιος συνήθιζε να λέει πως: «Η Ευρώπη δεν θα προκύψει μονομιάς, ούτε σαν ένα συνολικό οικοδόμημα. Θα προκύψει από συγκεκριμένα επιτεύγματα, δημιουργώντας πρώτα μία έμπρακτη αλληλεγγύη»⁶².

Η ΕΚΑΧ ήταν, λοιπόν, μία πρώτης τάξεως ευκαιρία για να προσεγγίσει η γαλλική οικονομία την γερμανική και χάρη σε αυτή γεννήθηκε η ιδέα για τη δημιουργία μίας διεθνούς κοινοπραξίας, στην οποία θα μπορούσαν να προσχωρήσουν όσες ευρωπαϊκές χώρες το επιθυμούσαν. Έτσι, ο Ζαν Μονέ μοιράστηκε τις ιδέες του με τον Γάλλο Υπουργό Εξωτερικών, Ρόμπερ Σούμαν⁶³, ο οποίος με τη σειρά του ενστερνίστηκε τις απόψεις του Μονέ και κατήρτισε στις 9 Μαΐου 1950 το λεγόμενο «Σχέδιο Σούμαν». Μπορεί το περιεχόμενο του σχεδίου να δίχασε τους Ευρωπαίους και να βρήκε απέναντί του την Σοβιετική Ένωση, απέσπασε ωστόσο την επιδοκιμασία και την στήριξη των ΗΠΑ. Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι θεώρησαν πως η ΕΚΑΧ θα μπορούσε να αποτελέσει πρόδρομο μίας ένωσης της Ευρώπης, η οποία θα διαχειριζόταν τις αμυντικές ανάγκες της γηραιάς ηπείρου. Στόχος των ΗΠΑ ήταν να μειωθούν τα δικά τους αμυντικά βάρη στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού.

Η κοινή ευρωπαϊκή αγορά άνθρακα και χάλυβα άρχισε να λειτουργεί το 1952 και τα οφέλη για την Ευρώπη ήταν ιδιαίτερος σημαντικά:

- αυξήθηκε η ευρωπαϊκή παραγωγή άνθρακα και χάλυβα
- διευκολύνθηκαν οι ενδοευρωπαϊκές συναλλαγές
- επιταχύνθηκε η γαλλογερμανική συμφιλίωση
- τέθηκαν οι βάσεις για την μελλοντική δημιουργία ενός κοινού ευρωπαϊκού πλαισίου πολιτικής συνεργασίας

Προαπαιτούμενο για την υλοποίηση ενός τέτοιου εγχειρήματος θεωρήθηκε η εξασφάλιση της ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας-κάτι που δεν μπορούσε να διασφαλίσει η Ευρώπη με ίδιες δυνάμεις μέχρι εκείνη τη στιγμή⁶⁴.

Την ίδια ώρα, οι απειλές για την ευρωπαϊκή ασφάλεια πλήθαιναν, η σοβιετική επιθετικότητα αυξανόταν και οι ΗΠΑ δεν ήταν σε θέση να εγγυηθούν για την προστασία της Ευρώπης, καθώς είχε ήδη αρχίσει από το 1950 ο πόλεμος της Κορέας, ο οποίος κατέστησε τους Αμερικανούς δέσμιους πολλών προβλημάτων. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σε έναν κύκλο διαπραγματεύσεων σχετικά με την ίδρυση ενός ευρωπαϊκού υπερεθνικού οργανισμού για την ασφάλεια της Ευρώπης. Κατόπιν πολύμηνων συζητήσεων αποφασίστηκε η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας⁶⁵ (ΕΑΚ), πράγμα το οποίο έλαβε και το «πράσινο φως» των Αμερικανών. Δεν κατέστη, όμως, εφικτό να αποσπάσει και την πλειοψηφία του γαλλικού κοινοβουλίου⁶⁶ κι έτσι το εγχείρημα έμεινε στα χαρτιά. Η τροπή που έλαβαν τα πράγματα σκόρπισε την απογοήτευση σε ΗΠΑ και Ευρώπη. Οι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι υπολόγιζαν στη δημιουργία κοινής πολιτικής άμυνας και ασφάλειας, ενώ οι Αμερικανοί επιθυμούσαν πάση θυσία την υλοποίηση ενός τέτοιου σχεδίου, που θα τους έλυne τα χέρια στον ευρωπαϊκό χώρο και θα μπορούσαν να αφοσιωθούν στην υπεράσπιση των αμερικανικών συμφερόντων σε άλλες πλευρές του κόσμου.

⁶² Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.188

⁶³ Βλ. Παράρτημα (Θα υπάρχει αναλυτικό βιογραφικό του Σούμαν)

⁶⁴ Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.188-190

⁶⁵ Τον Μάιο του 1952 το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, και οι Κάτω Χώρες υπέγραψαν στο Παρίσι τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα (ΕΑΚ).

⁶⁶ Προβλεπόταν το σχέδιο να ψηφιστεί από τα εθνικά κοινοβούλια

Κατά τη διάρκεια της προεδρίας Τρούμαν, δρομολογήθηκαν οι εξελίξεις για την δημιουργία ενός πλαισίου εντός του οποίου θα μπορούσε να οικοδομηθεί η ενωμένη Ευρώπη. Οι πρώτες απόπειρες για τη δημιουργία υπερεθνικών οργανισμών στη γηραιά ήπειρο, αν και ενθαρρυνόταν από τις ΗΠΑ, συναντούσαν πολλές φορές εμπόδια στο εσωτερικό της Ευρώπης. Οι προσπάθειες που πραγματοποιήθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση είχαν ως σημείο αναφοράς την εμβάθυνση και τη θεσμοποίηση της οικονομικής συνεργασίας στην Ευρώπη.

Οι κατεστραμμένες από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο ευρωπαϊκές οικονομικές δυνάμεις έψαχναν τρόπο να ανέλθουν και οι προσπάθειές τους περιστράφηκαν γύρω από την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση της αμερικανικής βοήθειας και στην εφαρμογή ή/και στην αφομοίωση βασικών αρχών του αμερικανικού, ομοσπονδιακού συστήματος και της φιλελεύθερης αμερικανικής οικονομίας, που θεωρήθηκε επιτυχημένο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης.

Οι ΗΠΑ άλλοτε παρακολουθούσαν και άλλοτε επικουρούσαν αυτή την ευρωπαϊκή προσπάθεια, καθώς και η ευρωπαϊκή ενοποίηση και η ανασυγκρότηση της Ευρώπης ήταν κεντρική παράμετρος της υψηλής στρατηγικής της προεδρίας Τρούμαν και της οικονομικής διπλωματίας που ασκήθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο κατά την περίοδο αυτή.

II. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΙΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΕΠΙ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΡΟΥΜΑΝ

«The remedy lies in breaking the vicious circle

and restoring the confidence of the European people
in the economic future of their own countries and
of Europe as a whole».

George C. Marshall

Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι επί προεδρίας Τρούμαν, αλλά και ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, οραματίζονταν μία ανοιχτή παγκόσμια οικονομία βασισμένη στις αρχές του φιλελεύθερου καπιταλισμού (όπως το ελεύθερο εμπόριο και η ισότητα ευκαιριών), ενώ παράλληλα εξίσωναν αυτές τις αρχές με τη δημοκρατική διακυβέρνηση και συσχέτιζαν τις αυταρχικές μορφές οικονομικών πολιτικών με τα ολοκληρωτικά πολιτικά καθεστώτα. Ίσχυε επί της ουσίας, η αντίληψη πως οι οικονομικοί αντίπαλοι δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν πολιτικούς εταίρους⁶⁷. Παραλλήλιζαν τα συμφέροντα οικονομικής φύσης με αυτά της πολιτικής.

Η οικονομική διπλωματία που ασκήθηκε επί προεδρίας Τρούμαν εδραζόταν στο αμερικανικό δόγμα που ήθελε την ευρωπαϊκή οικονομική ανάκαμψη ζωτικής σημασίας για τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα των ΗΠΑ. Οι αξιωματούχοι αυτής της περιόδου ήταν πεπεισμένοι πως μία στιβαρή εσωτερική οικονομία προϋπέθετε ισχυροποίηση του εξωτερικού εμπορίου και των εξωτερικών επενδύσεων των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι προϋποθέσεις αυτές συνοψίζονταν στην αντίληψη των Αμερικανών αξιωματούχων για τον κόσμο, η οποία ήταν συνδυασμός πολιτικού δόγματος και οικονομικών συμφερόντων⁶⁸.

Πέραν των πολιτικών και γεωστρατηγικών σκοπιμοτήτων που εξετάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, οι Αμερικανοί έβλεπαν τις ευρωπαϊκές αγορές ως πηγές εφοδιασμού, ανθρώπινου δυναμικού και βιομηχανικής εκμετάλλευσης. Η ήττα της Γερμανίας και η εξόντωση της Βρετανίας και της Γαλλίας άφησαν ένα κενό ισχύος στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη, το οποίο η Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί, αν δεν επενέβαιναν οι Ηνωμένες Πολιτείες για να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους στην περιοχή⁶⁹. Για τον σκοπό αυτό επελέγη, όπως είδαμε, η εκπόνηση του Σχεδίου Μάρσαλ, αφού η κάλυψη του κενού ισχύος προϋπέθετε την οικονομική ανασυγκρότηση της Ευρώπης και την εγκατάσταση πολιτικών συστημάτων ανθεκτικών απέναντι στη σοβιετική επιρροή.

Η αμερικανική υψηλή στρατηγική της περιόδου σε ό,τι αφορά στην Ευρώπη δεν περιορίστηκε, όμως, μόνο σε αυτό. Ήδη, πριν την υλοποίηση του Σχεδίου Μάρσαλ, υπήρχαν στις ΗΠΑ υπέρμαχοι της ενεργότερης αμερικανικής παρέμβασης στην Ευρώπη, με στόχο την ενοποίηση ορισμένων κρατών της και την ενίσχυση της μεταξύ τους συνεργασίας. Θεωρούσαν πως η οικονομική ενοποίηση και η πολιτική ομοσπονδοποίηση ήταν τα «κλειδιά» για την αποκατάσταση της ειρήνης και της ευημερίας στην μεταπολεμική Ευρώπη⁷⁰.

⁶⁷ «enemies in the market place could not be friends at the council table», Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 26

⁶⁸ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 28-30

⁶⁹ Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.188-190

⁷⁰ Το 1930 ο Αμερικανός δημοσιογράφος Clarence K. Streit δημοσίευσε το «Union Know», που έγινε ένα από τα πιο δημοφιλή βιβλία επί του θέματος. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου, ο Richard Coudenhove-Kalergi, επικεφαλής της Πανευρωπαϊκής Ένωσης, διοργάνωση στη Νέα Υόρκη σεμινάριο σχετικά με την ευρωπαϊκή ομοσπονδοποίηση, δημοσίευσε σειρά μελετών για το ζήτημα και άνοιξε διάυλο επικοινωνίας με υψηλούς αξιωματούχους των ΗΠΑ.

Επί προεδρίας Ρούζβελτ ακόμη, το Συμβούλιο Εξωτερικών Σχέσεων των ΗΠΑ συνέταξε ένα έγγραφο με τίτλο «Τα αμερικανικά συμφέροντα και η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης υπό το πρίσμα των εμποδίων στις εμπορικές συναλλαγές». Μάλιστα, ο πρώην πρέσβης William C. Bullitt παρέδωσε στον Φράνκλιν Ρούζβελτ ένα υπόμνημα με θέμα τους συμμαχικούς πολεμικούς στόχους στο οποίο, μεταξύ άλλων, περιελάμβανε κάποιες μορφές πολιτική ενοποίηση της μεταπολεμικής Ευρώπης. Παράλληλα, στο πλαίσιο του διαρκώς αυξανόμενου ενδιαφέροντος της επίσημης κυβέρνησης για το θέμα, η Εθνική Βιβλιοθήκη των ΗΠΑ (Library of Congress) συνέταξε ένα έγγραφο στο οποίο παρουσίαζε την ευρωπαϊκή ενοποίηση ως μέθοδο άσκησης ελέγχου στην μεταπολεμική Γερμανία⁷¹.

Το 1947 ήρθε το πλήρωμα του χρόνου για την μετατροπή αυτών των θεωρητικών διατυπώσεων σε συγκεκριμένες πολιτικές ενέργειες. Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι θεώρησαν πλέον πως η ευρωπαϊκή ενοποίηση- ή έστω ένα αυξημένο επίπεδο ευρωπαϊκής συνεργασίας- έπρεπε να έχει μία εξέχουσα θέση στον σχεδιασμό πολιτικών. Η εξέλιξη της αμερικανικής πολιτικής σκέψης ως προς τα ευρωπαϊκά ζητήματα συνέπεσε με την περίοδο που η ανάκαμψη της γηραιάς ηπείρου είχε βαλτώσει. Οι νικήτριες δυνάμεις δεν ήταν σε θέση να αποκαταστήσουν ένα ειρηνικό και ασφαλές περιβάλλον και οι Σοβιετικοί είχαν ήδη αρχίσει να λαμβάνουν τον έλεγχο των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης⁷².

Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν τους Αμερικανούς αξιωματούχους στο συμπέρασμα ότι η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης ήταν ο καλύτερος τρόπος για να επιτευχθούν όλοι αυτοί οι ασύνδετοι μεταξύ τους οικονομικοί, πολιτικοί και στρατηγικοί στόχοι των ΗΠΑ στην μεταπολεμική Ευρώπη.

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί πως οι Αμερικανοί αξιωματούχοι αντιμετώπιζαν την οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης ως έναν τρόπο για να λυθούν οι διαφορές σχετικά με το μέλλον της Γερμανίας. Τον Απρίλιο του 1946 μέλη του γερμανικού και αυστριακού οικονομικού άξονα συνέγραψαν ένα υπόμνημα κερδίζοντας την υποστήριξη των Υφυπουργών Εξωτερικών Dean G. Acheson και William L. Clayton.

Μόλις έναν χρόνο αργότερα, ο John Foster Dulles σε ομιλία του στην αμερικανική ένωση εκδοτών σημείωσε πως: «Όταν οι νικήτριες δυνάμεις σχεδιάσουν το μέλλον της Γερμανίας, πρέπει να την εντάξουν στο πλαίσιο της οικονομικής ενότητας της Ευρώπης. Μία Ευρώπη διαιρεμένη σε μικρά «στρατόπεδα» δεν μπορεί να είναι μία υγιής Ευρώπη. Όμως, μία Ευρώπη που ενσαρκώνει το αμερικανικό ιδεώδες του φεντεραλισμού θα μπορούσε να απολαύσει τα οφέλη μίας αγοράς αρκετά μεγάλης για να αξιοποιηθούν οι νέες μέθοδοι φθηνής παραγωγής για μαζική κατανάλωση»⁷³. Παράλληλα, ο Dulles αναφέρθηκε και σε μία μορφή υπερεθνικού ελέγχου στο Ρουρ, τόσο σαν βήμα προς την ολοκλήρωση, όσο και σαν έναν θεσμικό μηχανισμό μέσω του οποίου οι Ευρωπαίοι θα ήλεγχαν και θα αξιοποιούσαν τα γερμανικά αποθέματα με στόχο την ευρωπαϊκή οικονομική ανάκαμψη, χωρίς να καθίσταντο ξανά εξαρτώμενοι της γερμανικής βιομηχανικής παραγωγής.

Τον αρχικό σχεδιασμό του πλάνου οικονομικής ανασυγκρότησης της Ευρώπης ανέλαβαν οι αρμόδιοι συνεργάτες (Policy Planning Staff) του Τζορτζ Κέβαν και μία ειδική ομάδα, η SWNCC (State-War-Navy-Coordinating Committee). Για να διευκολύνει το έργο αυτής της ομάδας, ο Acheson ίδρυσε ένα ακόμη όργανο, την Επιτροπή Επέκτασης της Αμερικανικής Βοήθειας σε ξένες κυβερνήσεις (Committee on the Extension of U.S. Aid to Foreign Governments). Οι προσπάθειες και το έργο όλων αυτών των υπηρεσιών ήταν να εξακριβώσουν ποιες ευρωπαϊκές χώρες έχρηζαν βοήθειας και αν η παρεχόμενη βοήθεια θα μπορούσε να είναι αποτελεσματική ως προς την εξυπηρέτηση των αμερικανικών συμφερόντων.

⁷¹ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 28-30

⁷² Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.190

⁷³ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 37

Συγχρόνως, προσπάθησαν να εξετάσουν πώς θα μπορούσε να επιλυθεί το ζήτημα της εκκώρησης μέρους της εθνικής κυριαρχίας. Εκείνη την περίοδο, οι σύμβουλοι του Στέιτ Ντιπάρτμεντ προέτρεπαν τα μέλη των αρμόδιων επιτροπών να δουν την Ευρώπη ως ένα ενιαίο σύνολο και ως εκ τούτου να μεριμνούσαν για την παροχή οικονομικής βοήθειας με τρόπο που θα ενθάρρυνε την οικονομική ενοποίηση.

Τα πρώτα αποτελέσματα των εργασιών των επιτροπών δεν άργησαν να έρθουν. Η επιτροπή SWNCC παρουσίασε τον Απρίλιο σε έκθεσή της την τάχιστη προώθηση της οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης και την γερμανική επανένωση ως μείζονος σημασίας στοιχεία οποιασδήποτε στρατηγικής σταθεροποίησης στον ευρωπαϊκό χώρο. Στην έκθεση της SWNCC υπογραμμίστηκε πως τα οικονομικά προγράμματα βοήθειας στις κατεχόμενες περιοχές, συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας, θα έπρεπε να αποτελούν αναπόσπαστα κομμάτια ενός συνολικού πλάνου ανασυγκρότησης, το οποίο θα προωθούσε την οικοδόμηση κάποιας μορφής περιφερειακού συστήματος παραγωγής και εμπορίου, το οποίο θα αποτελούσε πρόσφορο έδαφος για την οικονομική ενοποίηση⁷⁴.

Αναμφισβήτητα, όλες αυτές οι εξελίξεις επηρέασαν και την σκέψη του ίδιου του Τζορτζ Κέναν και του επιτελείου που εργαζόταν υπό τον ίδιο. Μάλιστα, κατά την εξέταση του ζητήματος της ευρωπαϊκής ανάκαμψης, ο Κέναν έλαβε πολύ σοβαρά υπόψη την έκθεση της SWNCC. Αυτό κατέστη σαφές στο υπόμνημά του τον Μάιο του 1948 και στις προτάσεις του προς τον Acheson λίγες ημέρες αργότερα.

Σε αυτά τα έγγραφα, ο Κέναν υποστήριζε πως είναι βασικό να οριστούν οι αρχές βάσει των οποίων θα πραγματοποιούνταν οποιαδήποτε προσπάθεια για να διορθωθεί η «οικονομική εκτροπή» που έκανε την Ευρώπη ευάλωτη απέναντι στον κομμουνισμό. Ο Κέναν επιθυμούσε την από κοινού δράση των Ευρωπαίων για την εγκαθίδρυση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου οικονομικής ανασυγκρότησης, καθώς και την από κοινού ανάληψη ευθύνης από την πλευρά των ευρωπαϊκών κρατών προκειμένου να καταστεί το πρόγραμμα λειτουργικό και αποτελεσματικό⁷⁵.

Από την πλευρά τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα παρείχαν «φιλική» βοήθεια κατά την διάρκεια της διαδικασίας υλοποίησης του εγχειρήματος και οικονομική υποστήριξη του αποτελέσματος που θα προέκυπτε. Ο Κέναν, μάλιστα, πρότεινε τη λήψη τόσο βραχυπρόθεσμων όσο και μακροπρόθεσμων μέτρων προς αυτή την κατεύθυνση. Στα βραχυπρόθεσμα μέτρα συγκαταλέγονταν η προσωρινή παροχή βοήθειας στην Ιταλία και η αύξηση της παραγωγής άνθρακα στη Γερμανία, ενώ στα μακροπρόθεσμα συμπεριλαμβανόταν ένα σε βάθος χρόνου πρόγραμμα, το οποίο θα σχεδιαζόταν για να ενθαρρύνει την «εντός των τειχών» οικονομική συνεργασία και την περιφερειακή πολιτική συνεργασία στην Ευρώπη⁷⁶.

Ο Τζορτζ Κέναν επέμενε στη διαμόρφωση αμερικανικών πολιτικών με γνώμονα την ενοποίηση της Γερμανίας σε ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα, δίνοντας παράλληλα έμφαση στην αύξηση της γερμανικής βιομηχανικής παραγωγής. Αυτή του η επιμονή αποτελούσε ξεκάθαρη ένδειξη πως ο ίδιος θεωρούσε την οικονομική ενοποίηση, ή ακόμη και την πολιτική ομοσπονδοποίηση, ως έναν τρόπο «συμβίωσης» της ανασυγκρότησης της Γερμανίας με την ασφάλεια και τις οικονομικές ανάγκες των γειτόνων της.

⁷⁴ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 41-42

⁷⁵ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ.36

⁷⁶ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 44

Είναι γεγονός πως οι ίδιες διαδικασίες που ο Κέναν σχεδίαζε για να καταρτίσει ένα πρόγραμμα ανασυγκρότησης –με έμφαση σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο συλλογικής ασφάλειας- προϋπέθετε το είδος της συνεργασίας που θα βοηθούσε στην αποτελεσματική επίτευξη του μακροπρόθεσμου στόχου της ενοποίησης.

Χάρη στις εκτενείς αναφορές και στις στοχευμένες προτάσεις του Τζορτζ Κέναν, αλλά και χάρη στο έργο των αρμόδιων επιτροπών, η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης μεταφέρθηκε και στις δημόσιες τοποθετήσεις σημαντικών στελεχών του Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Ο Dean Acheson είχε υπογραμμίσει σε δήλωσή του τα εξής: «Μία συντονισμένη ευρωπαϊκή οικονομία είναι ένας θεμελιώδης στόχος που πρέπει να επιδιωχθεί εν ανάγκη ακόμη και χωρίς την πλήρη στήριξη των μεγάλων δυνάμεων». Όλες οι δηλώσεις των Αμερικανών αξιωματούχων εκείνης της περιόδου συνέκλιναν στο ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες όφειλαν να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ενότητας.

Η κοινή αυτή παραδοχή άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά αφότου ο Υφυπουργός Οικονομικών William Clayton συνέταξε ένα υπόμνημα για λογαριασμό των Acheson και Marshall στην οποία πρότεινε να παρασχεθεί οικονομική βοήθεια 6-7 δισεκατομμυρίων δολαρίων ανά έτος για διάστημα τριών ετών.

Στην έκθεση σημειωνόταν πως το επίπεδο των δαπανούμενων πόρων ήταν αναγκαίο να αποτρέψει την έλευση πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού χάους στην Ευρώπη, να αναστείλει την επέλαση του κομμουνισμού, να αποτρέψει την κατάρρευση του εξωτερικού εμπορίου των Ηνωμένων Πολιτειών και να επιτύχει τον στόχο της μονομέρειας. Ο Clayton υποστήριζε πως για την οικονομική ανασυγκρότηση της Ευρώπης ήταν επιτακτική ανάγκη η παρεχόμενη βοήθεια να αναδιοργανώσει την οικονομία της γηραιάς ηπείρου, η οποία είχε διαιρεθεί σε πολλά μικρά επιμέρους «στρατόπεδα».

Σε πλήρη ευθυγράμμιση με τον Κέναν, ο Clayton θεωρούσε πως οποιοδήποτε σχέδιο ανοικοδόμησης της Ευρώπης, έπρεπε να θέτει τις βάσεις για την οικονομική ομοσπονδοποίησή της. Στις 28 Μαΐου, σε ευρεία σύσκεψη των επικεφαλής των αρμόδιων τμημάτων-στην οποία συμμετείχαν φυσικά ο Clayton και ο Κέναν-όλοι συμφώνησαν πως η ενδεδειγμένη προσέγγιση ήταν η προώθηση της στενότερης ευρωπαϊκής οικονομικής συνεργασίας, που θα έσπαγε τα μέχρι τότε υπάρχοντα οικονομικά εμπόδια για τις ΗΠΑ. Παράλληλα, ο στόχος της οικονομικής ομοσπονδοποίησης έγινε η βάση για τις αποφάσεις που επρόκειτο να ληφθούν. Για παράδειγμα, ελήφθη η απόφαση να απευθύνουν πρόσκληση και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης για να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα ανασυγκρότησης, αλλά υπό τον όρο ότι θα εγκατέλειπαν τον σοβιετικό προσανατολισμό των οικονομιών τους για χάρη μίας ευρείας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης⁷⁷.

Το επόμενο βήμα ήταν η προετοιμασία μίας επίσημης ανακοίνωσης της νέας εποχής για την οικονομική διπλωματία στην Ευρώπη. Αυτό πραγματοποιήθηκε, όπως είδαμε, με τον πιο σαφή τρόπο, με την ομιλία του Τζορτζ Μάρσαλ στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ. Βασισμένο ως επί το πλείστον στην έκθεση του Κέναν και στο υπόμνημα του Clayton, το κείμενο της ομιλίας του Μάρσαλ έδωσε αυξημένη βαρύτητα στην ανάγκη ανοικοδόμησης της Ευρώπης εν συνόλω και κάλεσε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες να εργαστούν και να συνεργαστούν γι αυτόν τον σκοπό. Σημείωσε, επίσης, πως οι ΗΠΑ ήταν πρόθυμες να παράσχουν οικονομική υποστήριξη και «φιλική» βοήθεια για τον σκοπό αυτό, αλλά υπό την προϋπόθεση πως η πρωτοβουλία θα προέρχονταν από τις δυνάμεις του Άξονα και θα ήταν αποτέλεσμα ενός κοινού προγράμματος, στο οποίο θα είχαν συμφωνήσει τα περισσότερα- αν όχι όλα- ευρωπαϊκά κράτη⁷⁸.

⁷⁷ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 46

⁷⁸ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 47-48

Επί της ουσίας, ο λόγος του Τζορτζ Μάρσαλ στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ δεν ήταν ένα σχέδιο για την κατάκτηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης- ένα τέτοιο σχέδιο ήταν ευθύνη και αρμοδιότητα των Ευρωπαίων. Μέχρι τη στιγμή της εκφώνησης αυτής της ιστορικής ομιλίας του Τζορτζ Μάρσαλ, όλοι οι κορυφαίοι φορείς χάραξης πολιτικής είχαν αποδεχθεί τις θέσεις και το όραμα του Κέναν, γεγονός που εξηγεί εν μέρει την απροθυμία που έδειξαν στο να συμπεριληφθούν και οι Σοβιετικοί σε οποιοδήποτε σχέδιο διεθνοποίησης του Ρουρ, καθώς και στην απόφασή τους να συνοδεύσουν την Βρετανία στην οικονομική αναδιοργάνωση της Μπιζον⁷⁹. Για εκείνους, ήταν λιγότερο πιθανό το ενδεχόμενο άμεσης επέμβασης της ΕΣΣΔ στην Ευρώπη από τον κίνδυνο οικονομικής και πολιτικής αναταραχής που θα ισχυροποιούσε τα τοπικά κομμουνιστικά κόμματα, τα οποία στα μάτια των Αμερικανών αξιωματούχων ήταν όργανα της σοβιετικής διπλωματίας.

Μετά την ομιλία του Τζορτζ Μάρσαλ στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, οι Αμερικανοί ανέπτυξαν περαιτέρω τις αρχές οι οποίες θα έπρεπε, σύμφωνα με τους ίδιους, να διέπουν το ευρωπαϊκό σχέδιο ανοικοδόμησης. Οι Αμερικανοί πλέον επέμεναν πως οποιοδήποτε σχέδιο θα εφαρμοζόταν θα έπρεπε να υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα και να υλοποιηθεί στη βάση μίας συλλογικής πράξης, καθώς επίσης και στη βάση της μέγιστης χρήσης των ευρωπαϊκών πόρων, της συγκέντρωσης πληροφοριών και της ενσωμάτωσης της Γερμανίας. Αυτές οι αρχές θεωρούνταν τα «κλειδιά» για να ανοικοδομηθεί η Ευρώπη σε μία οικονομικά ανεξάρτητη βάση και να ανοίξει τον δρόμο για ένα πολυμερές διεθνές εμπορικό σύστημα.

Για τους Αμερικανούς αξιωματούχους, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση κατέστη ένας στόχος που έπρεπε να επιδιωχθεί είτε με την βοήθεια της ΕΣΣΔ, είτε χωρίς αυτή. Από το πλήρες αδιέξοδο στη Γερμανία μέχρι και την καταστροφή της υλοποίησης των πρώτων προγραμμάτων ανοικοδόμησης, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είχε αναδειχθεί ως τμήμα ενός ευρύτερου σχεδίου για να ξαναφτιαχτεί ο «Παλιός Κόσμος» κατ'εικόνα και κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν του «Νέου Κόσμου»⁸⁰.

Αν και αρχικά ορισμένοι ήλπιζαν πως η οικονομική ολοκλήρωση θα μπορούσε να προλείανει το έδαφος για βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης, υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι δεν ήταν πρόθυμοι να λάβουν υπόψη τις ανάγκες και τις αντιλήψεις της ΕΣΣΔ. Γι αυτούς, η ευρωπαϊκή ενοποίηση ήταν μία στρατηγική για την ανάπτυξη των αμερικανικών συμφερόντων έναντι της σοβιετικής αντίστασης. Μετά την αποτυχία των συνομιλιών στο Παρίσι, εγκαταλείφθηκε η ιδέα της συνεργασίας ΗΠΑ-ΕΣΣΔ εντός του πλαισίου της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Οι ΗΠΑ ήταν μόνες στο έργο της ενοποίησης της Δυτικής Ευρώπης.

⁷⁹ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment*, σ.39-40

⁸⁰ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952*, σελ. 46

III. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

-ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΗΜΑΔΙΑ ΖΩΗΣ

«World history is not the soil in which happiness grows.

Periods of happiness are empty pages in it».

George Wilhelm Friedrich Hegel

Κατά κοινή ομολογία, η ανόρθωση της γηραιάς ηπείρου ήταν τάχιση και ξεπέρασε κάθε προσδοκία. Ήδη από τα χρόνια παροχής της ενιατικής αμερικανικής βοήθειας, η Ευρώπη άρχισε να ξαναβρίσκει τους ρυθμούς της και κατάφερε σε μόλις τέσσερα χρόνια να ξαναβρίσκει τους ρυθμούς της και να έχει φτάσει την παραγωγή της στα πριν τον πόλεμο επίπεδα. Από το 1950 και για μία ολόκληρη εικοσαετία η ευρωπαϊκή οικονομία εισήλθε σε μία περίοδο αλματώδους ανάπτυξης⁸¹.

Τα δεκατρία δισεκατομμύρια δολάρια του Σχεδίου Μάρσαλ, αλλά και τα δώδεκα δισεκατομμύρια δολάρια που δόθηκαν από τις ΗΠΑ το διάστημα 1945-1947 αρχικά αξιοποιήθηκαν για την κάλυψη των βασικών αναγκών του πληθυσμού και στη συνέχεια ακολούθησαν οι επενδύσεις στις υποδομές. Καταλυτικός παράγοντας της οικονομικής ανόρθωσης στην Ευρώπη ήταν πως επετεύχθη η καλύτερη δυνατή απορρόφηση της βοήθειας από τις παραλήπτριες χώρες. Είναι ενδεικτικό, πως σε έκθεση του ΟΕΟΣ τον Δεκέμβριο του 1951 διαπιστώθηκε πως η βιομηχανική παραγωγή είχε αυξηθεί από το 1947 κατά 64% ξεπερνώντας, μάλιστα, κατά 40% τα προπολεμικά επίπεδα.

Η προσπάθεια για εκσυγχρονισμό της ευρωπαϊκής οικονομίας θα καθιστούσε ταυτόχρονα την ευρωπαϊκή οικονομία ικανή να συνεχίσει την ανοδική της πορεία, χωρίς την αμερικανική βοήθεια. Αξίζει, ωστόσο να σημειωθούν κάποια επιμέρους στοιχεία που ευνόησαν την ευρωπαϊκή ανάπτυξη. Καταρχάς, η παροχή γενναίας αμερικανικής οικονομικής βοήθειας συνδυάστηκε με την σταθεροποίηση των νομισμάτων χάρη στις συμφωνίες του Μπρέτον Γουντς⁸². Καθιερώθηκε ένα διεθνές νομισματικό σύστημα στο οποίο κυριαρχούσαν μεν οι ΗΠΑ, αλλά το διαχειριζόταν το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο⁸³.

Οι εξελίξεις αυτές είχαν σαν αποτέλεσμα την εξομάλυνση των νομισματικών ισοτιμιών και έναν ιδιαίτερα θετικό αντίκτυπο στην ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου. Στο σημείο αυτό, ήρθε να προστεθεί και η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)⁸⁴ που συσπείρωσε τις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

⁸¹ Serge Berstein-Pierre Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, σ.172-175

⁸² Στη Διάσκεψη του Μπρέτον Γουντς αποφασίστηκε η δημιουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Παγκόσμιας Τράπεζας, της GATT καθώς και η υιοθέτηση του συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών που έγινε γνωστό ως το σύστημα του Μπρέτον Γουντς.

⁸³ Ιδρύθηκε στις 27 Δεκεμβρίου 1945 στην Ουάσιγκτον. Κύριος σκοπός του οργανισμού είναι η προώθηση της διεθνούς νομισματικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών με ισόρροπη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου.

⁸⁴ Η GATT αποτελεί έναν παγκόσμιο οργανισμό που μέσα από θεσμοθετημένες συνεδρίες επιβάλλει κανόνες αναγκαστικού χαρακτήρα, επί της αρχής της αμοιβαιότητας, επιδιώκοντας την βελτίωση και επέκταση των

Επιπλέον, είναι ανάγκη να επισημανθεί πως η προσπάθεια οικονομικής ανασυγκρότησης της Ευρώπης έλαβε χώρα σε μία περίοδο διεθνούς ομαλότητας, η οποία διαδέχθηκε τα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια την διεθνή αβεβαιότητα και τις βιαιότητες του πολέμου. Οι Ευρωπαίοι μην έχοντας πλέον να ανησυχούν για ενδεχόμενες επιθέσεις και πολεμικές επιχειρήσεις αφοσιώθηκαν στο έργο της οικονομικής ανόρθωσης.

Σε αυτό το κλίμα οικονομικής ευφορίας και οικοδόμησης ενός νέου, διεθνούς σκηνικού δρομολογήθηκαν και οι εξελίξεις για τις πρώτες μεγάλες αποφάσεις στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ο σπόρος που φυτεύτηκε επί προεδρίας Τρούμαν με την αλλαγή της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής και την αναδίπλωση της αμερικανικής οικονομικής διπλωματίας στον ευρωπαϊκό χώρο άρχισε να φυτρώνει.

Το 1957, μόλις τέσσερα χρόνια αφότου ο Χάρι Τρούμαν ολοκλήρωσε τα καθήκοντά του, επετεύχθη ο στόχος της ενισχυμένης ευρωπαϊκής οικονομικής συνεργασίας υπό τη μορφή ενός ενοποιητικού πλαισίου που ως απώτερο σκοπό είχε για τους Αμερικανούς την προστασία των συμφερόντων τους στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας, αλλά και τη διασφάλιση της σταθερότητας και της ευημερίας της αμερικανικής οικονομίας παράλληλα με την αποσόβηση της σοβιετικής απειλής. Ο στόχος αυτός επετεύχθη με την υπογραφή του ιδρυτικού συμφώνου της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Με την πράξη αυτή τέθηκαν τα θεμέλια αυτού που γνωρίζουμε σήμερα ως ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: 3

I. Ο ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΡΟΥΜΑΝ

«Because we have had our troops there,
the Europeans had not done their share.

They won't make the sacrifices to provide the soldiers for their own defense».

Dwight Eisenhower

Η οικονομική διπλωματία που ασκήθηκε επί προεδρίας Τρούμαν, καθώς και η υψηλή στρατηγική στο πλαίσιο της οποίας αναπτύχθηκε, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής της προσέγγισης του πολιτικού ρεαλισμού. Εξετάζοντας κανείς τις αρχές της ρεαλιστικής θεωρίας παράλληλα με τις οικονομικές διπλωματικές αποφάσεις που ελήφθησαν κατά την διάρκεια της προεδρίας Τρούμαν, εύκολα κατανοεί κανείς πως η στρατηγική που ακολουθήθηκε οργανώθηκε και εφαρμόστηκε με απόλυτα ρεαλιστικά κριτήρια.

Ο ρεαλισμός

Η αναρχία είναι, σύμφωνα με τους ρεαλιστές, το στοιχείο που διέπει το διεθνές σύστημα. Η αναρχία συνεπάγεται την εθνική κυριαρχία, την επιθυμία δηλαδή των εθνών να είναι ανεξάρτητα και κυρίαρχα, να μην υπάγονται σε κάποια ανώτερη αρχή⁸⁵. Βασική επιδίωξη των κρατών είναι η ισχύς. Ο ρεαλισμός αναγνωρίζει ως εγγενή τη σύγκρουση μεταξύ των κρατών. Τα κράτη, όπως καθίσταται σαφές, είναι οι κύριοι δρώντες του διεθνούς συστήματος. Ο Robert Keohane⁸⁶ υποστήριξε πως ο Θουκυδίδης ήταν εκείνος που έθεσε τις βάσεις του πολιτικού ρεαλισμού και σύμφωνα με αυτές, τα κράτη αναζητούν την ισχύ, την οποία θεωρούν ως μέσο για την υλοποίηση των στόχων τους, ενώ παράλληλα συμπεριφέρονται ως ορθολογικοί δρώντες προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους.

Ο Hans Morgenthau, ένας εκ των κυριότερων εκφραστών της ρεαλιστικής σχολής, διατύπωσε τις αρχές πάνω στις οποίες εδραιώθηκε ο σύγχρονος πολιτικός ρεαλισμός. Βάσει αυτών, οι πολιτικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από αντικειμενικούς κανόνες και οι πολιτικοί καλούνται να αντιμετωπίσουν τα ζητήματα που ανακύπτουν και τις συνέπειές τους. Επίσης, οι πολιτικοί συμπεριφέρονται ανάλογα με τα συμφέροντα που εκπροσωπούν, τα οποία εκφράζονται με όρους ισχύος. Για τους ρεαλιστές, το

⁸⁵ Παπασωτηρίου Χ., Η διεθνής πολιτικής στον 21^ο αιώνα, σελ.23

⁸⁶ Keohane R, International Institutions and State Power, κεφ. 1

συμφέρον αποτελεί την ουσία της πολιτικής, ωστόσο –όπως πολλοί μελετητές έχουν παρατηρήσει– πρόκειται για μία έννοια ασαφή, που επιδέχεται πλήθος ερμηνειών⁸⁷.

Παράλληλα, ο Hans Morgenthau αναφέρθηκε και στο ζήτημα της ηθικής. Όπως εξήγησε, η ηθική ενός κράτους διαφέρει από την ηθική ενός ατόμου ως προς το γεγονός ότι οι ενέργειες των πολιτικών που εκπροσωπούν το κράτος και τα συμφέροντά του έχουν ως κριτήριο τις πολιτικές συνέπειες και όχι τις προσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ατόμων. Συγχρόνως, η ηθική ενός κράτους διαφέρει και από την διεθνή ηθική. Κι αυτό, γιατί η επίτευξη των στόχων της εξωτερικής πολιτικής προέχει σε σχέση με εκείνους της διεθνούς πολιτικής, ενώ η ασφάλεια του κράτους αποτελεί βασική αρχή που δεν αντισταθμίζεται από τις πρωτοβουλίες για την παγκόσμια ειρήνη⁸⁸.

Από την πλευρά του, ο Henry Kissinger, ένας επίσης σημαντικός εκπρόσωπος του πολιτικού ρεαλισμού, αναφέρθηκε εκτενώς στα γραπτά του στο ζήτημα του πολέμου. Όπως υποστήριξε, η σύγκρουση είναι πολλές φορές αναπόφευκτη και ο στόχος των μεγάλων δυνάμεων είναι να μην επιτρέψουν να εξελιχθούν αυτές οι συγκρούσεις σε μεγάλους πολέμους. Ως εκ τούτου, ο Kissinger αποδέχτηκε τον όρο του «περιορισμένου πολέμου» ως μέσο επίλυσης των διακρατικών διαφορών. Στόχος του περιορισμένου πολέμου είναι ο περιορισμός της έκτασης των συγκρούσεων και των θυμάτων που προκαλούν, από τη στιγμή που δεν είναι εφικτή η εξάλειψή τους. Ο προϋποθέσεις βάσει των οποίων ένας πόλεμος χαρακτηρίζεται περιορισμένος είναι συγκεκριμένες.

Ειδικότερα, οι εμπλεκόμενες δυνάμεις πρέπει⁸⁹:

1. να αποτρέπουν τις συνθήκες για τη δημιουργία τετελεσμένων
2. να αποφεύγουν τη χρήση των λεγόμενων μαζικών όπλων καταστροφής
3. να αποδεχτούν ότι ο ολοκληρωτικός πόλεμος δεν συνιστά λύση
4. να αποδεχτούν ότι υπάρχει δυνατότητα διαπραγμάτευσης μίας συμφωνίας

Ο Kissinger, μάλιστα, εισάγει τον παράγοντα της κοινής γνώμης σημειώνοντας πως οι πολιτικοί ηγέτες θα πρέπει να είναι σε θέση να ελέγξουν την κοινή γνώμη, η οποία έχει συχνά την τάση να παρασύρεται σε εθνικισμούς. Είναι από τους πρώτους θεωρητικούς του ρεαλισμού που επισημαίνουν τον παράγοντα της κοινής γνώμης.

Επιπλέον, για τους ρεαλιστές η σταθερότητα στο διεθνές σύστημα δεν επέρχεται μέσω της αναζήτησης της ειρήνης, αλλά μέσα από την αποδοχή ενός πλαισίου αρχών που απαρτίζουν τη διεθνή νομιμότητα. Για τον σκοπό αυτό, είναι καθοριστικός ο ρόλος των μεγάλων δυνάμεων, καθώς

⁸⁷ Morgenthau H., *Politics Among Nations* σελ. 18-22

⁸⁸ Morgenthau H., *Politics Among Nations* σελ. 23-25

⁸⁹ Howard Michael, *Clausewitz*

αν αποδεχτούν τις αρχές του διεθνούς πλαισίου, δείχνουν τον δρόμο για τη διασφάλιση της παγκόσμιας ειρήνης⁹⁰.

Μεταξύ των θεωρητικών του ρεαλισμού, διακρίνει κανείς τους εκφραστές του μετριοπαθούς πολιτικού ρεαλισμού, όπως για παράδειγμα ο Edward H. Carr και οι εκπρόσωποι της Βρετανικής Σχολής. Οι εκπρόσωποι αυτού του ρεύματος- σε αντίθεση με τους εκφραστές του κλασικού πολιτικού ρεαλισμού-δεν αποσυνδέουν τις αξίες από τα γεγονότα και υποστηρίζουν πως η ισχύς των κρατών έχει σημαντικότερο αντίκτυπο, όταν συνδέεται με τις γενικά αποδεκτές αρχές και τους κανόνες της διεθνούς νομιμότητας.

Πρόκειται, λοιπόν, για τον λεγόμενο ήπιο ρεαλισμό, που δεν διαχωρίζει την ηθική από την πολιτική και αναγνωρίζει τον ρόλο και την αξία της διπλωματίας στη διευθέτηση των διαφορών.

Ο ήπιος ρεαλισμός αποδέχεται⁹¹:

- 1.την αξία της διαλλακτικότητας και του συμβιβασμού
- 2.ένα διεθνές σύστημα, εντός του οποίου κάθε κράτος λειτουργεί με γνώμονα την επίτευξη των εθνικών του στόχων, αναγνωρίζοντας παράλληλα και τα συμφέροντα των άλλων
- 3.τον ρόλο της διπλωματίας ως αποτελεσματικότερο μέσο διασφάλισης των εθνικών συμφερόντων και επίτευξης της ειρήνης

Ο νεορεαλισμός

Η νεορεαλιστική προσέγγιση αποτελεί μετεξέλιξη του κλασικού ρεαλισμού. Χωρίς να αμφισβητούν τις βασικές έννοιες του κλασικού ρεαλισμού, οι εκπρόσωποι αυτού του ρεύματος, όπως ο Kenneth Waltz και ο Robert Gilpin, επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στη δυναμική του διεθνούς συστήματος, το οποίο χαρακτηρίζουν αυτοδιαχειριζόμενο, καθώς θεωρούν πως τα κράτη, ως βασικές μονάδες του, συμπεριφέρονται περισσότερο με έναν ατομικό και εγωιστικό τρόπο και λιγότερο με έναν συλλογικό τρόπο για την διασφάλιση των συμφερόντων τους. Ως εκ τούτου, μία αλλαγή στις μεταβλητές του συστήματος- ή και μία νέα κατανομή ισχύος στο σύστημα- μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις αστάθειας⁹².

Η άποψη αυτή συνιστά βασική αρχή της εν λόγω προσέγγισης που δίνει έμφαση στις δομές του συστήματος, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο τα μέρη του διατάσσονται στον χώρο. Πρόκειται για ένα στοιχείο με διαχρονική σημασία για την συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων.

Ένα επίσης θεμελιώδες στοιχείο στη νεορεαλιστική σκέψη είναι ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται η πολιτική συμπεριφορά. Σε αντίθεση με την κλασική ρεαλιστική προσέγγιση που τα κράτη θεωρούνται ορθολογικοί δράστες, ο νεορεαλισμός δέχεται πως οι επιλογές των κρατών εξαρτώνται αυστηρά από την μορφή που έχει το διεθνές σύστημα, το οποίο όμως στερείται μίας θεσμικής οντότητας δυναμικότερης από το κράτος.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Kenneth Waltz ⁹³ήταν εκείνος που έθεσε στο επίκεντρο της μελέτης το διακρατικό επίπεδο ανάλυσης. Υποστήριξε πως οι παράγοντες διάρθρωσης του διεθνούς συστήματος, οι οποίοι επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις δραστηριότητες των κρατών και καθορίζουν την εξωτερική πολιτική τους, δεν έχουν αλλάξει σε διάστημα δύο χιλιετιών.

⁹⁰ Morgenthau H., *Politics Among Nations*

⁹¹ Carr H. Edward, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939*, Κεφ.1

⁹² Keohane R., *International Institutions and State Power*, σελ. 37-41

⁹³ Waltz N. K., *Theory of International Politics*

Κατέληξε, λοιπόν, στο συμπέρασμα πως η πολιτική ενός κράτους καθορίζεται από τους στόχους των άλλων κρατών και τις σχέσεις που αναπτύσσονται με αυτά. Συνάγεται, λοιπόν, πως τα κράτη δεν είναι ελεύθερα να ενεργούν όπως θα ήθελαν, αλλά εξαρτώνται από συστημικούς παράγοντες και από τη διάρθρωση του συστήματος συνολικά⁹⁴.

Έτσι, σύμφωνα με τον Waltz, η παγκόσμια πολιτική δεν μπορεί να κατανοηθεί λαμβάνοντας υπόψη τους εσωτερικούς παράγοντες που καθορίζουν την εξωτερική πολιτική των κρατών, αλλά μόνο στη βάση των διαρθρωτικών μεταβλητών του διεθνούς συστήματος. Οι σχέσεις μεταξύ των κρατών είναι από τη φύση τους ανταγωνιστικές, χωρίς αυτό να σημαίνει πως είναι απαραίτητα συγκρουσιακές-πόσο μάλλον, αν αναπτύσσονται στο αναγνωρισμένο διεθνές πλαίσιο.

Ο Robert Gilpin⁹⁵ εξέλιξε την θεωρία του διαρθρωτικού ρεαλισμού προσθέτοντας την έννοια της κατανομής ισχύος. Σύμφωνα με τον Gilpin, η κατανομή ισχύος είναι ο παράγοντας που προσδιορίζει τη στάση και την συμπεριφορά των κρατών στο σύστημα. Τα κράτη, υποστήριξε, αντιδρούν ορθολογικά όταν λαμβάνουν χώρες καινούριες κατανομές ισχύος με το να μην επιτρέπουν την υποβάθμισή τους στο σύστημα. Η αντίδραση αυτή ενεργοποιείται ανεξάρτητα από το αν στην προσπάθειά τους ελλοχεύει ο κίνδυνος της σύγκρουσης.

Οι αλλαγές που πραγματοποιούνται στην κατανομή ισχύος συνδέονται περισσότερο με τον οικονομικό παράγοντα. Η οικονομία για τον Gilpin κατανοείται ως συστημική μεταβλητή και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την πολιτική συμπεριφορά των κρατών. Το κόστος της αλλαγής θεωρείται η σημαντικότερη τροχοπέδη στην προσπάθεια των κρατών να αλλάξουν το περιβάλλον προς όφελος τους. Παρόλα αυτά, οι μεγάλες δυνάμεις που υπάρχουν στο διεθνές σύστημα διαθέτουν αναπόφευκτα και μεγαλύτερες δυνατότητες για να πετύχουν συγκεκριμένους στόχους. Η αρχή της ικανοποίησης, επισημαίνει ο Gilpin, παραμένει θεμελιώδες στοιχείο της πολιτικής συμπεριφοράς που οδηγεί τους κρατικούς δρώντες σε συγκρούσεις.

Όταν, όμως, τα κράτη αισθάνονται ότι το κόστος μίας επιχείρησης, στην οποία σκοπεύουν να προχωρήσουν, είναι υψηλότερο από το όφελος, τότε μειώνονται και οι προσπάθειες υλοποίησής της. Επί της ουσίας, η διεθνής πολιτική για τον Gilpin δεν είναι τίποτα άλλο, παρά ένα σύνολο δυνάμεων τα οποία οδηγούνται κατά περίπτωση σε σύγκρουση ή σε συμβιβασμό, στο πλαίσιο μίας διαρκούς διαδικασίας αλλαγών στο διεθνές σύστημα⁹⁶.

Ο ρεαλισμός της προεδρίας Τρούμαν

Εξετάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν για τις ΗΠΑ μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, καθώς και την ανάδυση ενός νέου διεθνούς σκηνικού. Πριν ακόμη η ισοπεδωμένη Ευρώπη αρχίσει να μετράει τις πληγές της, είχε καταστεί σαφές πως διαμορφωνόταν ένα διπολικό διεθνές σύστημα, όπου οι δύο κυρίαρχες δυνάμεις, οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση, θα έπαιζαν τον ρόλο του ηγεμόνα στις δικές τους σφαίρες επιρροής, διαμορφώνοντας μία ισορροπία δυνάμεων με έντονα τα χαρακτηριστικά του ανταγωνισμού.

Στην πράξη, ΗΠΑ και Σοβιετική Ένωση στηρίχθηκαν στις δύο συμμαχίες –NATO και Σύμφωνο Βαρσοβίας- και προσδιόρισαν σφαίρες επιρροής, χωρίζοντας τον πλανήτη σε δύο στρατόπεδα, κατά την διάρκεια των σαράντα περίπου ετών που διήρκεσε ο Ψυχρός Πόλεμος.

Ο Χάρι Τρούμαν ήταν ο άνθρωπος που ανέλαβε τα ηνία των ΗΠΑ στην πρώτη φάση αυτού του ιδιότυπου πολέμου και οι προσπάθειές του επικεντρώθηκαν αρχικά στο να διευρύνει τη σφαίρα της αμερικανικής επιρροής. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η οικονομική διπλωματία που ασκήθηκε κατά την περίοδο αυτή, αφού χρησιμοποιήθηκε ως μέσο προσέλκυσης συμμάχων, οι οποίοι θα

⁹⁴ Waltz N. K., *Theory of International Politics*

⁹⁵ Gilpin R., *War and Change in World Politics*

⁹⁶ Gilpin R., *War and Change in World Politics*

υιοθετούσαν το αμερικανικό δόγμα του φιλελευθερισμού και θα δημιουργούσαν ένα φιλελεύθερο «ανάχωμα» απέναντι στην σοβιετική απειλή, βοηθώντας με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην εξυπηρέτηση των αμερικανικών συμφερόντων. Ειδικότερα το Σχέδιο Μάρσαλ είχε ως κύριο στόχο την προώθηση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής έναντι της σοβιετικής επιρροής. Το διακύβευμα ήταν, φυσικά, η ένταξη του ευρωπαϊκού χώρου στην αμερικανική σφαίρα επιρροής.

Ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν για τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Σοβιετική Ένωση ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος και ως τέτοιο έγινε εξ αρχής αντιληπτό από τους παίκτες του. ΗΠΑ και ΕΣΣΔ αντιλαμβάνονταν πως τα οφέλη του ενός αποτελούσαν ζημιές για τον άλλο και βάσει αυτής της αντίληψης δρούσαν και κατήρτιζαν τις στρατηγικές τους αμέσως μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου.

Η υψηλή στρατηγική και η οικονομική διπλωματία που επιλέχθηκαν επί προεδρίας Τρούμαν, καταστρώθηκαν με αμιγώς ρεαλιστικό κριτήριο, καθώς η πολιτική σημασία της κάθε χώρας στο νέο διεθνές περιβάλλον, σε συνδυασμό με την ανάγκη ανάσχεσης της σοβιετικής επιρροής δεν άφησαν χώρο για την ανάπτυξη ιδεαλιστικών απόψεων. Ο ρεαλισμός που χαρακτήριζε την υψηλή στρατηγική της περιόδου αποτυπώνεται και στο Σχέδιο Μάρσαλ, καθώς γενναία οικονομική βοήθεια έλαβε για παράδειγμα και η Τουρκία, μία χώρα που δεν πολέμησε στο πλευρό των Συμμάχων, όμως ήταν ζωτικής σημασίας για την υπεράσπιση των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή της Ευρασίας.

Άλλωστε, ο Τζορτζ Κέναν, ο αρχιτέκτονας της υψηλής στρατηγικής των ΗΠΑ επί προεδρίας Τρούμαν, συγκαταλέγεται μεταξύ των επιφανέστερων μελετητών των διεθνών σχέσεων που συνέβαλαν στην κατασκευή της ρεαλιστικής θεωρίας.

II. Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

«Domestic policy can only defeat us;

Foreign policy can kill us».

John F. Kennedy

Ο Χάρι Τρούμαν είχε συγκεντρώσει γύρω του ένα επιτελείο κατηρτισμένων αξιωματούχων και επιστημόνων-με εξέχοντα, φυσικά, τον Τζορτζ Κέναν. Ο ρόλος των ειδικών σε θέματα εξωτερικής πολιτικής στη διαμόρφωση της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας και μελέτης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση του Μάριου Ευρυβιάδη⁹⁷, ο οποίος υποστηρίζει τη διαχρονική συνέχεια της αμερικανικής μακροστρατηγικής εξηγώντας πως η εξωτερική πολιτική και η πολιτική ασφάλειας των Ηνωμένων Πολιτειών διαμορφώνεται από επαγγελματίες και αποτελεί προϊόν υπερκομματικής συναίνεσης. Όπως σημειώνει ο Ευρυβιάδης, ο πρόεδρος που αναλαμβάνει κάθε φορά τα ηνία των ΗΠΑ δεν έχει άλλη επιλογή από το να συμμορφωθεί με αυτά που οι ειδικοί επί του θέματος θεωρούν δέοντα, «αλλά πάντοτε υπό το πρίσμα μίας στρατηγικής που επιτρέπει και επιβάλλει έναν κυρίαρχο ρόλο στην Αμερική, στα διεθνή δρώμενα».

Επί της ουσίας, για τους επαγγελματίες της εξωτερική πολιτικής, το μόνο που χρειάζεται για την διευθέτηση των ζητημάτων που εφάπτονται της αρμοδιότητάς τους είναι η εφαρμογή ενός γενικού πλαισίου (template) δράσης. Το πλαίσιο αυτό είναι, σύμφωνα με τον Ευρυβιάδη, προϊόν

⁹⁷ Ευρυβιάδης Λ. Μάριος, «Η διαχρονική συνέχεια της αμερικανική μακροστρατηγικής»

υπερκομματικής συνεννόησης και διαμορφώνεται από τους ίδιους τους επαγγελματίες κατά την διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, η οποία διαρκεί από την εκλογή του νέου προέδρου μέχρι την επίσημη ανάληψη των καθηκόντων του⁹⁸. Η συνέχεια της αμερικανικής μακροστρατηγικής και η υπερκομματική διαδικασία έγκρισής της παρατηρείται από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, καθώς οι αρχές της αμερικανικής στρατηγικής ασφάλειας τέθηκαν μεταπολεμικά και δέχθηκαν μόνο «κοσμητικές» αλλαγές μετά το τέλος του πολέμου.

Ειδική μνεία κάνει ο Ευρυβιάδης στην ανάλυσή του και στο 1947. Πρόκειται για το έτος (επί προεδρίας Τρούμαν) το οποίο θεωρείται κεντρικό για την διαμόρφωση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, αφού περιλαμβάνει το Δόγμα Τρούμαν, το Σχέδιο Μάρσαλ, αλλά και το National Security Act of 1947. Ωστόσο, και το 1950 κρίνεται ως έτος-σταθμός για την αποκωδικοποίηση της μακροστρατηγικής των ΗΠΑ. Τον Χάρι Τρούμαν διαδέχθηκε ο Ντουέιν Αϊζενχάουερ, ο οποίος θεωρείται πως είναι εκείνος που καθιέρωσε την συνέχεια στη στρατηγική ασφάλειας των ΗΠΑ ως χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των μεταψυχροπολεμικών κυβερνήσεων⁹⁹.

Το συμπέρασμα της ανάλυσης είναι πως τόσο κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, όσο και μεταψυχροπολεμικά, η ύπαρξη πραγματικά ανεξάρτητων δρώντων στο διεθνές σύστημα δεν γίνεται δεκτή από την Ουάσινγκτον, καθώς θεωρείται πως ένα τέτοιο σκηνικό διαρρηγνύει την ηγεμονία των ΗΠΑ, την οποία οι διαμορφωτές της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής θεωρούν σημείο-κλειδί για την παγκόσμια ειρήνη.

Το ενδιαφέρον στοιχείο σχετικά με την αμερικανική εξωτερική πολιτική είναι πως παρά το γεγονός ότι είναι μακροχρόνια, σταθερή και συνεχής, παρουσιάζει μία σειρά παραδόσεων που αντιπροσωπεύουν διαφορετικές προσεγγίσεις. Οι εν λόγω παραδόσεις αποτελούν μέσα για την επίτευξη των σταθερών στόχων των ΗΠΑ σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής και θεωρούνται εργαλεία μακροστρατηγικής. Παρά το γεγονός πως κάθε παράδοση εντάσσεται σε διαφορετικό πλαίσιο λογικής, επί της ουσίας χρησιμοποιούνται για την επίτευξη των ίδιων στόχων, ενώ απώτερος σκοπός τους είναι η εξυπηρέτηση της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να επισημανθεί πως ο Παπασωτηρίου παρατηρεί πως από την στιγμή που οι Ηνωμένες Πολιτείες αναδείχθηκαν σε υπερδύναμη του διεθνούς συστήματος, η εξωτερική πολιτική που ασκούν διαμορφώνεται λαμβάνοντας υπόψη σε σημαντικό βαθμό τις παραδόσεις της αμερικανικής κοινωνίας- ένας παράγοντα αμιγώς εσωτερικός¹⁰⁰. Αυτό έρχεται ασφαλώς σε αντίθεση με τη ρεαλιστική προσέγγιση, η οποία υπαγορεύει πως οι πιέσεις του διεθνούς συστήματος είναι το καθοριστικό στοιχείο για τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής.

Ωστόσο, ο Παπασωτηρίου εξηγεί πως η ανάδειξη των ΗΠΑ σε υπερδύναμη του δυτικού ημισφαιρίου είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή του τρόπου θέασης του παγκόσμιου γίνεσθαι και του τρόπου διαμόρφωσης της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Θεωρήθηκε πως μόνο στην περίπτωση που κάποια δύναμη ανατρέψει την ισορροπία ισχύος στο ανατολικό ημισφαίριο –απειλώντας να αποκτήσει τον έλεγχο των οικονομικών πόρων- θα μπορούσε να θέσει εν αμφιβόλω τη αμερικανική κυριαρχία, πράγμα που συνέβη στα μέσα του 20ού αιώνα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η καταγραφή των σημαντικότερων χαρακτηριστικών στοιχείων των παραδόσεων της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς και της επιρροής που άσκησαν στη λήψη διπλωματικών αποφάσεων. Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να εντάξουμε την υψηλή στρατηγική που καταρτίστηκε επί προεδρίας Τρούμαν σε μία από τις τέσσερις παραδόσεις ή/και να διακρίνουμε ποια στοιχεία τους συνδυάζει.

⁹⁸ Ευρυβιάδης Λ. Μάριος, «Η διαχρονική συνέχεια της αμερικανική μακροστρατηγικής», σελ. 2

⁹⁹ Ευρυβιάδης Λ. Μάριος, «Η διαχρονική συνέχεια της αμερικανική μακροστρατηγικής» σελ. 5-6

¹⁰⁰ Παπασωτηρίου Χ., Η διεθνής πολιτικής στον 21^ο αιώνα, σελ.108

Η Ουίλσονική παράδοση

Πρόκειται για την πιο ιδεολογική όψη της εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι απαρχές της εντοπίζονται στην Αγγλία, στις αρχές του 17^{ου} αιώνα και στην αντιπαράθεση των Ρωμαιοκαθολικών και των προτεσταντών με την αγγλική μοναρχία σχετικά με την ανεξαρτητοποίηση της εκκλησίας της Αγγλίας από τον Πάπα. Το 1629 μία ομάδα πουριτανών εγκατέλειψε την Αγγλία για την Μασαχουσέτη, με στόχο να ιδρύσει την «νέα Ιερουσαλήμ». Ήταν, όμως, ένα πείραμα το οποίο απέτυχε¹⁰¹.

Οι οπαδοί της ουίλσονικής παράδοσης πιστεύουν ότι οι ΗΠΑ έχουν την ηθική υποχρέωση να διαδώσουν την αμερικανική δημοκρατία και τις κοινωνικές αξίες της σε όλο τον κόσμο δημιουργώντας μια ειρηνική διεθνή κοινωνία που αποδέχεται και εφαρμόζει τους νόμους. Επί της ουσίας, πρόκειται για τις ιδέες που επηρέασαν την αμερικανική εξωτερική πολιτική πριν της εμφάνιση του Wilson. Η σχεδόν ιεραποστολική αυτή υποχρέωση της αλλαγής του κόσμου βασιζόταν στην πίστη της αμερικανικής μοναδικότητας και συνάμα ηθικής ανωτερότητας έναντι της ευρωπαϊκής πολιτικής της ισορροπίας δυνάμεων και των αυλικών μηχανοραφιών¹⁰².

Βασική αρχή των οπαδών της ουίλσονικής παράδοσης είναι ότι οι δημοκρατίες είναι οι πιο αξιόπιστοι σύμμαχοι και ενεργούν καλύτερα από τις μοναρχίες και τυραννίες. Επιπλέον, θεωρούνταν πως οι δημοκρατίες προσφέρουν ευημερία σε όλους τους πολίτες, ο καπιταλισμός βασιζέται στο νόμο και οι δημοκρατικές κυβερνήσεις αναπτύσσουν δίκαια νομικά συστήματα. Ως αποτέλεσμα, η υποστήριξη των δημοκρατικών χωρών δεν είναι μόνο μια ηθική υποχρέωση αλλά και πρακτική αναγκαιότητα. Η επιτυχία της μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο εγκαθίδρυσης δημοκρατικών συστημάτων στην Γερμανία, Ιταλία και Ιαπωνία έγινε αντιληπτή ως δυνατότητα της παγκόσμιας επικράτησης της δημοκρατίας και ανάλογες προσπάθειες αναλήφθηκαν προς τα κράτη του Σοβιετικού συνασπισμού χωρίς επιτυχία.

Ένας ακόμη στόχος των οπαδών της ουίλσονικής παράδοσης είναι η αποφυγή των πολέμων. Για το σκοπό αυτό κινήθηκαν σε τρεις κατευθύνσεις: α) τη δημιουργία διεθνών θεσμών, β) τη μείωση του φόβου του πολέμου με τον περιορισμό των εξοπλισμών και γ) τη δημιουργία εναλλακτικών τρόπων για την επίλυση των διαφορών (πχ. ΟΗΕ, δικαστήριο της Χάγης). Από την εποχή του τέλους του ψυχρού πολέμου μέχρι την εποχή του Προέδρου Clinton, οι οπαδοί της ουίλσονικής παράδοσης μαζί με τους οπαδούς της χαμιλτονικής παράδοσης προσπάθησαν -και το κατάφεραν σημαντικά- να επικρατήσουν ως το κυρίαρχο της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής¹⁰³.

Η προτεραιότητα θεμάτων δημοκρατικής διακυβέρνησης και ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους έφερε συχνά σε προστριβές με τους οπαδούς της χαμιλτονικής παράδοσης. Αν και οι οπαδοί της ουίλσονικής παράδοσης προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες στην αμερικανική εξωτερική πολιτική δίκαια δέχονται κριτική ότι ενέπλεξαν την χώρα σε κινδύνους επιδιώκοντας απροσδιόριστους στόχους. Δημιούργησαν επίσης το παράδοξο της ηγεμονικής Αμερικής, εξ ορισμού δυνάμεως του status quo και συνάμα μιας αναθεωρητικής χώρας.

Στις μέρες μας, οι οπαδοί της ουίλσονικής παράδοσης απαιτούν δράση κατά των κρατών που παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, καταπιέζουν τις εμπορικές ενώσεις, τις γυναίκες, τις μειονότητες ή με οποιονδήποτε τρόπο ενεργούν σε αντίθεση με τις ηθικές αρχές των ΗΠΑ και επιδιώκουν τη δημιουργία μιας νέας τάξης.

¹⁰¹ Παπασωτηρίου Χ., Η διεθνής πολιτικής στον 21^ο αιώνα, σελ.112

¹⁰² Mead R. Walter, Special Providence

¹⁰³ Mead R. Walter, Special Providence

Η χαμιλτονική παράδοση

Οι οπαδοί της χαμιλτονικής παράδοσης θεωρούν ότι μια ισχυρή συμμαχία μεταξύ της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και του επιχειρηματικού κόσμου είναι το κλειδί για την εσωτερική σταθερότητα και την αποτελεσματική εξωτερική πολιτική. Ως αντικειμενικός σκοπός του έθνους ορίζεται η ένταξη στην παγκόσμιο οικονομία με ευνοϊκούς για τις ΗΠΑ όρους. Θεωρούν ότι η πολιτική των ΗΠΑ πρέπει να είναι περισσότερο εμπορική παρά στρατιωτική¹⁰⁴.

Για τους οπαδούς της χαμιλτονικής παράδοσης, το εμπόριο λαμβάνεται υπόψη ως αιτία ειρήνης και ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την «ελευθερία των θαλασσών». Ενδιαφέρονται για ένα ισχυρό πολεμικό ναυτικό αλλά επίσης και για ένα μόνιμο επαγγελματικό στρατό. Οι ΗΠΑ χωρίς να αμελούν τις στρατιωτικές δυνάμεις τους πρέπει να δημιουργήσουν σχέσεις για το κοινό όφελος με όλα τα κράτη συνεργαζόμενοι με αυτά.

Αρχικά υποστήριξαν τον προστατευτισμό, όμως στη συνέχεια διαβλέποντας τα οφέλη από το ελεύθερο εμπόριο -μετά την ενηλικίωση της βιομηχανίας των ΗΠΑ και την κατάκτηση της ηγεμονικής θέσης της Αγγλίας- εξελιχθήκαν σε θιασώτες του ελεύθερου εμπορίου και της ελεύθερης διακίνησης κεφαλαίων. Τάσσονται υπέρ μιας ισχυρής ομοσπονδιακής κυβέρνησης που με τις πρωτοβουλίες της θα προωθεί τα αμερικανικά εμπορικά συμφέροντα στο εξωτερικό και θα εξασφαλίζει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μιας ανταγωνιστικής οικονομίας¹⁰⁵.

Παράλληλα, τάχθηκαν υπέρ της εισόδου στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο στο πλευρό της Αγγλίας και γρήγορα αντιλήφθηκαν τις συνέπειες από την αποδυνάμωσή της. Το γεγονός πως αρνήθηκαν να υποστηρίξουν τον Πρόεδρο Wilson στην ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών είχε περισσότερο να κάνει με το πώς αυτή έπρεπε να μοιάζει παρά με την αναγκαιότητα της ύπαρξής της. Με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου υποστήριξαν μια σειρά συνθηκών και συμμαχιών με σκοπό να αναχαιτίσουν την Σοβιετική Ένωση και να αντικαταστήσουν την Αγγλία συμβάλλοντας στη διάλυση της αυτοκρατορίας της.

Η τζεφερσονική παράδοση

Οι υποστηρικτές της τζεφερσονικής παράδοσης υποστηρίζουν πως η αμερικανική εξωτερική πολιτική πρέπει να δίνει μικρότερη βαρύτητα στην εξάπλωση της δημοκρατίας στο εξωτερικό και μεγαλύτερη στην ενίσχυση και διασφάλισή της στο εσωτερικό. Οι υποστηρικτές αυτής της παράδοσης εμφανίζονται επιφυλακτικοί απέναντι στις πολιτικές των υποστηρικτών της χαμιλτονικής και της ουίλσονικής παράδοσης, οι οποίες εμπλέκουν τις ΗΠΑ σε ανούσιες –κατά τους ίδους– συμμαχίες και τις εκθέτουν σε πολεμικούς κινδύνους.

Θεωρούν πως ο πολιτισμός, η πολιτική και η κοινωνική κληρονομιά των ΗΠΑ είναι ένας θησαυρός που πρέπει με κάθε θυσία να διαφυλαχθεί από τις ξένες επιδράσεις και να κληροδοτηθεί στις επερχόμενες γενεές. Ο Τζέφερσον, από τις πρώτες ημέρες της αμερικανικής ιστορίας, τάχθηκε ενάντια στα σχέδια του Χάμιλτον για μια ισχυρότερη ομοσπονδιακή κυβέρνηση καταφέροντας δια μέσω του χάρτη των δικαιωμάτων να περιορίσει τις εξουσίες της¹⁰⁶.

Οι υποστηρικτές της τζεφερσονικής προσέγγισης επιθυμούσαν το στοιχείο της δημοκρατικής διακυβέρνησης να προηγείται του καπιταλιστικού ρεπουμπλικανισμού σε αντίθεση με τους υποστηρικτές της χαμιλτονικής παράδοσης που έδιναν σημασία στην ευημερία που εξασφάλιζε ο

¹⁰⁴ Mead R. Walter, Special Providence

¹⁰⁵ Mead R. Walter, Special Providence

¹⁰⁶ Mead R. Walter, Special Providence

καπιταλισμός. Οι υποστηρικτές του τζεφερσονισμού είχαν επιφυλάξεις έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων που τις θεωρούν σαν αναγκαίο κακό προς χάρη της δημοκρατίας.

Επιπλέον, οι οπαδοί του τζεφερσονισμού θεωρούν ότι οι στόχοι της αμερικανικής επανάστασης είναι ακόμη ανεκπλήρωτοι. Δηλώνουν την κάθετη αντίθεσή τους στην ιδέα της προώθησης της αμερικανικής δημοκρατίας στο εξωτερικό και θεωρούν ως πρωταρχικό στόχο την προστασία της καθώς τη θεωρούν εύθραυστη. Στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής δεν προσπαθούν να διακρίνουν ευκαιρίες αλλά αντίθετα διακρίνουν παντού απειλές. Είναι αλήθεια ότι οι πρώτοι υποστηρικτές του τζεφερσονισμού μετά την αρχική αμερικανική επέκταση τοποθετήθηκαν αντίθετα σε κάθε επέκταση. Γρήγορα εστράφησαν στον απομονωτισμό, όμως λαμβάνοντας υπόψη το ρεαλιστικό αδύνατο της ολικής μη εμπλοκής επεδίωκαν την ελάχιστη εμπλοκή με το ελάχιστο δυνατόν κόστος¹⁰⁷.

Σε ό,τι αφορά στο ζήτημα του πολέμου, οι υποστηρικτές του τζακσονισμού τον θεωρούν ως το μεγαλύτερο κακό που πρέπει να αποφύγουν επειδή προκαλεί απώλειες, υψηλό κόστος, εθνικό χρέος και κυρίως διαφθείρει την αμερικανική δημοκρατία. Προσπαθούν να αποφύγουν την ύπαρξη μόνιμου ισχυρού ομοσπονδιακού στρατού και ναυτικού αρκούμενοι σε περιορισμένες δυνάμεις της εθνοφρουράς. Παρόμοια αρνητική διάθεση έχουν και για τη διεξαγωγή της διπλωματίας.

Η επιφυλακτική στάση τους απέναντι στην εκτελεστική εξουσία τους οδηγεί να υποστηρίζουν νομοθετήματα που αυξάνουν τον έλεγχο της νομοθετικής εξουσίας. Η πεμπουσία της εξωτερικής τους πολιτικής στηρίζεται στη φράση «αφήστε μας μόνους». Οι οπαδοί του τζεφερσονισμού ήταν οι τελευταίοι που αποδέχθηκαν τη συμμετοχή των ΗΠΑ στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους και στον Ψυχρό Πόλεμο. Τον απομονωτισμό και τη διστακτικότητά τους τα πλήρωσαν ακριβά με τον εξοβελισμό τους από τη χάραξη της αμερικανικής πολιτικής μέχρι τις ημέρες μας¹⁰⁸.

Η αναγκαιότητα της παρέμβασης της ομοσπονδιακής κυβέρνησης την εποχή της κρίσεως του πολέμου (New Deal) επέφερε ακόμη ένα συντριπτικό πλήγμα κατά των θέσεών τους μειώνοντας επιπλέον την επιρροή τους.

Η τζακσονική παράδοση

Οι υποστηρικτές της τζακσονικής παράδοσης θεωρούν πως ο σπουδαιότερος στόχος της αμερικανικής κυβέρνησης στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική πρέπει να είναι η ασφάλεια των ΗΠΑ και η ευημερία των πολιτών της. Οι οπαδοί του τζακσονισμού ισχυρίζονται ότι οι ΗΠΑ πρέπει να αποφεύγουν τις εμπλοκές σε ξένες συγκρούσεις αλλά εάν άλλα κράτη αρχίζουν εχθροπραξίες μαζί τους τότε πρέπει με τη χρησιμοποίηση όλων των μέσων να επιδιώκουν την άμεση και απόλυτη νίκη. Ίσως η σχολή αυτή σκέψεως να έχει τη λιγότερη αποδοχή από τους διαμορφωτές της αμερικανικής πολιτικής.

Οι θέσεις τους πλησιάζουν αυτές των υποστηρικτών του τζεφερσονισμού καθώς είναι επιφυλακτικοί με την ομοσπονδιακή κυβέρνηση και με όλες τις πολιτικές και οικονομικές ελίτ και είναι υπέρμαχοι του Συντάγματος με διαφορετικές όμως προτεραιότητες στις τροποποιήσεις τους¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Mead R. Walter, Special Providence

¹⁰⁸ Mead R. Walter, Special Providence

¹⁰⁹ Mead R. Walter, Special Providence

Η απλοϊκή θέση των οπαδών του τζακσονισμού εκφράζει τις ηθικές αρχές των Αμερικανών πολιτών και την επιδίωξή τους για τη δημιουργία της κοινωνίας των συντρόφων (Folk Community). Η τιμή είναι ο πυρήνας της ηθικής των οπαδών του τζακσονισμού. Η τιμή αυτή εκφράζεται στις καθημερινές σχέσεις τους και επεκτείνεται μέχρι την εφαρμογή της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής και των σχέσεών τους με τις άλλες χώρες. Στόχος της κυβέρνησης πρέπει να είναι η ευημερία της κοινωνίας των συντρόφων¹¹⁰ σε όλα τα επίπεδα.

Πιστεύουν ότι το πολιτικό και ηθικό ένστικτο του «μέσου Αμερικάνου» είναι αλάνθαστο και είναι επιφυλακτικοί σε όλες τις ελίτ. Θεωρούν ότι και τα πιο σύνθετα προβλήματα έχουν απλές λύσεις. Στον οικονομικό τομέα είναι αρνητικοί στο έλλειμμα και το χρέος αλλά θεωρούν χειρότερο την αποτυχία εκπλήρωσης των στόχων των «μέσων Αμερικανών» και επιθυμούν μια ισχυρή παρεμβατική ομοσπονδιακή κυβέρνηση για να διαφυλάξει τα συμφέροντά τους. Διακατέχονται από έντονο πατριωτισμό και είναι υπέρ των ισχυρών ενόπλων δυνάμεων και μιας πανούργας και ικανής αμερικανικής διπλωματίας ικανής να προωθήσει τα αμερικανικά συμφέροντα.

Οι υποστηρικτές της τζακσονικής παράδοσης έχουν τη λιγότερη εκτίμηση στο διεθνή νόμο και πρακτικές αλλά αναγνωρίζουν τη σημασία της δέσμευσης και της τιμής. Η προσέγγισή τους σε θέματα πολέμου είναι ρεαλιστική. Δεν πιστεύουν ότι η Αμερική έχει ηθική υποχρέωση εμπλοκής σε επεμβάσεις για τη δημιουργία μιας νέας τάξης πραγμάτων. Επιθυμούν ακλόνητες αποδείξεις για τη διακύβευση των αμερικανικών συμφερόντων για να λάβουν την απόφαση να υποστηρίξουν μια εμπλοκή. Όταν όμως πειστούν καθίστανται υπέρμαχοι της σύγκρουσης επιζητώντας την γρήγορη νίκη με την απεριόριστη χρήση όλων των μέσων και χωρίς ηθικούς ενδοιασμούς (δεν υπάρχει υποκατάστατο της νίκης). Αυτό συνέβη στο πρόσφατο παρελθόν με την Γερμανία, Ιαπωνία και Σοβιετική Ένωση¹¹¹.

Έχουν απλές και ξεκάθαρες ιδέες για τη διεξαγωγή του πολέμου πάντα όμως με την έννοια της τιμής και υπό ένα πατριωτικό πνεύμα. Οι οπαδοί του τζακσονισμού διακατέχονται από μια έμφυτη απαισιοδοξία για την τελική έκβαση του κόσμου και διακρίνουν παντού εχθρούς και συνωμότες. Ίσως το κυριότερο χαρακτηριστικό τους είναι η αργοπορημένη προσήλωσή τους σε ένα θέμα-στόχο της εξωτερικής πολιτικής, η καθυστερημένη σταδιακή δέσμευσή τους στην υλοποίηση αυτού του στόχου και η ακόμη πιο δύσκολη επίτευξη οποιαδήποτε αλλαγής στην πολιτική αυτή από τη στιγμή που επέλθει η δέσμευση αυτή¹¹².

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί πως σύμφωνα με τον Mead η ιστορία της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής χωρίζεται σε τέσσερις περιόδους:

1. Η πρώτη περίοδος εκτείνεται από το 1776 μέχρι το 1823, όπου οι ΗΠΑ κερδίζουν την ανεξαρτησία τους από τη Μεγάλη Βρετανία και έπειτα αρχίζουν να προβληματίζονται σχετικά με το τι είδους σχέση θα πρέπει να διατηρήσουν με αυτήν.

2) Η δεύτερη περίοδος εκτείνεται από το 1823 μέχρι το 1914. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι ΗΠΑ βρίσκονταν υπό το βρετανικό παγκόσμιο σύστημα και ήταν ακόμη η Μεγάλη Βρετανία που διατηρούσε την παγκόσμια τάξη. Η βρετανική ισχύς, και κατά συνέπεια και παγκόσμια τάξη, ήταν ασφαλής τον περισσότερο καιρό αυτής της περιόδου. Έτσι, οι ΗΠΑ συγκέντρωναν το ενδιαφέρον τους στο να λαμβάνουν καλές συμφωνίες μέσα στο βρετανικό σύστημα.

Οι ΗΠΑ άρχισαν να δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στις δικές της αμυντικές ανάγκες, δημιουργώντας το δικό της ναυτικό και αποκτώντας στρατηγικούς σταθμούς όπου μπορούσε στον Ειρηνικό Ωκεανό. Οι Ηνωμένες Πολιτείες πίστευαν ότι με την πάροδο του χρόνου η αμερικανική δύναμη και επιρροή

¹¹⁰ Mead R. Walter, Special Providence

¹¹¹ Mead R. Walter, Special Providence

¹¹² Mead R. Walter, Special Providence

στο βρετανικό σύστημα θα αυξανόταν και προσδοκούσαν τη στιγμή που θα το ξεπερνούσαν. Οι ΗΠΑ λοιπόν άρχισαν να σκέφτονται σοβαρά το μέλλον τους, όταν και αν η Βρετανική Αυτοκρατορία (Pax Britannica) θα έφτανε στο τέλος της.

3) Η τρίτη περίοδος περιλαμβάνει τους δυο παγκόσμιους πολέμους, καθώς και τη γρήγορη παρακμή και πτώση του βρετανικού παγκόσμιου συστήματος. Από το 1914 μέχρι το 1947 η Αμερική ταλαντευόταν γύρω από βασικά στρατηγικά ερωτήματα. Να βοηθήσει τη Μεγάλη Βρετανία, καθώς εξασθενίζε η δύναμή της και να την υποστηρίξει; Να αποσυρθεί από τη διατήρηση της ισορροπίας ισχύος και να αφήνε στην τύχη την παγκόσμια τάξη; Ή να αντικαταστήσει τη Μεγάλη Βρετανία με ό, τι αυτό συνεπάγεται;

4) Η τέταρτη περίοδος τελείωσε με την απόφαση, η οποία συνέβαλε στην αρχή της τέταρτης περιόδου, στην οποία ακόμη διανύουμε (1947 μέχρι σήμερα). Το 1947 οι Αμερικανοί συμπέραναν ότι για να επιτευχθούν τα εθνικά τους συμφέροντα θα έπρεπε να έχουν ισχυρή ναυτική δύναμη, ώστε να μπορούν να υποστηρίξουν την ισορροπία ισχύος στην Ευρώπη και να διατηρούν μια διεθνής οικονομική και πολιτική τάξη στον υπόλοιπο κόσμο.

Λαμβάνοντας υπόψη τη μελέτη του Mead αναφορικά με τις παραδόσεις και τις περιόδους της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, καθίσταται σαφές πως η περίοδος της προεδρίας του Χάρι Τρούμαν εντάσσεται ασφαλώς στην τέταρτη περίοδο μελέτης.

Σε ό,τι αφορά στην παράδοση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής στην οποία μπορούμε να εντάξουμε την υψηλή στρατηγική της προεδρίας Τρούμαν, θεωρώ πως αυτή είναι η χαμιλτονική παράδοση, αν και παρουσιάζει και στοιχεία ουίλσονισμού. Μπορεί να πρόκειται για την πιο «ιδεολογική», όπως είδαμε, παράδοση, ενώ η προεδρία Τρούμαν χαρακτηριζόταν από καθαρό πολιτικό ρεαλισμό, ωστόσο ο στόχος ήταν ο ίδιος: η διάδοση της αμερικανικής δημοκρατίας και των κοινωνικών αξιών της.

Στην περίπτωση της εξωτερικής πολιτικής και της υψηλής στρατηγικής του προέδρου Τρούμαν η διάδοση των αμερικανικών αρχών του φιλελευθερισμού στην Ευρώπη χρησιμοποιήθηκε ως μέσο για την ένταξη της γηραιάς ηπείρου στην αμερικανική σφαίρα επιρροής, θεωρώντας πως η αποδοχή των αμερικανικών αρχών θα δημιουργούσε πρόσφορο έδαφος για την εξυπηρέτηση των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή.

Η σύνδεση της εξωτερικής πολιτικής επί προεδρίας Τρούμαν με την χαμιλτονική παράδοση είναι εμφανής: αντικειμενικός σκοπός των ΗΠΑ μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο ήταν να ενταχθούν στην παγκόσμια οικονομία με ευνοϊκούς για τη χώρα, αλλά και να χρησιμοποιήσουν το εμπόριο και την οικονομία εν γένει ως μέσο για την εξασφάλιση της ειρήνης στις περιοχές υψηλού ενδιαφέροντος.

III. ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ- Η ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΤΡΟΥΜΑΝ

«Grand strategy is the art of looking beyond
the present battle and calculating ahead.

Focus on your ultimate goal and plot to reach it».

Πριν προχωρήσουμε στην αποτίμηση της οικονομική διπλωματίας που ασκήθηκε στο πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής της προεδρίας Τρούμαν, έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε τι είναι αυτό που ορίζουμε ως «υψηλή στρατηγική», σε τι συνίσταται και πώς επηρεάζει τις αποφάσεις που αφορούν στην εξωτερική πολιτική μίας χώρας-και εν προκειμένω των Ηνωμένων Πολιτειών.

Στο έργο του «What good is Grand Strategy?», ο Hal Brands προχωρά σε μία ιστορική προσέγγιση του ζητήματος, ανατρέχοντας στο πώς τέσσερις προεδρίες που αποτελούν σημεία αναφοράς για την αμερικανική υψηλή στρατηγική προσέδωσαν στην αμερικανική υψηλή στρατηγική τα βασικά της στοιχεία.

Στην εισαγωγή του βιβλίου του, ο Hal Brands¹¹³ ορίζει ως υψηλή στρατηγική τον τρόπο με τον οποίο ένα κράτος αξιοποιεί όλες τις εθνικές δυνάμεις (στρατός, διπλωματία κτλ.) προκειμένου να κερδίσει έναν πόλεμο. Η υψηλή στρατηγική παρουσιάζεται ως τα θεμέλια πάνω στα οποία «χτίζονται» οι επιμέρους στρατηγικές και τακτικές ενός κράτους. Επισημαίνεται, ωστόσο, πως η υψηλή στρατηγική «βλέπει» πιο μακριά από τη στρατηγική που αφορά στην επικράτηση σε έναν πόλεμο.

Υπογραμμίζεται, μάλιστα, πως κράτη με υψηλή στρατηγική, έχουν τη δυνατότητα να παρακάμπτουν λάθη διπλωματίας ή στρατιωτικά.

Η διπλωματία και η οικονομία κρίνονται από τον Hal Brands¹¹⁴ ως δύο στοιχεία που μπορούν να διαμορφώσουν πολιτικό consensus, προκειμένου να στηρίξουν έναν πόλεμο. Η υψηλή στρατηγική ήταν το «εθνικό πέπλο» πάνω στο οποίο υφαινόταν η εικόνα του πολέμου-κάτι αντίστοιχο, είδαμε και στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου. Αυτός ο πόλεμος, μάλιστα, αποτέλεσε μία περίοδο κατά την οποία η εν λόγω αντίληψη κέρδισε έδαφος. Κατά την διάρκεια του πολέμου, ο Brands σημειώνει πως υπάρχει σύνδεση και στενή συνεργασία των συμμάχων στους τομείς της διπλωματίας, στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, στις πολιτικές διεργασίες και στις οικονομικές αποφάσεις.

Σύμφωνα με τον Hal Brands, οι σκοποί της υψηλής στρατηγικής είναι οι εξής¹¹⁵:

1. Η αποφυγή μίας μελλοντικής διατάραξης της ειρήνης
2. Η επίτευξη ισορροπίας εθνικών μέσων και σκοπών
3. Η παροχή κατευθυντήριας γραμμής στην εξωτερική πολιτική
4. Η κατανόηση των εθνικών σκοπών
5. Η ανεύρεση μίας θεωρίας που να καθοδηγεί τις αποφάσεις σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, δεδομένης της πολυπλοκότητας του σύγχρονου διεθνούς περιβάλλοντος.

¹¹³ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, Εισαγωγή

¹¹⁴ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, Εισαγωγή

¹¹⁵ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, Εισαγωγή

Αξίζει να σημειωθεί πως σύμφωνα με τον Dean Acheson, στενό συνεργάτη του Χάρι Τρούμαν κατά τη διάρκεια της προεδρίας του, κρέος της υψηλής στρατηγικής είναι να κοιτάζει μπροστά, όχι στο μακρινό μέλλον, αλλά πέρα του οράματος των στρατιωτικών που περιορίζεται στη μάχη. Η υψηλή στρατηγική σύμφωνα με τον Dean Acheson καλείται να προβλέψει τα μελλούμενα και να καταδείξει ποια πολιτική πρέπει να εφαρμοστεί για να υλοποιηθούν οι απαιτούμενοι στόχοι.

Παράλληλα, ο Brands καταλήγει πως υψηλή στρατηγική είναι μία διαδικασία όπως κάθε άλλη αρχή. Όταν οι Αμερικανοί μιλούν για υψηλή στρατηγική, συχνά σκέφτονται όρους όπως η «ανάσχεση», δηλαδή μία οργανωτική αρχή που χρησιμοποιούν για χρόνια. Ωστόσο, βλέπουμε ότι καθώς ο κόσμος συνεχώς αλλάζει και τα δεδομένα διαρκώς μεταβάλλονται, καταγράφονται διαφοροποιήσεις και στη στρατηγική των κρατών.

Σε μία προσπάθεια να σταχυολογήσουμε τα σημαντικότερα στοιχεία της υψηλής στρατηγικής της προεδρίας Τρούμαν, οφείλουμε να αρχίσουμε σημειώνοντας πως η διοίκηση της προεδρίας Τρούμαν άρχισε να μετατρέπει την ανασχεση από μία αόριστη ιδέα σε πλήρως ανεπτυγμένη υψηλή στρατηγική την περίοδο 1947-1948. Ο Χάρι Τρούμαν και το επιτελείο του λειτουργούσαν ξεκάθαρα στη βάση προτεραιοτήτων, σαφούς κατανόησης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των Ηνωμένων Πολιτειών έναντι της Μόσχας και αποφασιστικότητας για την αποκόμιση της μέγιστης χρησιμότητας από τις διαθέσιμες πηγές.

Το σχέδιο Μάρσαλ ήταν η αμερικανική απάντηση στην κρίση που ξέσπασε στην Δυτική Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Το Σχέδιο Μάρσαλ κατέδειξε πως: α) οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να εσιιάσουν την προσοχή τους στην ασφάλεια και την σταθεροποίηση σε περιοχές-«κλειδιά», β) τα χρήματα και όχι τα όπλα ήταν το κύριο εργαλείο προώθησης της γεωπολιτικής σταθερότητας και σε αυτόν τον τομέα οι ΗΠΑ είχαν συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι της Σοβιετικής Ένωσης και γ) σκοπός της αμερικανικής εμπλοκής ήταν να μειωθούν τα βάρη για τις ΗΠΑ στην Ευρώπη στη συνέχεια¹¹⁶.

Κεντρική στο Σχέδιο Μάρσαλ είναι η πεποίθηση πως η αναβίωση φιλικών κέντρων εξουσίας θα δημιουργούσε μία μη κομμουνιστική Δυτική Ευρώπη που θα έρεπε πολιτικά και οικονομικά προς την Ουάσινγκτον.

Το ΝΑΤΟ αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της αμερικανικής πολιτικής στην Ευρώπη επί προεδρίας Τρούμαν. Στη συνέχεια, το NSC-68 αναθεώρησε την αμερικανική πολιτική εθνικής ασφάλειας ορίζοντας πως η σοβιετική κυριαρχία στην Ευρασία είναι στρατηγικά και πολιτικά μη αποδεκτή από τις Ηνωμένες Πολιτείες και υπογραμμίζοντας πως οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να ηγηθούν της οικοδόμησης ενός επιτυχώς λειτουργικού πολιτικού και οικονομικού συστήματος στον λεγόμενο ελεύθερο κόσμο. Αυτό που αντιπροσώπευε το NSC-68 ήταν η προσπάθεια να γεμίσουν οι «τρύπες» που άνοιξαν στην εθνική στρατηγική, καθώς οι δεσμεύσεις των Αμερικανών σε διάφορες περιοχές του κόσμου επεκτείνονταν και η στρατιωτική ισχύς της Σοβιετικής Ένωσης αυξανόταν.

Στα επιτεύγματα της στρατηγικής του Τρούμαν συγκαταλέγονται:

1. Η ανάκαμψη της Δυτικής Γερμανίας από την μεταπολεμική της κατάρρευση
2. Η σταδιακή ανοικοδόμηση της Γερμανίας
3. Η αδυναμία των δυνάμεων της Σοβιετικής Ένωσης και του ανατολικού μπλοκ να υπερβούν τις αντίστοιχες αμερικανικές
4. Η συμμαχία με την ραγδαία αναπτυσσόμενη Ιαπωνία στην περιοχή της Ανατολικής Ασίας

¹¹⁶Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?*, Κεφάλαιο 1

5. Η αύξηση της στρατιωτικής ισχύος των Ηνωμένων Πολιτειών σε τέτοιο βαθμό, που η πιθανότητα να χάσουν έναν πόλεμο-μαζί με τους συμμάχους τους-ήταν μηδενική

Στο κόστος της στρατηγικής του Τρούμαν περιλαμβάνονται:

A. Η αδυναμία εύρεσης «διεξόδου» από την Κορέα λόγω του υψηλού χρηματικού και ανθρώπινου κόστους

B. Η εμπλοκή στην Ινδοκίνα που δέσμευσε τις Ηνωμένες Πολιτείες στην περιοχή για τουλάχιστον δύο δεκαετίες.

Συνοψίζοντας, η αμερικανική υψηλή στρατηγική επί προεδρίας Τρούμαν χαρακτηρίζεται από ουσιαστικό σκοπό και καινοτομία. Το θεωρητικό υπόβαθρο της ανάσχεσης πήρε σάρκα και οστά και κατέστη σαφές πως υπάρχει και κάτι άλλο μεταξύ καταστολής και πολέμου και πως η ιδέα της ανάσχεσης της σοβιετικής δύναμης σήμαινε, πρώτα απ' όλα, την ασφάλεια ευνοούμενων γεωπολιτικών θέσεων στην Ευρώπη και την Ασία. Υπό αυτή την έννοια, η υψηλή στρατηγική της προεδρίας Τρούμαν ήταν επιτυχημένη, καθώς έθεσε την αμερικανική δύναμη σε ζωτικής σημασίας μακροπρόθεσμους στόχους και παρέιχε το θεωρητικό υπόβαθρο που επέτρεψε στον Τρούμαν να κινηθεί σε επικίνδυνα σημεία κατά τον Ψυχρό Πόλεμο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η περίοδος της προεδρίας Τρούμαν έχει χαρακτηριστεί και ως η «χρυσή εποχή» της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής και όχι άδικα, αν αναλογιστεί κανείς τα επιτεύγματα των Ηνωμένων Πολιτειών στο διεθνές σκηνικό κατά την εξεταζόμενη περίοδο, αλλά και την παρακαταθήκη που άφησαν οι αξιωματούχοι του Λευκού Οίκου και του Στέιτ Ντιπάρτμεντ στις επόμενες γενεές διαμορφωτών της εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών.

Ο Χάρι Τρούμαν και οι σύμβουλοί του είχαν την τύχη (;) να αναλάβουν τα ηνία των Ηνωμένων Πολιτειών σε ένα σημείο-καμπή για την παγκόσμια ιστορία. Τους δόθηκε η ευκαιρία να είναι οι πρώτοι, οι «πατέρες» της σύγχρονης αμερικανικής υψηλής στρατηγικής και εξωτερικής πολιτικής. Όπως είδαμε, ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος άλλαξε ανεπιστρεπτί τα δεδομένα και την ισορροπία ισχύος στο διεθνές σύστημα, ενώ το τέλος του ακολούθησε ένας ιδιότυπος πόλεμος, ο Ψυχρός Πόλεμος, ο οποίος ανάγκασε όλους τους δρώντες του διεθνούς συστήματος- πόσο μάλλον τις μεγάλες δυνάμεις- να ανασυνταχτούν και να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες.

Μία τέτοια αλλαγή προϋπέθετε πως οι διαμορφωτές πολιτικής κάθε δύναμης ήταν σε θέση να αφουγκραστούν τις ανάγκες που απέρρεαν από τη θέση τους στο διεθνές σκηνικό, να υπολογίσουν με ακρίβεια και ρεαλισμό τα συμφέροντα και το κόστος για την υπεράσπισή τους, να προβλέψουν τις κινήσεις των αντιπάλων τους και να αναζητήσουν αξιόπιστους και χρήσιμους συμμάχους, καθώς και να καταφέρουν να εξασφαλίσουν την πολιτική συναίνεση και την κοινωνική υποστήριξη στο εσωτερικό της χώρας τους. Με βάση αυτά τα κριτήρια, μπορείς κανείς να αξιολογήσει τις θητείες των ηγετών της περιόδου και βάσει αυτών των κριτηρίων, η προεδρία Τρούμαν κρίνεται ως άκρως επιτυχημένη.

Σε ό,τι αφορά στο κατά πόσο ο Χάρι Τρούμαν και το επιτελείο του ενήργησαν έχοντας αντιληφθεί τη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών στο νέο διεθνές σκηνικό, τα πράγματα είναι ξεκάθαρα. Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι ΗΠΑ είχαν αναδειχθεί σε υπερδύναμη του δυτικού ημισφαιρίου, όμως μόλις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα- με την αποδυνάμωση της Βρετανίας- άρχισαν να εγκαταλείπουν την πολιτική του απομονωτισμού.

Το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου και η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου ήταν το έναυσμα για να αρχίσουν οι Ηνωμένες Πολιτείες να σκέφτονται, αλλά και να πράττουν, ως υπερδύναμη-και αυτό φαίνεται και από την απόφαση που πήραν να παρέχουν γενναία οικονομική και υλική υποστήριξη σε ένα τμήμα του παγκόσμιου χάρτη (την Ευρώπη) την οποία έκριναν ζωτικής σημασίας για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους. Κι αυτό, γιατί ως υπερδύναμη οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν συμφέροντα σε διάφορες περιοχές-κλειδιά σε όλο τον πλανήτη και Ευρασία ήταν μία από αυτές. Επιπλέον, οι εμπόλεμες συγκρούσεις στις οποίες ενεπλάκησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες επί προεδρίας Τρούμαν, όπως για παράδειγμα ο πόλεμος στο Βιετνάμ, μαρτυρούν πως το ζήτημα της διεθνούς ισορροπίας ισχύος, καθώς και το θέμα της ασφάλειας αντιμετωπιζόνταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες ως υψίστης σημασίας λόγω της θέσης τους στο διεθνές σύστημα.

Ο ακριβής και ρεαλιστικός υπολογισμός των συμφερόντων των Ηνωμένων Πολιτειών στο διεθνές σύστημα επί προεδρίας Τρούμαν, καθώς και του κόστους για την υπεράσπισή τους είναι ένα νόμισμα με δύο όψεις. Το μόνο βέβαιο είναι πως οι Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Χάρι Τρούμαν γνώριζαν ακριβώς ποια ήταν τα συμφέροντά τους, ποιες οι επιδιώξεις τους και τι ανέμεναν να αποκομίσουν από κάθε κίνησή τους.

Στο πλαίσιο αυτό, η οικονομική διπλωματία της περιόδου, την οποία εξετάσαμε σε αυτή την εργασία, ήταν ένα επιτυχημένο παράδειγμα εξωτερικής πολιτικής. Οι Ηνωμένες Πολιτείες στόχευσαν στην οικονομική ανασυγκρότηση της Ευρώπης προκειμένου η γηραιά ήπειρος να ενταχθεί στη σφαίρα επιρροής της και να αποτελέσει ανάχωμα στη σοβιετική επέλαση και την εξάπλωση του κομμουνισμού. Επιμέρους στόχος ήταν και η ενοποίηση των ευρωπαϊκών δυνάμεων στα πρότυπα του αμερικανικού ομοσπονδιακού συστήματος. Πολύ γρήγορα, επετεύχθη η οικονομική ανόρθωση της Ευρώπης, ενώ η λήξη του Ψυχρού Πολέμου σήμανε την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Στο μεταξύ, τα ευρωπαϊκά κράτη οργανώθηκαν υπό τη μορφή μίας υπερεθνικής ένωσης κρατών με κοινή διαμόρφωση πολιτικής στα μείζονα ζητήματα της οικονομίας και της ασφάλειας, αλλά και σε ζητήματα όπως η εκπαίδευση και το περιβάλλον.

Σε ό,τι αφορά, όμως, στον υπολογισμό του κόστους, τα πράγματα για τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι διαφορετικά. Μπορεί στην περίπτωση της οικονομικής διπλωματίας στον ευρωπαϊκό χώρο τα πράγματα να ήταν συγκεκριμένα, καθώς το εγχείρημα ήταν τεχνοκρατικά άρτιο, όμως σε άλλες περιπτώσεις, όπως στον πόλεμο του Βιετνάμ, οι Ηνωμένες Πολιτείες απέτυχαν να υπολογίσουν σωστά το κόστος της εμπλοκής τους-χωρίς, ωστόσο, αυτή η αποτυχία να πιστώνεται εξ ολοκλήρου στην προεδρία Τρούμαν.

Στο ζήτημα της πρόβλεψης των κινήσεων του αντιπάλου, οι αξιωματούχοι της προεδρίας Τρούμαν έδωσαν αυξημένη βαρύτητα και σε αυτό οφείλεται ένα μεγάλο μέρος της επιτυχίας της προεδρίας. Το έμπειρο επιτελείο του Χάρι Τρούμαν τόσο στον Λευκό Οίκο, όσο και στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ συγκέντρωνε όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τις κινήσεις και τα επόμενα βήματα της Σοβιετικής Ένωσης και -όπως αποδείχθηκε -τις αξιολογούσε σωστά και τις αξιοποιούσε για την υλοποίηση των σχεδίων των Ηνωμένων Πολιτειών.

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το Σχέδιο Μάρσαλ. Όπως είδαμε, αρχικά οι Ηνωμένες Πολιτείες σκόπευαν να απευθύνουν πρόσκληση και στη Σοβιετική Ένωση για να συμμετάσχει σε αυτό-προβαίνοντας σε μία ριψοκίνδυνη πολιτική κίνηση. Κι ενώ στην αρχή οι Σοβιετικοί ήταν έτοιμη να απαντήσουν θετικά στην πρόσκληση των Ηνωμένων Πολιτειών, στη συνέχεια οι αξιωματούχοι των ΗΠΑ πληροφορήθηκαν πολύ σωστά πως δεν επρόκειτο να συμβεί κάτι τέτοιο. Όπως καθίσταται σαφές, σε έναν πόλεμο όπως ο Ψυχρός Πόλεμος, που αποτελούσε μία πρωτόγνωρη κατάσταση για όλο τον κόσμο-πόσο μάλλον για τους πρωταγωνιστές του- το να είναι κανείς σε θέση να προβλέπει-ή τουλάχιστον να εκτιμά σωστά- τις κινήσεις του αντιπάλου του ήταν μείζονος σημασίας.

Η αναζήτηση αξιόπιστων και χρήσιμων συμμάχων ήταν δίχως αμφιβολία ένα ζήτημα που η προεδρία Τρούμαν επέδειξε αξιοσημείωτες επιδόσεις. Σε αυτό, κεντρικό ρόλο έπαιξε και η οικονομική διπλωματία στην Ευρώπη που κατάφερε να εξασφαλίσει στις Ηνωμένες Πολιτείες ακόμη και συμμάχους που κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου δεν είχαν πολεμήσει με το μέρος τους. Μόλις το «φάντασμα» του Ψυχρού Πολέμου άρχισε να πλανάται πάνω από την Ευρώπη και τα κράτη της γηραιάς ηπείρου άρχισαν να διαλέγουν στρατόπεδο, οι Ηνωμένες Πολιτείες έσπευσαν να δελεάσουν τις χώρες που επιθυμούσαν να θέσουν στη σφαίρα επιρροής τους με ό,τι

μέσο διέθεταν-και φυσικά, η οικονομική υπεροχή των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν ένα πολύ σημαντικό όπλο στη «φαρέτρα» τους για τον σκοπό αυτό.

Κορυφαία επιλογή της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής, η οποία αφορά στην προσέλκυση-και τη δέσμευση- συμμάχων ήταν το ΝΑΤΟ. Η βόρειο-ατλαντική συμμαχία, το αντίπαλο δέος του Συμφώνου της Βαρσοβίας, επισημοποίησε με τον πιο σαφή τρόπο την ένταξη μίας σειράς ευρωπαϊκών κρατών στο αμερικανικό «στρατόπεδο» και τα δέσμευσε απέναντι στην υπεράσπιση των αμερικανικών συμφερόντων άμυνας και ασφάλειας, ενώ τα ίδια είχαν για αντάλλαγμα την πολύ ισχυρή αμερικανική «ασπίδα», σε περίπτωση που απειλούνταν η ασφάλεια ή η κυριαρχία τους.

Η εξασφάλιση πολιτικής συναίνεσης και κοινωνικής υποστήριξης για τις αποφάσεις που αφορούν στην εξωτερική πολιτική, ήταν ανέκαθεν ένα ακανθώδες ζήτημα για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η ιδιομορφία του αμερικανικού πολιτικού και κομματικού συστήματος- και ειδικά ο ρόλος του Κογκρέσου- έπαιξαν το δικό τους ρόλο στη διαμόρφωση εξωτερικής πολιτικής και επί προεδρίας Τρούμαν. Φυσικά, το πώς έλαβε το Σχέδιο Μάρσαλ το «πράσινο φως» από το Κογκρέσο είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς λειτουργούν οι μηχανισμοί στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών και του πόσο εύκολα μπορεί να «ναυαγήσει» ένα μεγαλόπνοο σχέδιο.

Ο Χάρι Τρούμαν, ωστόσο, κατάφερε και την πολιτική συναίνεση να εξασφαλίσει και την κοινωνική υποστήριξη να κερδίσει. Παίζοντας το «χαρτί» της αμερικανικής μοναδικότητας και της υποχρέωσης που είχαν οι Ηνωμένες Πολιτείες (και ως υπερδύναμη) να «σώσουν» τον υπόλοιπο κόσμο από την απειλή του κομμουνισμού απέσπασε τόσο την πολιτική (ίσως ακόμη ορθότερα, την κομματική) συναίνεση, αλλά και την κοινωνική αποδοχή των αποφάσεών του. Το επιχείρημα πως η διάδοση των αμερικανικών αρχών του φιλελευθερισμού και η επικράτησή τους στο παγκόσμιο γίνεσθαι ήταν ο μόνος τρόπος για να βγει ο κόσμος από το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό τέλμα στο οποίο είχε περιέλθει μετά από δύο καταστροφικούς παγκόσμιους πολέμους, απεδείχθη πειστικό για τα αυτιά των Αμερικανών πολιτών και πολιτικών. Έτσι, μπόρεσε να προχωρήσει ανενόχλητος και απερίσπαστος από εσωτερικές αντιδράσεις και προβλήματα στην κατάρτιση και στην εφαρμογή των σχεδίων του στην εξωτερική πολιτική.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στην οικονομική διπλωματία της προεδρίας Τρούμαν, την οποία εξετάσαμε στο πλαίσιο αυτής της εργασίας και αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες της υψηλής στρατηγικής της περιόδου, αυτή χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για την εξυπηρέτηση των αναγκών

της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Και όπως απεδείχθη, τα αποτελέσματα δικαίωσαν την πρωτοβουλία του Χάρι Τρούμαν και του επιτελείου του.

Μέχρι τη στιγμή που εγκατέλειψε το γραφείο του το 1953, ο Τρούμαν είχε καταφέρει με την πολιτική που ακολούθησε στον ευρωπαϊκό χώρο, να σταθεροποιήσει τον δυτικό κόσμο και να δημιουργήσει τις συνθήκες εκείνες που θα επέτρεπαν στις Ηνωμένες Πολιτείες στις δεκαετίες που ακολούθησαν να καρπωθούν τα οφέλη της παρουσίας τους σε διάφορα σημεία του κόσμου. Σε αυτό συνίσταται η επιτυχία της προεδρίας Τρούμαν και αυτό αποτελεί τη σημαντικότερη παρακαταθήκη για τους προέδρους και τους διαμορφωτές πολιτικής που ακολούθησαν.

Κορωνίδα της πολιτικής του Τρούμαν ήταν, φυσικά, το δόγμα της ανασχεσης το οποίο, όπως διαπιστώσαμε, δεν ήταν ένα πρόγραμμα που έλαβε μορφή αμέσως, αλλά ήταν μία ιδέα που αναπτύχθηκε, εξειδικεύτηκε και προσαρμόστηκε συν τω χρόνω στις απαιτήσεις της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Πάνω στην αρχική αντίληψη του Κέναν χτίστηκε μία ολόκληρη πτυχή της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής, η οποία συμπληρώθηκε με προσθήκες όπως το NSC-68.

Σε αυτό το σημείο, ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως, όπως παρατηρεί και ο Brands, παρά το γεγονός ότι το επιτελείο του Τρούμαν ήξερε καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον να συνδυάζει την τακτική ευελιξία με το στρατηγικό όραμα, η εξέλιξη της ανασχεσης δημιούργησε έναν αριθμό διλημάτων, στα οποία η προεδρία Τρούμαν δεν κατάφερε ποτέ να δώσει απάντηση. Ορισμένα από αυτά ήταν το ποιο είναι το κατάλληλο ύψος στρατιωτικών δαπανών, μέχρι πού μπορούν να φτάσουν οι δεσμεύσεις των Ηνωμένων Πολιτειών στο διεθνές σκηνικό και ποια είναι η σχέση ρητορικής και πολιτικής. Έτσι, ο Χάρι Τρούμαν δεν κληροδότησε στους διαδόχους του και τις στις επόμενες γενεές διαμορφωτών πολιτικής μόνο τις δυνατότητες που μπορεί να εκμεταλλευτεί η υψηλή στρατηγική, αλλά και την περιπλοκότητα και τα όρια αυτής.

Αναφορικά με τα αποτελέσματα της οικονομικής διπλωματίας του Τρούμαν στην Ευρώπη, η σημερινή εικόνα της γηραιάς ηπείρου μιλάει από μόνη της. Οι διαδικασίες ενοποίησης που δρομολογήθηκαν με αφορμή την διαχείριση της αμερικανικής βοήθειας οδήγησαν στην οικονομική και πολιτική ενοποίηση των κρατών της Ευρώπης (η Ευρωπαϊκή Ένωση απαριθμεί σήμερα 28 κράτη-μέλη και διαρκώς διευρύνεται) με όλα τα προβλήματα, βέβαια, που μπορεί να έχει η υπερεθνική συνύπαρξη τόσο διαφορετικών πολιτικών και οικονομικών συσχετισμών. Παρά το γεγονός πως η δημιουργία των λεγόμενων «Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης» υπήρχε στο μυαλό των Αμερικανών αξιωματούχων για χρόνια, ήταν ο Χάρι Τρούμαν εκείνος ο οποίος έθεσε ρητά τη θεσμοποιημένη οικονομική συνεργασία ως όρο για την παροχή της αμερικανικής βοήθειας.

Σε ό,τι αφορά στην ανασυγκρότηση της ευρωπαϊκή οικονομίας- που ήταν και ο πρωταρχικός στόχος του Σχεδίου Μάρσαλ- τα αποτελέσματα άρχισαν να φαίνονται, όπως είδαμε, στα πρώτα κιόλας χρόνια από την εφαρμογή του. Αυτό κατέστησε γρήγορα τις ευρωπαϊκές δυνάμεις ανεξάρτητες από την αμερικανική βοήθεια, πράγμα που αποτελούσε στόχο των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες επιθυμούσαν η άμεση και μεγάλης έκθεσης εμπλοκή τους στην ευρωπαϊκή σκηνή να μειώσει τα βάρη και τις ευθύνες τους απέναντι στους Ευρωπαίους στο μέλλον.

Όπως κατέστη σαφές στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, η οικονομική διπλωματία που ασκήθηκε στην Ευρώπη επί προεδρίας Τρούμαν ήταν μία αμοιβαία επωφελής κατάσταση για τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη. Οι Ηνωμένες Πολιτείες κατάφεραν να θέσουν –αν όχι υπό τον έλεγχό τους- υπό την επιρροή τους τις χώρες της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης, ανακόπτοντας τη σοβιετική εξάπλωση, αποκτώντας τον πρώτο λόγο σε μία ζωτικής γεωπολιτικής σημασίας περιοχή και διασφαλίζοντας τα συμφέροντά τους στην περιοχή της Ευρασίας.

Από την άλλη πλευρά, οι χώρες της Ευρώπης εξασφάλισαν τους πόρους για να ξανασταθούν γρήγορα στα πόδια τους μετά τον καταστροφικό Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο-πράγμα που δύσκολα θα κατάφερναν με ίδιες δυνάμεις-ενώ δρομολογήθηκαν τάχιστα και οι διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ο «από μηχανής θεός» για τους Ευρωπαίους, λοιπόν, κάθε άλλο παρά ανιδιοτελή και ιδεολογικά κίνητρα είχε. Άλλωστε, όπως διαπιστώσαμε, τα κριτήρια και η εφαρμογή της οικονομικής διπλωματίας του προέδρου Τρούμαν ήταν αμιγώς ρεαλιστικά.

Εν κατακλείδι, η οικονομική διπλωματία της προεδρίας Τρούμαν, με «ναυαρχίδα» το Σχέδιο Μάρσαλ, παραμένει μέχρι σήμερα παράδειγμα επιτυχημένης οικονομικής διπλωματίας. Ο Χάρι Τρούμαν έβαλε την υπογραφή και τη σφραγίδα του σε ένα εγχείρημα με πολλαπλά οφέλη σε βάθος χρόνου και αυτό είναι μείζονος σημασίας τόσο για τις Ηνωμένες Πολιτείες, όσο και για την Ευρώπη. Η επιλογή αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο μίας υψηλής στρατηγικής θεμελιώδους σημασίας για την ιστορία της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, ενώ στη βάση της οικοδομήθηκε η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, δίνοντάς μας την ευκαιρία να παρατηρήσουμε πως οι κορυφαίες επιλογές της προεδρίας Τρούμαν καθόρισαν την έκβαση αυτού του πολέμου.

Μέσα σε μόλις οκτώ χρόνια, ο Χάρι Τρούμαν κατάφερε να αφήσει ανεξίτηλο το στίγμα του στην αμερικανική εξωτερική πολιτική και να γράψει το όνομά του με χρυσά γράμματα στη νεότερη παγκόσμια ιστορία. Ο Λέσλι Γκελμπ σημειώνει πως ο Τρούμαν και το επιτελείο του σημάδεψαν τόσο ένδοξα την ιστορία της εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών, όσο οι πατέρες του αμερικανικού συντάγματος την ιστορία της χώρας. Το μόνο βέβαιο είναι πως για άπειρος σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, ο Χάρι Τρούμαν δεν τα πήγε και άσχημα!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ευρυβιάδης Λ. Μ., «*Η διαχρονική συνέχεια της αμερικανική μακροστρατηγικής*», από τον ιστότοπο <http://www.antibaro.gr/article/1014> (προσπελάστηκε 13/06/2015)
- Παπασωτηρίου Χ., *Η διεθνής πολιτικής στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα : Ποιότητα, 2009
- Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, Αθήνα : Ποιότητα , 2009
- Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα: Πατάκης, 2006
- Berstein S. & Milza P., *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, 3^{ος} Τόμος, μετάφραση και σημειώσεις Αναστάσιος Κ. Δημητρακόπουλος-επιμέλεια Κώστας Λιβιεράτος, Αθήνα : Αλεξάνδρεια , 1997
- Hal Brands, *What Good is Grand Strategy?: Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*, Cornell University Press; 1 edition (February 2014)
- Hal Brands, *What America Owes the World: The Struggle for the Soul of Foreign Policy*, Cambridge University Press; First Edition edition (September 1998)
- Carr H. Edward, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939, An Introduction to the Study of International Relations*, Harper Perennial; 450 edition (March 1964)
- John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment, Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, Oxford University Press; Rev Exp edition (June 2005)
- John Lewis Gaddis, *We now know: Rethinking Cold War History*, (Council on Foreign Relations Book), Clarendon Press; Reprint edition (July 1998)
- Gilpin R., *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press; Reprint edition (November 1983)
- Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe 1947-1952, (Studies in Economic History and Policy: USA in the Twentieth Century)*, Cambridge University Press (January 1989)
- Howard Michael, *Clausewitz : A Very Short Introduction*, Oxford University Press; 1st edition (May 2002)
- Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, Penguin Books; Reprint edition (September 2006)

- Keohane R, *International Institutions And State Power: Essays In International Relations Theory*, Westview Press (March 1989)
- Diane B. Kunz, «*Marshall Plan Commemorative Section: The Marshall Plan Reconsidered: A Complex of Motives*» από τον ιστότοπο <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1997-05-01/marshall-plan-commemorative-section-marshall-plan-reconsidered-complex> (προσπελάστηκε 9/05/2015)
- Mead R. Walter, *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*, Routledge; 1st edition (September 2002)
- Morgenthau H., *Politics Among Nations*, McGraw-Hill Education; 7 edition (April 2005)
- J.M.Roberts, *Παγκόσμια Ιστορία*, μετάφραση: Τρισεύγενη Παπαϊωάννου, Αθήνα: Οδυσσέας, 2002
- Waltz N. K., *Theory of International Politics*, Waveland Pr Inc; 1 edition (February 2010)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΧΑΡΙ ΤΡΟΥΜΑΝ



Ο Χάρι Τρούμαν γεννήθηκε στις 8 Μαΐου 1884 στην πολιτεία Μισούρι των Ηνωμένων Πολιτειών. Η οικογένειά του μετανάστευσε από την Αγγλία στις ΗΠΑ το 1666 και ασχολούντο με το εμπόριο ζώων. Τα οικονομικά προβλήματα της οικογένειάς του δεν του επέτρεψαν να συνεχίσει την εκπαίδευσή του πέραν του γυμνασιακού επιπέδου, ενώ λόγω προβλημάτων όρασης απέτυχε να εισαχθεί στη Στρατιωτική Ακαδημία του Γουέστ Πόιντ που τόσο επιθυμούσε.

Μέχρι τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο απασχολούντο σε χειρωνακτικές εργασίες, ενώ οι όποιες απόπειρες επιχειρηματικών ανοιγμάτων «ναυάγησαν». Κατά τη διάρκεια του πολέμου, υπηρέτησε στο μέτωπο της Γαλλίας και διακρίθηκε ως λοχαγός πυροβολικού χάρη στις ηγετικές του ικανότητες, αλλά και χάρη στην αφοσίωση που επέδειξε.

Η εμπλοκή του με την πολιτική άρχισε αμέσως μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου πολέμου, όταν ο κομματάρχης των Δημοκρατικών στην κομητεία του Τζάκσον, Τόμας Πέντεργκαστ τον εισήγαγε στον πολιτικό χώρο. Το 1922 ο Χάρι Τρούμαν κέρδισε την έδρα του δικαστή της κομητείας αυτής. Στη συνέχεια, λόγω της ήττας των Δημοκρατικών στις εκλογές του 1924 δούλεψε ως πωλητής στη Λέσχη Αυτοκινήτου του Κάνσας Σίτυ και παράλληλα παρακολουθούσε νυκτερινά μαθήματα στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Κάνσας, την οποία όμως εγκατέλειψε.

Μετά τις εκλογές του 1926, ο Χάρι Τρούμαν έγινε πρόεδρος του κομητειακού δικαστηρίου. Κατά τη διάρκεια των οκτώ ετών που παρέμεινε σε αυτή τη θέση, ο Τρούμαν επέδειξε σπουδαιό έργο και μεγάλο ζήλο, καταφέροντας να κερδίσει όχι μόνο την εμπιστοσύνη των Δημοκρατικών, αλλά και των Ρεπουμπλικανών. Την περίοδο εκείνη, η πολιτική δύναμη του Πέντεργκαστ του επέτρεπε να καθορίζει ακόμη και τους εκπροσώπους στη Βουλή των αντιπροσώπων. Έτσι, ο Τρούμαν βρέθηκε αντιπρόσωπος στη Γερουσία.

Το [1944](#) ο Χάρι Τρούμαν αναδείχθηκε στη θέση του αντιπρόεδρου των ΗΠΑ και παρά το γεγονός πως μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν ένας άσημος γεροϋσιαστής, είχε καταφέρει να δημιουργήσει τη φήμη ενός αδέκαστου και αδιάφθору πολιτικού προσώπου.

Ως πρόεδρος της επιτροπής αμυντικών εξόδων άσκησε διώξεις σε βάρος μεγάλων βιομηχάνων που χειρίζονταν τις πολεμικές δαπάνες με ύποπτο τρόπο. Έχει μείνει, μάλιστα, στην ιστορία το γεγονός πως δεν δίστασε να αποκαλέσει έναν από τους σημαντικότερους βιομηχάνους της εποχής «χειρότερο ληστή και από τον Τζέσε Τζέιμς», ο οποίος ήταν ο πλέον διαβόητος ληστής τρένων στην Αγρία Δύση.

Στον Λευκό Οίκο, ωστόσο, δεν εκτίμησαν ιδιαίτερα τις αρετές του Τρούμαν και έτσι ο Ρούζβελτ δεν του ανέθεσε κανέναν ρόλο στη θητεία του ως αντιπρόεδρου. Λάμβανε γνώση για ελάχιστα από όσα διαδραματιζόνταν πίσω από τις κλειστές πόρτες κατά τη διάρκεια της κρίσιμης περιόδου πριν το ξέσπασμα του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου. Είναι ενδεικτικό, πως μέχρι να αναλάβει καθήκοντα προέδρου δεν γνώριζε για την ύπαρξη της ατομικής βόμβας (!)- τραγική ειρωνεία, αν σκεφτεί κανείς

πως πρόκειται για τον πρόεδρο που τερμάτισε τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο με την ρίψη της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι.

Μετά τον ξαφνικό θάνατο του Φράνκλιν Ρούζβελτ, ο Χάρι Τρούμαν έγινε ο 33^{ος} πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών. Από τη θέση αυτή υπηρέτησε τη χώρα από τις 12 Απριλίου 1945 μέχρι τις 20 Ιανουαρίου 1953, καθώς το 1948 κατέφερε να επανεκλεγεί αφήνοντας πίσω του τον υποψήφιο των Ρεπουμπλικανών και διαψεύδοντας τις προβλέψεις του αμερικανικού Τύπου.

Στις 26 Δεκεμβρίου 1972 απεβίωσε στο Κάνσας Σίτυ. Ήταν παντρεμένος από το 1919 με την Μπεσ Ουάλας και είχαν αποκτήσει μία κόρη, την Μάργκαρετ Τρούμαν.

2. ΤΖΩΡΤΖ ΚΕΝΑΝ



Ο Τζωρτζ Φροστ Κέναν γεννήθηκε στο Μιλγουόκι των Ηνωμένων Πολιτειών στις 16 Φεβρουαρίου 1904. Υπήρξε ένας από τους επιφανέστερους Αμερικανούς διπλωμάτες και ιστορικούς, ενώ σημαντική υπήρξε η συνεισφορά του και στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων.

Αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο του Πρίνστον το 1925 και εντάχθηκε στις υπηρεσίες του αμερικανικού Υπουργείου Εξωτερικών. Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, ταξίδεψε κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου σε διάφορες περιοχές της Ευρώπης που βρίσκονταν υπό τη σοβιετική επιρροή, όπως η Λετονία, η Εσθονία και το Βερολίνο. Το 1929 το αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών τον έστειλε στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου προκειμένου να μελετήσει τη ρωσική γλώσσα, σκέψη και κουλτούρα.

Όταν ολοκλήρωσε τις σπουδές του το 1931, εργάστηκε στην πρεσβεία των ΗΠΑ στη Μόσχα. Στη συνέχεια του ανατέθηκαν διπλωματικές αποστολές στη Βιέννη, στην Πράγα και στο Βερολίνο. Κατά το ξέσπασμα του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου αιχμαλωτίστηκε από τους Ναζί και αφέθηκε ελεύθερος το 1942 για να αναλάβει διπλωματικές αποστολές στη Λισαβόνα και τη Μόσχα. Από τη Μόσχα τον Φεβρουάριο του 1946 έγραψε το περιβόητο «Μακρύ Τηλεγράφημα» μέσω του οποίου διατύπωσε τη στρατηγική της ανάσχεσης, που άλλαξε τον ρου της ιστορίας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής.

Έχοντας κερδίσει την αναγνώριση, επέστρεψε το 1947 στις ΗΠΑ και ανέλαβε τη διεύθυνση του Γραφείου Σχεδιασμού Πολιτικής του Υπουργείου Εξωτερικών. Το 1947 ήταν και το έτος κατά το οποίο έγραψε το περίφημο άρθρο για τη στρατηγική της ανάσχεσης στο περιοδικό *Foreign Affairs*, το οποίο υπέγραψε ως «X», αναγκάστηκε ωστόσο στη συνέχεια να αποκαλύψει την ταυτότητά του.

Το 1952 επέστρεψε στη Μόσχα ως πρέσβης των ΗΠΑ, όμως αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα έναν χρόνο αργότερα, καθώς οι ρωσικές αρχές τον έκριναν ανεπιθύμητο λόγω σχολίων που είχε κάνει για τον τρόπο που χειρίζονται οι Σοβιετικοί τους Δυτικούς διπλωμάτες. Το 1956 έγινε καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Πρίνστον, μία θέση την οποία υπηρέτησε μέχρι το θάνατο του το 2005-με μία μικρή παύση την περίοδο 1961-1963 όταν ανέλαβε καθήκοντα πρέσβη των ΗΠΑ στη Γιουγκοσλαβία.

Ο Τζωρτζ Κέναν υπήρξε, επίσης, πολυγραφότερος συγγραφέας και είχε τιμηθεί με πληθώρα βραβείων και διακρίσεων, μεταξύ των οποίων και το Βραβείο Πούλιτζερ.

3. ΤΖΩΡΤΖ ΜΑΡΣΑΛ



Ο Τζωρτζ Κέιτλεϊ Μάρσαλ γεννήθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1880 στην Πενσυλβανία των Ηνωμένων Πολιτειών σε μία μεσοαστική οικογένεια και υπήρξε ένας από τους σπουδαιότερους Αμερικανούς στρατιωτικούς. Αποφοίτησε από την Στρατιωτική Σχολή της Βιρτζίνια και έδωσε εξετάσεις για τον βαθμό του ανθυπολοχαγού. Περιμένοντας τα αποτελέσματα των εξετάσεων, ανέλαβε τη θέση του Διοικητή των Σπουδαστών στην Στρατιωτική Ακαδημία του Ντάνβιλ.

Τον Φεβρουάριο του 1902 έγινε ανθυπολοχαγός του αμερικανικού στρατού. Πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο υπηρέτησε σε διάφορες θέσεις στις ΗΠΑ και τις Φιλιππίνες. Κατά την διάρκεια του Δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και του Ψυχρού Πολέμου διακρίθηκε για την αφοσίωση, την εργατικότητα και τη διορατικότητά του. Ο Βρετανός πρωθυπουργός Ουίνστον Τσόρτσιλ τον είχε χαρακτηρίσει ως «ενορχηστρωτή της νίκης» λόγω των αποφάσεών του από τη θέση του επικεφαλής των συμμαχικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου.

Έχοντας υπηρετήσει τις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις από διάφορες θέσεις και σε διάφορες περιοχές ανέλαβε τη θέση του επικεφαλής του Επιτελείου Στρατού των Ηνωμένων Πολιτειών, καθώς και του Υφυπουργού Άμυνας. Αποστρατεύτηκε με τον βαθμό του αρχιστράτηγου, ενώ υπήρξε σύμβουλος των προέδρων Ρούζβελτ και Τρούμαν.

Έχει μείνει στην ιστορία ως ο άνθρωπος που οργάνωσε και υλοποίησε το σχέδιο για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, το οποίο πήρε το όνομά του (Σχέδιο Μάρσαλ). Ο Τζωρτζ Μάρσαλ υπήρξε μία προσωπικότητα αποδεκτή από όλες τις πολιτικές δυνάμεις των Ηνωμένων Πολιτειών.

Είχε τιμηθεί με σειρά διακρίσεων για τις στρατιωτικές και πολιτικές του επιτυχίες. Σπουδαιότερη όλων, όμως, ήταν το Βραβείο Νόμπελ Ειρήνης το 1953 για το Σχέδιο Μάρσαλ και τη συμβολή του στην ανασυγκρότηση της Ευρώπης. Μέχρι και σήμερα παραμένει ο μοναδικός στρατιωτικός που έχει τιμηθεί με Νόμπελ Ειρήνης.

Μεταξύ άλλων, έλαβε δύο μετάλλια «διακεκριμένων υπηρεσιών» από τον αμερικανικό στρατό, ένα ασημένιο αστέρι, ενώ έλαβε τη διάκριση του Μεγαλόσταυρου Ιππότη του Τάγματος του Μπαθ από το Ηνωμένο Βασίλειο.